

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**JOSEPH FREİHERR VON HAMMER-
PURGSTALL'İN OSMANLI ŞİİR SANATI
TARİHİ ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(1. CİLT)**

ARZU (KILIÇ) YALNIZ

2501171143

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ REYHAN ÇORAK

İSTANBUL – 2021

ÖZ

JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL'IN OSMANLI ŞİİR SANATI TARİHİ ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (1. CİLT)

ARZU (KILIÇ) YALNIZ

Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Joseph von Hammer-Purgstall, Osmanlı toplumunun temelini oluşturan konularla ilgilenmiş ve bu doğrultuda Osmanlı şiiri üzerine de çalışmıştır. Bu çalışmanın neticesinde Osmanlı'nın kuruluşundan 19. yüzyıla kadar geçen dönemde yaşamış şairleri derlediği *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* adlı eserini 1836-38 yılları arasında tamamlayarak Sultan II. Mahmut'a sunmuştur. Toplamda 4 ciltten müteşekkil olan bu eserinde Hammer, 2200 şairin biyografilerine ve şiirlerden bazı bölümlere yer vermiştir.

Batıda doğuya dair çalışma yapmak isteyenlerin müracaat ettikleri ana kaynakların başında gelen bu eser, ülkemizde üzerine geniş bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Bu çalışma eserin birinci cildi üzerinedir ve müellifin eserini nasıl bir metot kullanarak oluşturduğu ve Osmanlı şiirine bakış açısı incelenecektir.

Bu inceleme esnasında eserin mukaddimesi metnin aslına sadık kalınarak, müdahale edilmeden tercüme edilmiştir. Ayrıca incelememize yardımcı olsun diye biyografi ve şiir örnekleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: (Hammer-Purgstall, Osmanlı, Şiir, Sanat, Şair)

ABSTRACT

ANALYSIS OF JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL'S WORK: THE HISTORY OF THE ART OF OTTOMAN POETRY (FIRST VOLUME)

ARZU (KILIÇ) YALNIZ

Joseph von Hammer-Purgstall, famous for his work in the field of ottoman history, had an interest in topics, which formed the foundations of ottoman society and accordingly worked on ottoman poetry. As a result of his work between the years of 1836-38, he presented his compilation of poets who lived between the establishment of the Ottoman Empire to the 19th century, entitled, *The History of the Art of Ottoman Poetry* to Sultan Mahmud II. In his work, which is composed of four parts in total, Hammer has included the biographies of 2,200 poets and samples of some of their poetry.

Westerners who want to study the East have used this work as their main source, but it has not been the subject of a wide academic study in our country. This study focuses on the first volume of the work and it examines the method the author used to create this work and his perspective on Ottoman poetry. During this evaluation, the introduction of the work was translated without any intervention, remaining faithful to the original text. In addition, examples of biography and poetry are given to support the analysis.

Key Words: (Hammer-Purgstall, Ottoman, Poetry, Art, Poet.)

ÖNSÖZ

Bu çalışma Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall'ın döneminin Osmanlı padişahı II. Mahmut'a ithafen kaleme aldığı 4 ciltten oluşan *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* kitabının birinci cildi hakkındadır. Bu eser müellifin *Osmanlı Tarihi*'nin aksine çalışılmamış ve hatta yeterince tanınmamış bir eserdir. Eseri incelemekten maksadımız bu çalışmanın tanıtılması ve araştırmacıların dikkatine sunulmasıdır.

Çalışma konusunun belirlenmesinde, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda yardım ve desteğini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamızı şekillendiren ve bizi tez öğrencisi olarak kabul eden Sayın Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ÇORAK'a, çalışmamızın Almanca çevrilerini değerlendiren Sayın Doç. Dr. Hatice ARSLAN SÖZÜDOĞRU'ya şükranlarımı sunarım. Çalışmamıza değerli eleştiri ve yönlendirmelerini sunan kıymetli hocamız Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK'e ve kıymetli vakitlerini ayırıp tashihini yapan Arş. Gör. Dr. Mustafa ÖZAĞAÇ'a teşekkürü borç bilirim.

Eğitim hayatımız boyunca üzerimizden maddi manevi desteklerini eksik etmeyen mübarek anne ve babacığım, her zaman yanımda olan ve himayelerini eksik etmeyen kıymetli ağabeyim Bilal ve kardeşim Barış İlyas'a, çalışmalarımızı nihayete erdirme aşamasında desteği ve büyük sabrı için eşim İlyas'a en kalbi şükranlarımı sunar bu çalışmanın ilim dünyasında bir boşluğu doldurabilmesini yüce Allah'tan niyaz ederim.

Arzu (KILIÇ) YALNIZ

Bochum, Kasım 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR ŞARKİYATÇI OLARAK HAMMER

1.1. Hayatı.....	3
1.2. Eserleri.....	6
1.3. Hammer'in Eserleri Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ŞİİR SANATI TARİHİ HAKKINDAKİ GENEL BİLGİLER

2.1. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nin Kaynakları	22
2.1.1. Edebi Kaynaklar: Tezkireler ve Şairlerin Eserleri	22
2.1.2. Tarihi Kaynaklar: Tarih Kitapları ve Arşiv Belgeleri	23
2.1.3. Hammer'in Kaynaklarının Değerlendirmesi	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI ŞİİR SANATI TARİHİ'NİN MUHTEVASINA DAİR GENEL BİLGİLER

3.1. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi Mukaddimesinin Tercümesi.....	39
3.2. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nden Biyografi Örnekleri	84
3.3. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nden Şiir Örnekleri.....	109
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	140
EKLER	147

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	adı geçen eser
a.g.m	adı geçen makale
bkz	bakınız
c	cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz	hazırlayan
hz.	hazreti
M.E.B.	Milli Eğitim Basımevi
ö.	ölüm tarihi
s.	sayfa
y.y	yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmamızda Joseph von Hammer-Purgstall tarafından 1836-38 yılları arasında kaleme alınmış eser olan *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* adlı eser incelenmiştir. Bu eser Hammer tarafından Sultan II. Mahmut'a sunulmuştur.

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Üzerinde çalışmış olduğumuz bu eser ülkemizde hakkında farklı yönlerde çalışma yapılmış olsa da henüz bütün olarak çevirisi bulunmayan bir eserdir. Batıda ise doğuya dair çalışma yapmak isteyenlerin müracaat ettikleri birinci eser konumundadır.

Osmanlı Tarihi adlı eserini kaleme alırken Hammer, yalnız Osmanlı'nın tarihiyle alakadar olmamış, tarihe etki eden edebî eserleri ve kişileri de incelemiştir. Bu incelemenin sonunda Osmanlı'nın kuruluşundan 19. yüzyıla kadar geçen dönemde yaşamış şairleri derlediği bir eser kaleme almıştır. Hammer'in bu eserinin gereği kadar tanınmamış ve üzerine herhangi bir kapsamlı akademik çalışma yapılmamış olması bizi eser üzerine çalışarak ilgililerinin istifadesine sunmaya sevk etmiştir. Toplamda dört ciltten müteşekkil olan bu eserinde Hammer 2200 şairin biyografilerine ve şiirlerden bazı bölümlere yer vermiştir. Konunun genişliğini dikkate alarak çalışmamızda eserin birinci cildini inceledik.

2. Çalışmanın Kapsamı

Üç bölüme ayırdığımız çalışmamızın birinci kısmında Hammer'in biyografisini verdikten sonra öne çıkmış bazı eserleri hakkında ve Hammer üzerine yapılmış yerli ve yabancı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde eser hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bunun için evvela konumuzu teşkil eden birinci cildin tanıtımı yapılmıştır. Daha sonra, eseri hazırlarken faydalandığı edebi ve tarihi kaynakların listeleri verilmiştir. Son olarak da müellifin kullandığı kaynakların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ilk olarak eserin muhtevasının ne olduğunu okuyucuya göstermeye çalıştık. Bunun için evvela elli sayfadan oluşan mukaddimenin tamamını Türkçeye tercüme ettik. Hammer'in bu geniş eserine yazmış olduğu giriş

bölümü alt başlıklara ayrılarak Almanca aslından tercüme ettik. Çalışmamızın bir inceleme olması hasebiyle okuyucuya Hammer'in eserinde nasıl bir sistem uyguladığını gösterebilmek için biyografi ve şiir örnekleri verilmiştir. Bu örnekleri seçerken dikkat ettiğimiz husus ise tezkirelerden mukayesesi ve kontrolü en iyi yapılabilen şairler ve şiirlerin seçilmesi olmuştur. Çalışmamızın ana gövdesini oluşturan bu bölümde Hammer'in mukaddimesi orijinal Almanca metnine sadık kalınarak tercüme edilmiştir. Yazarın girişinde bulunan bütün malumatı dipnotlarıyla beraber olduğu gibi aktardığımız için Hammer'in dipnotu ile kendi dipnotumuz karışmasın diye Hammer'in dipnotlarını *italik* formatta gösterdik. Şairlerin biyografileri de Hammer'in kendine has çeviri şekli esas alınarak tercüme edildi. Şiir örneklerinde, önce şiirlerin Hammer tarafından Almancaya yapılan çevirileri daha sonra tezkireden orijinal Osmanlıca metni aktarıldı ve bunlar bir incelemeye tabi tutuldu.

3. İnceleme Yöntemi ve Kaynaklar

Tezimizin asıl amacı olan inceleme aşamasında eserin muhtevası, giriş bölümünün tercümesi, biyografi ve şiir örnekleri ışığında okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Eseri hiç bilmeyen birisinin zihninde kolaylıkla bir fikir oluşması için bilhassa resmedici bir üslup kullanılmaya gayret edilmiştir. Böylelikle Hammer'in Osmanlı şiirine karşı tutumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın muhtevası ve kapsamına açıklık getirebilmek için birçok esere başvurulmuştur. Müellifin hayatı için bilhassa kendi hatıratı, eserleri için eserlerin orijinal metinleri incelenmiştir. Müellifin eserde kullandığı bütün şuara tezkireleri ve tarih kitaplarının hangileri olduğu yazarlarıyla beraber belirtilmiştir.

Bu çalışmamızda kullandığımız bütün malumat eserlerin kendi ana kaynaklarından alınmıştır. Bilhassa *Osmanlı Şiir Sanat Tarihi* olmak üzere bütün Almanca kaynaklardan alınan bilgiler kendi çabamız neticesinde derlenmiştir.

1.1. Hayatı

Joseph von Hammer 9 Temmuz 1774 tarihinde bir tercüman olan Joseph Edler von Hammer'in (d. 1738 - ö. 1818) oğlu olarak Avusturya'nın Graz şehrinde doğmuştur. Annesi, Paradeis Manastırı yöneticisinin kızı olan Maria Anna'dır (d. 1753 - ö. 1787).¹ Hammer, beş erkek, üç kız çocuğu olan geniş bir aileye mensuptur.²

Graz'da ilköğretime başlayan Hammer, daha genç yaşta Viyana'ya taşınmış ve Barbarastift isimli eğitim biriminde okulunu tamamlamıştır. 1789 yılında Emperyal (kaiserlich-königliche) Oryantal Akademi'ye³ giriş yapmıştır.⁴ Burada tanıştığı tarihçi Johannes von Müller onun ilme olan şevkinin artmasında önemli rol oynamıştır.⁵ Yine akademi sayesinde 1791 yılında "Sprachknebe" (tercüman adayları) olarak üç arkadaşıyla İstanbul'a gönderilmiştir.⁶ Eğitimini tamamladıktan sonra memleketine geri dönen Hammer 1799 yılında "Internuntiatür" *papalık elçilik memuru* olarak ikinci kez İstanbul'a gönderilmiştir. İki yıl süren bu görevinde zamanının çoğunu İstanbul'da geçirmiş olmakla beraber Suriye ve Mısır'da da bulunmuştur. Mısır'da tanıştığı İngiliz denizcisi Sidney Smith ile İngiltere'ye gelen Hammer daha sonra memleketine dönmüştür. 1802 sonbaharında Hammer tekrar İstanbul'a temsilci sekreter olarak gönderilmiştir.

1806 yılında ise Romanya'nın Jassy şehrine ajan olarak görevlendirilmiş; fakat kendi isteği üzere Viyana'daki devlet kançılıryasına⁷ "Staatskanzleier" atanmıştır.

1 Werner Welzig, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall**, Neue Deutsche Biographie, Berlin 1965, c. 7, s. 593-594

2 Joseph von Hammer-Purgstall, **Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852**, Wien und Leipzig 1940, Entstanden 1841–1852. Erstdruck: Wien und Leipzig (Hölder-Pichler-Tempsky) 1940, s. 19-20

3 Ottokar Freiherr von Schlehta von Wssehrd, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall**, Allgemeine Deutsche Biographie, Leipzig 1879 c. 10, s. 482-487

4 Akademi eğitim sabahın erken saatlerinde başlayan toplu duadan sonra 7'den akşam 8'e kadar farklı derslerle dolu ve yoğun bir eğitim süreci olduğunu, her gün akşam saat 9'da yapılan yine toplu dua ile bitmekte idi. Bu da bize Hammer'in çok sıkı bir dini eğitimden geçtiğini göstermektedir. Josef von Hammer-Purgstall, **Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852**, s. 22-23

5 Werner Welzig, **a.g.e.**, s. 593-594; Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, s. 25

6 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** 29

7 Elçilik ve konsolosluklarda yönetimle ilgili görevlilerin çalıştığı yer. Bkz. Tdk Sözlüğü

1811’de danışman ve beş yıl sonra yükselerek sarayda danışman (Hofrathe) olmuştur. Nihayetinde memuriyet kariyerini saray tercümanı olarak neticelendirmiştir.⁸

Hammer, 1816 yılında önemli bir tüccar, bankacı ve Avusturya Milli Bankası’nın direktörü Joseph Edler von Henikstein’in⁹ kızı Karoline (1797-1844) ile evlenmiş ve bu evliliğinden bir oğlu iki de kızı olmuştur.¹⁰

Hızlı anlama ve aşırı çalışma azmi Hammer’in 19. yüzyıldaki Doğu araştırmalarında önemli konuma yükselmesini ve telif ettiği eserler de Doğu’ya (Orient) karşı bir ilginin artmasını sağlamıştır. Birçok değerli kitabı olmakla birlikte en önemli eseri olan *Osmanlı Tarihi* (10 Bände, 1827-35,² 4 Bände, 1834–36) ve Preußen Bilim Akademisi’nin ödülüne layık görülen *Hilafetin İç Yönetimi* (Über die innere Verwaltung des Chalifats 1835) onun bilimdeki önemine ve meşhur oluşuna şahitlik eden eserler olarak gösterilebilir. Hafız Divanı tercümesiyle, bu eserden esinlenerek *Doğu-Batı Divanı* telif eden Goethe ile ismi yan yana zikredilmiş hatta *Zamanın İhtiyaçları* (Bedürfnis der Zeit) isimli eseriyle Goethe ile karşılaştırılmıştır.¹¹ Hayatının sonlarına doğru Arap literatürünün özeti mahiyetinde bir çalışmayı ortaya koyma çabaları çoğu cephe tarafından her ne kadar yetersizlikle eleştirilmiş olsa da, Hammer Almanya’da Doğu (Orient) ve Doğu edebiyatı araştırmalarının başlangıcının temelini atanların başında gelmektedir.¹²

Joseph von Hammer’i tanıma açısından en önemli eseri “*Hatıralarım*” adlı çalışmasıdır. Bu eserde kendi hayatını kayda geçirmiş ve böylelikle araştırmacılara hayatının en güzel biçimde anlaşılabilceği biyografik bir kaynak sunmuştur.¹³ *Hatıralarım*’dan basılmış olan kısım Hammer’in asıl yazdığı metnin onda birinden

8 Ottokar Freiherr Schlehta von Wssehrd, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall**, Allgemeine Deutsche Biographie, Leipzig 1879 c. 10, s. 482-487; Kemal Beydilli, "Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients Dergisi", **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal’a Armağan**, Ülke Yayınları, İstanbul 2014, c. 1, s. 136

9 Tüccar, bankacı, ilim ve saba erbabının hamisi olan Joseph Edler von Henikstein 16. Aralık 1768’de Leimen’da doğup 29. Nisan 1838’de Viyana’da ölmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Carl-Maria-von-Weber-Gesamtausgabe. Digitale Edition, <http://weber-gesamtausgabe.de/A002730> (Version 3.4.1 vom 3. Februar 2019) [erişim tarihi: 06.02.2019]

10 Ottokar Freiherr von Schlehta von Wssehrd, **a.g.e.**, s. 482-487

11 Ingeborg Hildegard Solbring, **Hammer-Purgstall und Goethe "Dem Zaubermeister das Werkzeug"**, Bern ve Frankfurt a. Main 1973, s. 95

12 Werner Welzig, **a.g.e.**, s. 593-594

13 Joseph von Hammer-Purgstall, *Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852*

özetlenerek kısaltılmıştır ve toplam 592 sayfanın 414 sayfasına kadar olan kısmı esas metin, geri kalanlar ise ilave edilen belge ve mektuplardan oluşmaktadır.¹⁴

Hammer 1848 yılında Viyana'da Bilim Akademisi'ni kurarak ve aynı akademinin başkanlığına seçilerek ilim hayatını böylece taçlandırmıştır.¹⁵ Hammer, ayrıca Graz ve Prag şehirlerinde defalarca doktor ve filozof gibi ünvanlara layık görülmüştür.¹⁶ Hayatında elde ettiği birçok övgü, saygı ve ödüllendirilmelerini, akademik çalışmalarına borçludur. Akademik çalışmalarının çokluğu ve çeşitliliğinden dolayı onun ilgilendiği alanların hepsini kapsayacak bir ana başlık bulmak zordur. Edebiyat, tarih, arkeoloji, topografi, edebiyat tarihçiliği, oryantalistik biyografi ve felsefe alanlarını en çok eser bıraktığı sahalar arasında zikredebiliriz. Aynı zamanda Hammer'in şiirlere özel bir ilgi ve yakınlığı olduğunu da söyleyebiliriz.

Dahası Hammer 9 yıl boyunca Avusturya ve Almanya'daki "*Şark'ın Hazineleeri*" (Fundgruben des Orients) isimli Almanca batı bilimleri dergisinin editörlüğünü yapmıştır.¹⁷

Hammer'i diğer alimlerden ayıran en önemli özelliği, onun ilmi ve akademik hayatını, sosyal hayat ve dış dünya ile ahenk içinde tutabilmiş olmasıdır.

Hammer 23 Kasım 1856 yılında 83 yaşında Viyana'da kalp hastalığından hayatını kaybetmiştir. Hammer, vefat ettiğinde saçlarının henüz çok azının ağarmış olduğu, yüzünün yaşlanmamış ve duyma kabiliyetinin de gayet iyi bir vaziyette olduğu nakledilmektedir.¹⁸ Hammer, son zamanlarına kadar dinçliğini muhafaza edebilmiştir. Vefatına yakın zamanlarda bile yazmayı sürdürmüş ve ağrıların elverdiği zamanlarda kurşun kalemle kâğıda anlaşılmayan fakat onun ilme olan azmini gösteren yazılar yazmıştır. Hammer, karısının ve arkadaşlarının yoğun isteği üzere kendi biyografisini kaleme almıştır. Fakat o "*Hatıralarım*" adlı eserinde bundan daha önemli

14 Kemal Beydilli, **a.g.m.**, s.130

15 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, s. 377-397

16 Walter Höflechner, Alexandra Wagner, Gerit Koitz-Arko, **Joseph von Hammer-Purgstall Briefe, Erinnerungen, Materialien**, Publikationen Aus Dem Archiv Der Universität Graz, Graz 2018, c. 46 s. 111

17 Werner Welzig, **a.g.e.**, s. 593-594

18 Werner Welzig, **a.g.e.**, s. 593-594

olan şeyin İslam önderlerinin biyografisini yazmak olduğunu belirtmiş ve buna öncelik vereceğini söylemiştir.¹⁹

O, üzerlerinde araştırmalar yaptığı doğunun önder şahsiyetleri gibi kendisine henüz genç denebilecek bir yaşta uygun bir mezar yeri hazırlamıştır. Örnekleri gibi o da hayatında bu mezarı zaman zaman ziyaret etmeyi âdet hâline getirmiştir. Hammer'ın mezarı çocukluğunun geçtiği ve ilk araştırma şevkinin başladığı Viyana'nın yakınlarındaki Weidling vadisinde bulunmaktadır.

Mezar taşında on yapraklı lilyum çiçeği ve onun altında da kendisinin Arapçadan çevirdiği “Bütün insanların zamanı gelecektir, bütün devletler çökeceklerdir; sadece O'na; Hayy olana zaman ve ölüm erişemez” (Aller Menschen harrt die Stunde, Alle Reiche geh'n zu Grunde; Ihn allein, den Allebend'gen kann die Zeit, der Tod nicht bänd'gen) dizeleri bulunmaktadır.²⁰

1.2. Eserleri

Uzun sayılabilecek bir ömür yaşamış olan Hammer, hayatının tamamını okuyarak, araştırarak ve arkasında birçok eser bırakarak yaşamıştır. Bu eserlerden el yazması olanlarını 1842 yılında saray kütüphanesine satmıştır ki bu kitaplar hâlâ Avusturya Ulusal Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.²¹ Hainfeld Kütüphanesi'ni 14 Ekim 1853 tarihinde, kendisi henüz hayatta iken oğlu Carl'a hediye etmiştir.²² Viyana Devlet Kütüphanesi'nde bulunan ve ölümünden sonra 16 Aralık 1857 yılında açık artırma yoluyla satılan Hammer Kütüphanesi'ndeki eserler arasında Hammer'ın kendi kaleminden çıkmış çalışmalarının sayısı 75 olarak verilmektedir.²³

19 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, s. 1

20 Werner Welzig, **a.g.e.**, s. 593-594

21 Walter Höflechner, Alexandra Wagner, Gerit Koitz-Arko, **Joseph von Hammer-Purgstall Briefe, Erinnerungen, Materialien**, Graz 2018,, Version 2-2018, Teil 1, s. 138

22 Walter Höflechner, Alexandra Wagner, Gerit Koitz-Arko, **a.g.e.**, s. 931

23 Eserlerinin listesi için bkz. Wienbibliothek Digital, Bücher-Auction. Verzeichniss der hinterlassenen werthvollen Bibliothek weiland des Herrn [Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, Wien 1857, Wiener Stadt-Bibliothek 15193 A](https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/1801579) (<https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/1801579>) [erişim tarihi:22.01.2019]

Hammer'in ulaşabildiğimiz, doğuya dair kendi dilinde yapmış olduğu bazı çalışmaları hakkında aşağıda bilgi verilmeye gayret edilecektir.²⁴

a. (Katip Çelebi) Hacı Kalfa: Doğu Bilimine Ansiklopedik Genel Bakış:

(Hadschi Chalfa) Enzyklopädische Übersicht der Wissenschaften des Orients

Hammer'in bu eseri, Arap daha doğrusu İslam edebiyatını gözler önüne sermektedir. İki cilt olarak 1804'te Leipzig'de yayımlanmıştır. Kapağında, yedi eserden²⁵ çevrildiği belirtilen bu kitap Doğu edebiyatını bilenlere ve sevenlere ithaf edilmiştir. Bu eserin telif edilmesine ve diğer kaynaklarının bulunmasına, Çelebizade Katip Çelebi'nin²⁶, hicretin birinci yılından 1050'nci yılına kadar olan Arap, Fars ve Türk bilim adamlarının isimlerini ve bu üç dilde yazılmış eserlerini kapsayan ünlü ansiklopedik ve bibliyografik eseri sebep olmuştur.²⁷ Katip Çelebi'nin eserinin temel olarak kullanıldığı bu eserin içeriği, Kahire, Halep, Şam ve İstanbul'da bulunan ve muhtevasının tercüme edildiği, kısaltıldığı ve düzenlendiği ansiklopedik yazma

24 Tanıtmaya çalıştığımız eserlerin orijinal adları Hammer kendisi eseri nasıl adlandırmışsa aslına tabi kalınarak koyu yazı tipiyle, Türkçeye çevirdiğimiz adları ise italik yazı tipiyle verilmiştir.

Eserlere dair yazdığımız özet bilgiler ise eserlerin kendi içeriğinden edinilmiştir.

25 1. Aufgedeckte Bücher- und Wissenschaftskunde, Hadschi Chalfa (Keşfedilmemiş Kitaplar- ve Bilim Bilimi, Hacı Kalfa)

2. Perlenschnur des Unterrichts oder Leitfaden zum höchsten Ziel, Mohamed, dem Sohne Ibrahim's, dem Sohne Said's, des Anbariten (arabisch) (Dersin İncileri veya En Yüce Hedef için Kılavuz, İbrahim bin Said bin Muhammed el Ensari (Arapça)

3. Das Mark von vierzehn Wissenschaften, ausgezogen vom Scheich Dschelaled-din Abdar-rahman, Vater des berühmten Kemaleddin Elessejuthi (arabisch) (On Dört Bilimin İşareti, Ünlü Kemaleddin Es-Suyuti'nin babası Şeyh Celaeddin Abdurahman'dan alınmıştır (Arapça)

4. Vollständige Anleitung zum Gebrauch des Marks von vierzehn Wissenschaften (arab.) (On Dört Bilim İşareti'ni Kullanmak İçin Tam Kılavuz (Arapça)

5. Kurzer Inbegriff von vier und zwanzig Wissenschaften, Tarsuûi (arabisch) (Yirmi dört Bilimden Kısa Örnekler, Tarsusî (Arapça)

6. Kostbarkeiten der Erkenntniß zum Schmucke der Augen, Mohamed Alameli (Gözlerin Süsü Üzerine Bilgi Hazinesi, Muhammed Alameli)

7. Resultate von Wissenschaften und löbliche Früchte des Büchertextes, Mola Jahja Efendi, dem Sohne Alis (Bilimlerin Sonuçları ve Kitap Metinlerinin Övgüye Değer Meyveleri, Ali oğlu Molla Yahya Efendi) (Türkçe)

Joseph von Hammer Purgstall, **Encyklopädische Übersicht der Wissenschaften des Orients Band I**, s. 16-22; (BayerischeStaatsbibliothek <https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=BV009328790> [erişim tarihi: 22.01.2019]

26 Hacı Halife diye bilinen Türk-Osmanlı bilim adamı Kâtip Çelebi batılılar tarafından Hacı Kalfa olarak tabir edilmiştir. Hammer'de eserinde Hacı Kalfa adını kullanmıştır. Biz ise çalışmamızda bizde tanınan ismiyle kendisinden Kâtip Çelebi adıyla bahsedeceğiz.

27 Joseph von Hammer Purgstall, **Encyklopädische Übersicht der Wissenschaften des Orients BandI**, s. 4

eserlerden oluşturmaktadır.²⁸ Eserdeki her bir madde ve tüm eser edebi-tarihsel, ansiklopedik ve bibliyografik açıdan ele alınmıştır. Bu eserin gerekliliğini, Hammer'ın doğuya olan hayranlığını da ortaya koyan şu cümleleri yansıtmaktadır:

“Biliyoruz ki, bilimin güneşi Yemen vadilerinin en gelişmiş dillerinin kubbesinden doğar, Bağdat saraylarında zirveye çıkar ve batarken de Isfahan ve İstanbul kalelerini kızıla boyar. Oysa bu halkların bilgeliklerinin gerçek durumlarına dair bizim malumatımız eksik kalmıştır. ... Birçok bilimin isimleri dahi bizim sözlüklerimizde bulunmuyordu...”²⁹

Söz konusu bu eser Araplar, Farslar ve Türkler tarafından çalışılmış bilimleri, bu bilimlere dair kaleme alınmış eserleri ve yazarları hakkında genel bir bakışı göstermektedir.

b. Şirin, (Doğu kaynaklarına dayanan/göre) Farsça Romantik bir Şiir:

Schirin, ein persisches romantisches Gedicht (nach morgenländischen Quellen)

Bu eser, 1809'da Leipzig'de iki cilt halinde yayımlanmıştır. Her iki ciltte “Weihe” olarak isimlendirdiği, nazmen kaleme aldığı ve nihayetinde tarih düştüğü birer Kutsama yazısı/şiiri bulunmaktadır.³⁰ Eserin her iki cildi de kendisinin “Gesange” olarak tabir ettiği ve bizim de onun tarifine binaen *Şarkılar* olarak çevirdiğimiz yedişer şiirden oluşmaktadır. Bu şiirlerin kıt'a sayısı muhtelif olmakla beraber her kıt'a sekiz mısradan oluşmaktadır. Ayrıca şiirlerin peşine gerekli gördüğü yerde notlar yazmıştır. Hammer, eseri kaleme alırken, Viyana ve İstanbul'daki kütüphanelerde³¹ bulunan yedi kaynak eserden³² faydalandığını belirtmiştir.³³

28 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.** s. 6

29 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.** s. 9

30 Bkz. Joseph von Hammer Purgstall, **Schirin, ein persisches romantisches Gedicht**, c.1-2, s. 3-5

31 Viyana'da: Kaiserliche Bibliothek, Büchersammlung der K. K. Orientalische Akademie ve Dreiherr von Jenisch. İstanbul'da: Sultan Abdulhamid Kütüphanesi ve Ragıp Paşa Kütüphanesi

32 1. Hüsrev ve Şirin, Rasami'nin Hamse veya Pentameron'undan

2. Hüsrev ve Şirin, Fars Şair Mir Hüsrev Dehlevi

3. Hüsrev ve Şirin, Assaf Han (Farsça).

4. Hüsrev ve Şirin, Abdullah Hatufi (Farsça).

5. Hüsrev ve Şirin, Ahi (Türkçe)

6. Hüsrev ve Şirin, Mevlana Şah Karamani (Türkçe)

7. Ferhadname, Mahmud bin Osman'dan, türkçe.

33 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.** c.1, s. 20-21

c. *Hafız Divanı:* Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafis

Farsçadan Almanca'ya ilk defa tamamıyla Hammer'in çevirdiği Hafız Divanı, Stuttgart ve Tübingen'de 1812 yılında basılmıştır. Hammer'in, arkadaşı Grafen Karl von Harrach'la³⁴ geçirdikleri Fars sanatının görüşüldüğü bazı akşamlarda, herhangi bir Avrupa diline Hafız'ın tam ve sadık bir çevirisinin yapılmasını arzuladıklarını belirttiği ve arkadaşından ayrı kaldığı on yıl içerisinde ona ithaf ederek³⁵ kaleme aldığı bu eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cildinde ithaf ve elif – dal harfi olarak başlıklandırılmış gazeller³⁶ mevcuttur. İkinci cildinde ise ra-ya harfleriyle başlıklandırılmış gazeller, 4 mesneviyât, sâkînâme, 2 kaside, tahmis, 72 rubaîyât ve 44 mukââtât bulunmaktadır.³⁷ Eserde, sadece birinci mısraları Farsça olarak aktarıldıktan sonra gazellerin Almanca tercümesi verilmiştir. Bütün gazellerde olmasa da bazı gazellerin aruz kalıbı nakledilmiştir.

d. *İran Hitabet/Söz Sanatı Tarihi:* Die Geschichte der schönen Redekünste Persiens

Hammer tarafından kaleme alınan 1818'de Viyana'da basılan ve büyük oryantalist, eski Fars kitabe kaşifi, Arapça dil eğitiminde kanun koyucu, Doğu edebiyatının samimi taşıyıcısı olarak tarif ettiği³⁸ Freiherrn Sylvester de Sacy'e³⁹ saygı ve arkadaşlığının açık bir bağlılığı olarak ithaf ettiği bu eser, İranlı iki yüz şairden derlenmiş bir antolojidir. Eserin önsözünde yazar, sebep-i telifi şöyle açıklamaktadır:

“Yazarın gönlünde; Müşavir Eichorn'un Edebiyat Tarihi'nin bir bölümü olarak Türklerin Edebiyat Tarihi'ni çalışırken, bütün oryantalistlerce bilinen, Türk Edebiyatının Arap ve Fars başyapıtlarından

34 Kraliyet Mabeyincisi, Alman Şövalye Cemiyetinden (üyelerin manevi savaşçı olarak din düşmanlarına karşı savaştıkları topluluk. Bkz. Duden, Ritterorden) Şövalye, Eczacılık doktoru, Viyana'daki Imperial Josephine Cerrahi Akademisi Üyesi. Bkz. Joseph von Hammer Purgstall, **Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafis**, Stuttgart ve Tübingen 1812, c. 1, (İthaf) s. -

35 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, s. -

36 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.** s. -

37 Joseph von Hammer Purgstall, **Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafis Band 2**, Stuttgart ve Tübingen 1813, c. 2, (İçindekiler Bölümü) s. -

38 Joseph von Hammer Purgstall, **Geschichte der schönen Redekünste Persiens**, Wien 1818, (İthaf Bölümü) s. -

39 Antoine Isaac Silvestre de Sacy (1758-1838), Fransız şarkiyatçısı. Bkz. Faruk Bilici, "Sacy", **DİA**, c. 35, s. 366-367

beslendiği, o hazinelerden zenginleştiği gerçeğini görünce, Fars şiirinin kökenine kadar bütün Doğu şiir sanatını araştırma isteği zuhur etti.”⁴⁰

Eser, “Fars Kültürü Başlangıcından Arap İhtilaline Kadar”, “Arapların İran’ı Fethinden Bugüne Kadar” ve “Fars Şairlerinin Söz ve Resim Öğretisi” başlıklı üç bölüm ve iki yüz şairin kategorize edildiği “Dönem” olarak adlandırılan yedi parçadan oluşmaktadır. Bu çalışmada müellif *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* eserinde yaptığı gibi şairlerin hayatına dair kısa bilgiler verdikten sonra şiirlerinden kesitler vermiştir.

e. Osmanlı Tarihi: Geschichte des osmanischen Reiches

Hammer’in Polonya Kralı Majeste Nikolaus’a ithaf ettiği, yaygın olarak *Osmanlı Tarihi* adıyla bilinen bu eserin ilk cildini Peşte şehrinde 1827 tarihinde yayımlanmıştır. *Osmanlı Tarihi* ismiyle maruf olan bu kitabın orijinal ismi *Osmanlı İmparatorluk Tarihi*’dir ve Hammer tarafından, büyük oranda o güne kadar kullanılmamış el yazmaları ve arşivlerden faydalanılarak kaleme alınmıştır.⁴¹ 10 cilt olarak telif edilen ve günümüzde dahi hâlâ aşılamayan bu eserin her bir cildi farklı zaman dilimlerini konu edinmektedir.

“Eser, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile başlar ve I. cildi İstanbul’un fethine kadar gelir (1300-1453). II. cilt, I. Selim’in (1520), III. cilt II. Selim’in (1574) ölümüne, IV. cilt I. Mustafa’nın ikinci defa hal’ine (1623), V. cilt Köprülü Mehmet Paşa’nın sadaretine (1656), VI. cilt Karlofça Antlaşması’na (1699), VII. cilt Belgrad Antlaşması’na (1736), VIII. cilt Küçük Kaynarca Antlaşması’na (1774) kadar geçen olayları içine alır. IX. ciltte hâtime kısmı ve bazı mütalaalar bulunur. X. cilt çeşitli tablolara, listelere, bibliyografya ve kronolojiye ayrılmıştır.”⁴²

Mehmet Atâ Bey,⁴³ bu meşhur eseri J. J. Hellert tarafından Almanca’dan Fransızca’ya yaptığı tercümeden dilimize çevirerek *Devlet-i Osmâniyye Târihi* adıyla

40 Joseph von Hammer Purgstall, *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*, Wien 1818, (Önsöz) s. -

41 Bkz. Joseph von Hammer Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 1827 Pest, c. 1, (Kapak sayfası)

42 İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, c. 15, s. 491-494

43 (1856-1919) Son dönem Osmanlı maliyeci, gazeteci ve tarihçisi

Türkçeye kazandırmıştır.⁴⁴ Hammer, kendisinden otuz yıl önce, tarihi araştırmalar ve tarih yazıcılığı için bilhassa Osmanlı tarihine dair bir talepte bulunan Johannes von Müller'e, eserin öneminden, malzemenin çokluğundan, hazırlıkların uzunluğu ve eksik olan evrakların tedarikinin zorluğundan ötürü "So Gott will!" (İnşallah!) cevabını verdiğini belirtirken, otuz yıl boyunca kaynakların bulunması veya satın alınması hususunda hiçbir çaba ve maliyetten kaçınmadığını aktarmaktadır.⁴⁵ Bir ayağı Asya'da diğer ayağı Avrupa'da olan bir dev olduğunu söylediği bu büyük devletin tarihini yazarken, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde sadece kütüphaneleri ve sahafları gezmekle yetinmeyen Hammer, İstanbul da dâhil olmak üzere Bağdat, Halep ve Kahire'de de mektuplaşma vesilesiyle kaynak aramakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki kütüphanelerden istifade etmiştir.⁴⁶

f. *Zemahşerî'nin Altın Gerdanlıkları*⁴⁷: Samachschari's Goldene Halsbände

Zemahşerî'nin *Altın Küpeler*'i olarak bilinen bu eser Viyana'da 1835 yılında tek cilt olarak yayımlanmıştır. Eserin iki kapağı arasında, 99 hikmetli sözü ihtiva eden Arapça ve Almanca metin bulunmaktadır. Hammer, yeni yıl hediyesi olarak kaleme aldığını belirttiği bu eserini bütün oryantalistlere ithaf etmiştir.⁴⁸

g. *(Günümüzü Kadar) Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*: Geschichte der Osmanischen Dichtkunst (bis auf unsere Zeit)

Çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden bu eser hakkında ilerleyen sayfalarda detaylı bilgi aktarılacaktır.

h. *Mütenebbi, en büyük Arap şair*: Motenebbi, der größte arabische Dichter

44 Abdülkadir Özcan, "Atâ Bey", *DİA*, c. 4, s. 34

45 Joseph von Hammer Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 1827 Pest, c. 1, (Önsöz) s. 23-25

46 Joseph von Hammer Purgstall, *a.g.e.*, c. 1, s. 24-25

47 Eserin dilimizdeki ismi "Altın Küpeler". Fakat Hammer "Zemahşerî'nin Altın Gerdanlıkları" olarak tercüme etmiştir.

48 Joseph von Hammer-Prugstall, *Samachschari's Goldene Halsbände*, Wien 1835, c.1, s.-

İlk defa Hammer tarafından tercüme edilen ve Danimarka kralı VI. Friedrich'e ithaf edilen bu eser, 1824 yılında Viyana'da yayımlanmıştır. Eserde şairlerin Sultanı⁴⁹ olarak tabir ettiği Mütenebbî'nin⁵⁰ şairliğinin kıymeti, karakteri ve hayat serüveninden bahsettikten⁵¹ sonra "İlave" (Anhang) olarak tabir ettiği üç farklı⁵² kaynaktan biyografisini ve altı bölümden oluşan⁵³ Mütenebbî Divanı da bulunmaktadır.

i. Fazlî'nin Gül u Bülbül'ü: Gül u Bülbül, das ist: Rose und Nachtigall, von Fasli

Hammer tarafından Türkçe olarak yayınlanıp Almanca olarak tercüme edilen ve kraliyet ailesinden Frau Erzherzoginn Sophie'ye büyük saygıyla sunduğu, romantik bir mesnevi olan *Gül ü Bülbül*, Peşte ve Leipzig'de 1834 yılında basılmıştır. Eserin yazılma sebebini; Arapça ve Farsça eserler Almanya, İngiltere, Fransa ve Hollanda basınında çoğaltılırken Türkçe eserlerin, İstanbul hariç Avrupa'nın hiçbir yerinde basılmaması ve Rusya ve Avusturya'ya komşu olmasına rağmen gramatik kitaplar ve sözlükler hariç hiç bir kitabın bu dili sevenlerle buluşturulmaması olarak özetlemektedir.⁵⁴ Fazlî'nin hayatını yedi Osmanlı Şair Biyografisi'nden⁵⁵ aktardıktan sonra ilk olarak eserin tercümesini verip ardından Türkçesini eklemiştir.

j. Hatıralarım 1774-1852: Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852

49 Joseph von Hammer Purgstall, **Mutenebbi, der größte arabische Dichter**, Viyana 1824, (Önsöz) s. 16

50 Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fi el-Kindî el-Mütenebbî (ö. 354/965), Arap şairi. Bkz. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", **DİA**, c. 32, s. 195-200

51 Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, (Önsöz) s. 34

52 Aus Ibn Chalkan, Aus Lari's Universalgeschichte, Aus dem bibliogr. Wörterbuche Hadschi Chalfas (İbn Halkan, Lari'nin Dünya Tarihi ve Hacı Kalfa'nın Bibliyografik Sözlüğü'nden)

53 Şamiât, Seyfiât, Kiafuriât, Fatikiât, Amidiât, Abhadiât bkz. Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, (İçindekiler) s. 55-56

54 Joseph von Hammer Purgstall, *Gül u Bülbül, das ist: Rose und Nachtigall, von Fasli, Pest ve Leipzig 1834*, (Önsöz) s. 7

55 Kullanmış olduğu tezkireler için bkz. Joseph von Hammer Purgstall, **a.g.e.**, (Önsöz) s. 13

1. Ahmed Bin Şemsî (Ahdî) - Gülşenü's-şuara

2. Said/Seyid Muhammed Ali [Âşık Çelebi] – Tezkeretü's-şuara ve meşair ez-zurefaa fi kavaidi edab il-kuttâb min el fufela [Meşâirü's-şuarâ]

3. Kastamonulu Latîfî - Tezkeretü's-şuarâ

4. Şair ve Tarihçi Ali (1597) - Tezkeretü's-şuarâ

5. Molla bin Hasan Çelebi - Tezkeretü's-şuarâ

6. Molla Abdulhay bin Feyzullah (Kafzade) –Zübdetu'l-eşar

7. Molla Mustafa (Riyazi 1644) - Riyâzü's-şuarâ

Hammer'in yaşantısına dair mevcut en kapsamlı ve doğru bilgilere ulaşabildiğimiz bu eser kendi kaleminden çıkmıştır. "12 Eylül 1841 günü yazmaya başlamış ve 11 yıl boyunca yaz aylarını bu işe ayırarak on ikinci yıl el yazısı ile 5904 sayfayı bulan hatıratını tamamlamıştır."⁵⁶ İlk basımı Viyana und Leipzig (Hölder-Pichler-Tempsky) 1940 yılında yapılan eserin bütün halinde yeni baskısı Karl-Maria Guth tarafından Berlin 2014'de yayımlanmıştır. Esere binaen yapılmış en kapsamlı ve hatıratının orijinal metinlerinin de verildiği çalışma Walter Höflechner başkanlığında Graz Üniversitesi tarafından yapılmıştır.⁵⁷

k. *Binbir Gece Masalları:* Tausend und eine Nacht

Tausend und eine Nacht Hammer'in daha önce Arapçadan tercüme edilmemiş masal, hikâye ve anekdotlardan ilk defa Fransızca'ya tercüme ettiği eseridir. Aynı zamanda Fransızca'dan Almanca'ya da Prof. August E. Zinserling tarafından tercüme edilen eseridir. Bakan Freiherr Franz Maria von Thugut ve Freiherr Peter Herbert von Rathtal'a ithaf edilen bu eser üç cilt halinde (dördüncü cildi basılmamış⁵⁸) 1823-1824 yılları arasında Stuttgart ve Tübingen'de yayımlanmıştır. Eserin yazılış serüveni Hammer'in 1799 yılında İstanbul'a elçilik memuru olarak gönderildiğinde Freiherr von Thugut'un kendisine bütün halinde bir *Binbir Gece Masalları* yazma görevini vermesiyle başlamıştır.⁵⁹

l. *Vassaf Tarihi:* Geschichte Wassaf's

Hammer tarafından Farsça metin ve Almanca tercüme olarak kaleme alınan bu eser, Bavyera kralı Majesteleri II. Maximilian'a ithaf edilerek, beş cilt halinde 1856 yılında Viyana'da yayımlanmıştır. Vassaf Tarihi'nin önemine; "Vassaf"ın okunması İstanbul'da ilimle uğraşan Türklerin Fars dili çalışmalarını tamamladıklarının bir

56 Tuğba İsmailoğlu Kacı, "Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer", **Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVİD)**, V/1, (2016), s. 4

57 Herausgegeben von Walter Höflechner, Alexandra Wagner und Gerit Koitz-Arko unter Heranziehung der Arbeiten von Herbert König, Alexandra Marics, Gustav Mittelbach, Thomas Wallnig, Reinhart Bachofen von Echt und Rudolf Payer von Thurn, **Joseph von Hammer-Purgstall, Briefe, Erinnerungen, Materialien Version 2 – 2018**, Graz 2018

58 Joseph von Hammer-Purgstall, **Tausend und eine Nacht**, Stuttgart ve Tübingen 1823, c. 1, s. 56

59 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c. 1, (Vorbericht) s. 7

göstergesidir”⁶⁰ sözleriyle dikkat çeken Hammer, çevirisinin, Nâilî’nin yorumları ve Nazmizade’nin⁶¹ sözlüğü olmaksızın vücut bulamayacağını da belirtmiştir.⁶²

m. *Gül Yağı: Arapça, Farsça ve Türkçe kaynaklardan derlenmiş Doğu Efsaneleri ve Bilgileri:* Rosenöl: Sagen und Kunden des Morgenlandes aus arabischen, persischen und türkischen Quellen gesammelt

Hammer tarafından kaleme alınan ve ilk cildinin 1813 yılında Stuttgart ve Tübingen’de basılan *Rosenöl*, Doğu tarihi ve mitolojisi hakkında derinlemesine bilgiler sağlar.⁶³ Hammer’in çok sayıda kaynaktan ve yazıdan derlediği ve çevirdiği, bilhassa içerisinde Muhammed (sav)’in de hadislerinin bulunduğu bir çalışmadır. Aynı zamanda, bu derleme Doğu halklarının somut bir ahlak bilgisinin/töre biliminin bir resmini yansıtmaktadır.

n. *Şark’ın Hazineseri:* Die Fundgruben des Orients

Joseph von Hammer tarafından çıkarılan ve çeşitli müelliflerin yazılarının bulunduğu, altı ciltten oluşan, 1809-1818 tarihleri arasında Viyana’da yayımlanmış olan bu dergi hakkında Kemal Beydilli şöyle demektedir:

*“Şark’ın Hazineseri” ünvanlı dergi, XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde önde gelen isimlerle temsil edilen, hayalhânelerde yaşatılan romantik Şark algılamasının en önemli yayın organlarından birini teşkil eder ve Şark’ın üç büyük dilindeki başta dinî metinler olmak üzere en önemli felsefe, edebiyat ve tarih eserlerinin tanıtılmasını ve neşrini amaçlar.”*⁶⁴

Derginin çıkartılma amacı ilk cildinin önsözünde şöyle açıklanmaktadır:

“Bu dergi doğudan gelen herşeyi veya doğuyla alakalı, Avrupa’nın geçerli dillerinde oryantal çeviriler, araştırmalar, notlar, haberler,

60 Joseph von Hammer-Purgstall, **Geschichte Wassaf’s**, Wien 1856, c. 1, (Önsöz) s. 2

61 Osmanlı tarihçisi olan Nazmizâde Murtaza Efendi’nin, Vassâf tarihinin muğlak ve zor kelimelerini açıklayan lügat şerhi olan Şerhu Lugat-ı Târîh-i Vassâf isimli eseridir. Bkz. Tahsin Özcan, "Nazmizâde Murtaza Efendi", **DİA**, c. 32, s. 461-463

62 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c. 1, (Önsöz) s. 4

63 Joseph von Hammer-Purgstall, **Rosenöl**, Stuttgart und Tübingen 1813, c. 1, (Önsöz) s. 5

64 Kemal Beydilli, "Fundgruben des Orients", **DİA**, c.EK-1, s. 457-460

özetler, tasvirler, resimler, her tür makaleler, her ne varsa hepsini içermelidir. Toplumun bütün üyelerinin Alman olması ve dergide fevkalade Almanca yazılmış makalalar olmasına rağmen, Avrupa'daki yaygın dillerin Şark'ı sevenlerle tanışmaları için Fransızca, İtalyanca, İngilizce, İspanyolca ve Latince makalelerde eklenmelidir. Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya bakan her ne varsa burada buluşmalı, yardım elini uzatmalı, çalışılmayan bilgi hazinelerini gün yüzüne çıkarmalıdır.”⁶⁵

Bu nedenle olsa gerek ki derginin kapak sayfasına, Almanca'ya çevirdikleri “De ki: Doğu da, Batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola iletir.” mealindeki Bakara Suresi'nin 142. ayeti yer almaktadır.

1.3. Hammer'in Eserleri Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Mehmed Sirâceddin tarafından tercüme edilmeye niyet edilse de sadece 4. cildine ekleme yapılan Hammer'in *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin günümüzde hala bir tercümesi bulunmamaktadır.⁶⁶ Bütünü çalışılmamış olmakla beraber eserin muhtelif kısımları farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır.⁶⁷

Hammer'in hayatına dair yapılmış çalışmaların en başında kendi kaleminden çıkmış olan *Erinnerungen aus meinem Leben* kitabı bulunmaktadır.⁶⁸ Bu esere dair

65 Digitale Sammlungen Der Herzogin Anna Amalia Bibliothek, Fundgruben des Orients, Wien 1809, (Önsöz) s. II-III (https://haab-digital.klassik-stiftung.de/viewer/object/1458682331_1809000100/8/) [erişim tarihi:22.01.2019]

66 İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall", *DİA*, c. 15, s. 491-494

67 Halil İleriş Kutlu, **Joseph Von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi**, *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/2, 2016, 267-285 (2016); Dr. Ahmet Uğur Nalcioğlu, **Avusturyalı Oryantalist Hammer-Purgstall'da Osmanlı Şiiri**, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, s. 139-143, Erzurum 2002; Özgür Karyemez, **Çeviriler Işığında Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall'ın Edebiyatçı ve Çevirmenlik Yönünün İrdelenmesi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008

68 Josef von Hammer-Purgstall, **Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852**, Wien und Leipzig 1940, Oluşum 1841–1852, İlk basım: Wien und Leipzig (Hölder-Pichler-Tempsky) 1940

yapılmış yerli⁶⁹, yabancı⁷⁰ çalışmalar ve makaleler⁷¹ mevcuttur. Ayrıca Hammer sadece tarih ve edebiyata ilgi duymadığını gösterir mahiyette eserler de vermiştir. Yapmış olduğu gezilere⁷² ve bir saltanatın geriye bıraktığı izleri olan mühürlerine⁷³ dair eserleride mevcuttur.

Hammer'in *Osmanlı Tarihi* veya *Osmalı İmparatorluk Tarihi* adıyla dilimize kazandırılmış hacimli eseri Osmanlı'nın kuruluşundan Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar baştan sonra bütün dönemleri kapsamaktadır. Bundan ötürü on ciltlik bu eser alanında tektir. Bu hacimli esere dair Mehmet Atâ Bey ve Mümin Çevik'in de çeviri çalışmaları bulunmaktadır.⁷⁴ Atâ Bey, Hammer'in Osmanlı tarihine dair kaleme alınmış olan eserini *Devlet-i Osmâniyye Târihi* adı altında Türkçemize kazandırmıştır. Mütercim bu kitabı, Hammer'in original metninden değil de, eserin J. J. Hellert tarafından Almanca'dan Fransızca'ya yapılan tercümesinden çevirmiştir. Tercüme, on beş cilt olarak yayımlanması planlanmışsa da on cilt olarak yayımlanabilmiştir ve neşredilen kısımlar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, Köprülüler devrinin ortalarına kadar gelmektedir.⁷⁵ Yani eserin tamamı tercüme

69 Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, **Hammer'in Hatıratı**, AÜDTCF Dergisi, cilt: I, sayı:1, s. 128-131 Ankara (1942)

70 Hatıratına dair orijinal el yazmaları için bkz. Walter Höflechner, Alexandra Wagner, Gerit Koitz-Arko, **Joseph von Hammer-Purgstall Briefe, Erinnerungen, Materialien**, Publikationen Aus Dem Archiv Der Universität Graz, Graz 2018

Ayrıca yeni tam baskı için bkz. Karl-Maria Guth, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852**, Berlin 2014; Michael Holzinger, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Erinnerungen aus meinem Leben. 1774-1852**, Berliner Ausgabe, 2014, 3. Auflage; Werner Welzig, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, Neue Deutsche Biographie** c. 7, Berlin 1965; Ottokar Freiherr von Schlechta von Wssehrd, **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, Allgemeine Deutsche Biographie**, c. 10, Leipzig 1879

71 Bkz. Kemal Beydilli, **Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients Dergisi**, Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan, c. 1, s. 128-276, Ülke Yayınları, İstanbul 2014; Tuğba İsmailoğlu Kacır, **a.g.e**, 1-84

72 Bkz. Ümit Öztürk, **Osmanlı Mühürleri Joseph Hammer**, Pera Yayıncılık, İstanbul (1999); Semavi Eyice, **J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnameleri**, Belleten, cilt: 46, sayı: 183, s. 536-550, Ankara, (1982)

73 Bkz. Zeynep Dörtok-Abacı, **Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall'ın Bursa İzlenimleri (Ağustos 1804)**, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 15, s. 395-407, (2008)

74 Bkz. Mehmet Ata Bey, **Joseph von Hammer - Osmanlı Tarihi (2 cilt)**, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (1991);

Mümin Çevik, **Hammer - Büyük Osmanlı Tarihi**, (toplam 10 cilt), Üçdal Neşriyat, İstanbul (1992);

Mümin Çevik, **Hammer - Büyük Osmanlı Tarihi**, (toplam 10 cilt), Milliyet Yayınları, İstanbul (2010)

75 Abdülkadir Özcan, "Mehmed Atâ Bey", DİA, c. 4, s. 34 (1991, İstanbul)

edilmemiştir. Mümin Çevik ise Mehmed Atâ'nın tercümesini esas alarak, Fransızca metni ve Almanca metnin aslını kıyaslayarak bu tercümeyi yaptığını söylemektedir.

İKİNCİ Fehler! Textmarke nicht definiert.

OSMANLI ŞİİR SANATI TARİHİ HAKKINDAKİ GENEL BİLGİLER

Çalışmamızın konusunu teşkil eden eserin adı orijinal dilinde *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst (bis auf unsere Zeit)*'dır. Adını *Günümüze Kadar Osmanlı Şiir Sanat Tarihi* olarak tercüme ettiğimiz bu eser bir Osmanlı şairleri biyografisidir. Müellifin, Sultan II. Mahmut'u methederek kendisine ithaf ettiği bu eser *Die Geschichte der schönen Redekünste Persiens (İran Hitabet/Söz Sanatı Tarihi)*ne karşılık olarak kaleme alınmıştır ("Seitenstück" - muadil bir eser). Hammer'in eserinin ön kısmında Almanca'sını, arka kısmında ise Osmanlıca'sını verdiği Sultan Mahmut'a methiyesinin günümüz Türkçesine çevirisi Halil İleriş Kutlu tarafından şöyle yapılmıştır:

Her yüz senede bir Şehinşah gelir
O, zamanın Cemşîd'idir; örnek olacak Şah'tır
Zamanın alnına mühür basar
Ve itaatini ayaklarına koyar
O, bir dünya Şahı ve haşmetli mizacıyla
XII. saeculumda doğmuştur
Dünyanın etrafında düzeni zapt u rapt altına aldı
Onun kanunları dizginleri tuttu
Şiddetli kötülüklerin kanını kılıcıyla döktü
Kendi devletinde iyi niyetini de kanıtladı
Övülmeye değer padişah Mahmut Han
Hem krallığının hem de meleklerin sevgisini kazandı
İkinci ise O, aslında dördüncüdür
Onun büyüklüğü yüce bir hedefe sebeptir
Birincisi Mahmut Gaznevîdir
İkincisi Kazan İlhan Şâhı'dır
Üçüncüsü Nurettin Atabeydir
Hem Baş övülen hem savaşçı hem de beydir
En büyük Mahmut ise dördüncüsü
En mükemmel efendi ve övülmeye değer Hakan
Onun dehası çürümüş kemiklere hayat verir

Nefesi halkına yeni hayattır
Yedinci yüzyılda Kazan
On üçüncü yüzyılda reformcu Sultan Mahmut
Ülkede çürümüşlüğe ve kötülüğe karşı
Mahmut bir öfke olarak gönderilmiştir
On üçüncü yüzyılda görünmüştür.
Bundan sonra da zamanın efendisi olmuştur
Ve orada bin iki yüz sona erdiğinde
O, yanlışların öcünü alan kişi olarak göründü
O tarihle aynı miktarda seçilen
Şair ve ozan burada bulunmaktadır.
İki bin iki yüz şair ismi
Şan ve nam giydirilmiş olarak gelecek nesillere bırakıldı
Tüm farklı ezgilerde
Dünyanın efendisine övgü vardır
O, Tanrı'ya ülkesini yönetmek için yalvarmıştır.
Talihli ve saadetli adım atmak için çaba sarf etmiştir
Allah'ın lütfu ona mahsus oldu
Ve onun ismi daima övgüye mazhar oldu
Burada iki bin iki yüz dildeki övgüler
Zambağı sessiz kıldı
Çünkü o irfan kılıcını çekince
İlim ehli onun övgüsünü yorumlar
Belagatte komutan oldu
Fesahatte ise baş süvari oldu
Yusuf gömleğini zambak gibi yırttı
Güneşin ışınları da Şah'ı kutsadı
Onun sadece bir bakışıyla
Çakıl taşları mücevhere dönüşür
Tarih kalbimin içinden görünür oldu
Mahmut yeniden Nizâm-ı Cedîd yenilikçisi oldu
6 Aralık 1835
16 Şaban 1251⁷⁶

Bu eser Osmanlı halkının sadece tarihini tamamlayacak bir ek olarak değil aynı zamanda Osmanlı'nın özümsemediği Arap ve Fars şiirinden bir antoloji olarak da yayımlanmıştır.⁷⁷ Toplamda dört ciltten oluşan söz konusu eser 1836-1838 yılları arasında Peşte'te yayımlanmıştır.

76 Bkz. Halil İleriş Kutlu, **Joseph Von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi**, *Türkiyat Mecmuası*, c. 26/2, 2016, 267-285 (2016), s.280-281

Ayrıca methiyenin transkribe edilmiş hali için bkz. Halil İleriş Kutlu, **a.g.m.** s.282-284
Methiyenin Osmanlıcası Ekler bölümünde aktarılacaktır.

77 Hammer-Purgstall, **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit**, c.1 (Önsöz) s. -

Eser, toplamda 2250 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden kısım eserin birinci cildidir ve 351 sayfadan müteşekkildir.

“Müellif, eserin ilk cildinin sağ tarafında iç kapağa Osmanlıca olarak kitabının adını "Câmi-i Mehâsin-i Zurefâ-yı Ehlü'z-zevk ve'l-irfân fî terâcim-i şuarâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân, kendi adını da Yûsuf Hammer Purgstall diye göstermiştir. Daha sonraki üç sayfada II. Mahmud'un tuğrası ile Hammer'in yazdığı mesnevi şeklinde yirmi iki beyitlik bir tarih manzumesi yer almaktadır. Kitabın diğer yüzünde Almanca olarak eserin Sultan Mahmud'a ithaf edildiği saygılı bir ifadeyle⁷⁸ belirtilmiş ve tarih manzumesi de yine nazmen Almanca'ya çevrilerek konmuştur. Ayrıca Müzzemmil Sûresi'nin içinde “tezkire” kelimesi geçen 19. âyeti⁷⁹ ve Goethe'nin Westoestlicher Divan'ından bir kıta⁸⁰ epigraf olarak ilâve edilmiştir.”⁸¹

Hammer, eserin her bir cildine belli tarih aralıklarını alt başlık olarak vermiştir:

- 1) 1. Cilt: I. Sultan Orhan'dan Sultan Süleyman Dönemi'ne Kadar (1300-1521)
- 2) 2. Cilt: Kânunî Sultan Süleyman'dan Sultan III. Murad Dönemine Kadar (1521-1574)
- 3) 3. Cilt: Sultan III. Murad Dönemi'nden Sultan IV. Mehmet Dönemi'nin Sonuna Kadar (1574-1687)

78 Sultan Abdülhamîd Han oğlu,

İki kıtanın sultânı,

İki denizin hakânı,

Şâh, pâdişâh ve şehinşâh

Daim muzaffer

Sultan Mahmûd Han Hazretlerine

Bkz. Hammer-Prugstall, **a.g.e.**, c.1, s.-1

إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَٰهًا غَيْرَ رَبِّهِ سُبْحَانَ

Müzzemmil Suresi 19. Ayet: Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen rabbine ulaştıracak bir yol tutar.

80 Şiiri anlamak isteyen,

Şiirler ülkesine gitmelidir,

Şairi anlamak isteyen,

O Şairin ülkesine gitmelidir.

Goethe, Doğu-Batı Divânı

Şiir tercümesi için bkz. Halil İltiş Kutlu, **Joseph Von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut**

Methiyesi, Türkiyat Mecmuası, c.26/2, 2016, 267-285, s.267

81 İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall", **DİA**, c. 15, s. 491-494

4) 4. Cilt: Sultan II. Süleyman Dönemi'nden Günümüze Kadar (1687-1838)

Yazar eserin tamamında kronolojik sıralamayla aktardığı 2200 şairi görüldüğü üzere 1300 ile 1838 yılları arasında yaşamış şairlerden seçmiştir.

Bu çalışmada yazarın kısa bir ön sözünden sonra yaklaşık elli sayfalık, yirmi beş alt başlıktan oluşan kapsamlı bir giriş yazısı bulunmaktadır. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde tercüme ettiğimiz giriş yazısının her bir başlığını aktararak Hammer'in hangi konulara değindiğini aktarmaya gayret edeceğiz. Yazar, şairlerin biyografilerini yazarken girişinde bahsettiği ve aşağıda listesini vereceğimiz kırk kaynaktan faydalanmıştır. Bu kaynaklar şura tezkireleri ve tarih kitaplarından oluşmaktadır ve tamamı Türk-Osmanlı âlimlerinin eserleridir.⁸² Ayrıca şairlerin biyografilerine ilaveten şiirlerinden de bölümler aktarmıştır.

Eserinde yazmış olduğu uzunca girişin ardından kullandığı metot şu şekilde olmuştur:

Orhan Gazi döneminden başlayarak Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar geçen zamanda yaşamış şairleri dönemlere ayırarak ve sırasına göre listelemiştir. Bütün şairlerin bilgilerini şu düzende vermiştir:

- 1) Şairin ismi,
- 2) Şairin biyografisi -duruma göre uzun veya kısa biçimde-,
- 3) Meşhur şiirlerinden bir veya birkaçının -bazen önce Osmanlıca, ardından Almanca'sı olmak üzere-şiiri.

Malzeme olarak kullandığı malumatı kimi zaman farklı birkaç tezkireden yahut tarih kitaplarından bilgileri harmanlayarak derlemiş, kimi zaman da aynı şaire bir tezkirede bulunmayan bilgiyi bir diğerinden takviye ederek ortaya çıkarmıştır. Şiirleri bazen ilk mısraı Osmanlıca geri kalan kısmını Almanca olacak şekilde nakletmiştir.

Hammer'in eserinde kullandığı dil bilhassa 50 sayfa uzunluğundaki giriş bölümünde oldukça ağıdalı bir dildir, zira yaklaşık iki asır öncesine ait kelime hazinesini ve cümle yapısını barındırmaktadır. Dolayısıyla günümüz okuyucuları açısından anlaşılması güç bir yapıdadır. Kimi zaman yarım sayfaya ulaşan dolambaçlı uzun cümleleri eserine karmaşık bir nitelik katmaktadır. Ayrıca metinde kullanılan

82 Detaylı bilgi için bkz. Hammer-Prugstall, **a.g.e.**, c.1, s. 43/62-47/66

yazı karakteri günümüz Almancasında kullanılan Latin harflerinden değil; fraktur alfabe denilen Alman kitaplarında eskiden kullanılmış olan bir kaligrafi ile yazılmıştır. Eserin metin kısmını oluşturan biyografi mensur yazılmış, manzum olan şiirler yine manzum bir şekilde Almanca'ya çevrilmiştir.

Batıda Osmanlı edebiyatına dair ilk sistematik çalışma her ne kadar Hammer tarafından kaleme alınmış olsa da yazarın bu eserini, çalışmasını oluştururken faydalandığı tezkirelerden farklı kılan bir yanı yoktur.⁸³ Yorum eklemekten sadece tercüme ettiği bu eser edebiyat tarihine yeni bir şey katmadığı için bu açıdan bir değeri haiz olup olmadığı tartışılabilir.

Hammer'in bu eserinin Türkiye ve Türk akademiyası üzerindeki yankısı ise oldukça azdır. Mevcut çalışmalar kısmî alanları kapsamakta yahut eser hakkında kısa bir malumattan oluşmaktadır. Günümüzde hâlâ bir çevirisi bulunmayan bu eser hakkında Fuat Köprülü'nün şu sözleri söz konusu eserin edebiyat tarihindeki ve batıdaki konumunu göstermektedir:

“...Taşıdığı ünvana nazaran daha basit kalan bu eser bir edebiyat tarihi addedilemez; çünkü daha ziyade, bir “Tercüme-i haller mecmuası'ndan ibarettir. Bunun böyle olduğunu söylemekle beraber, ne lisanımızda ne de diğer Avrupa lisanlarında Osmanlı edebiyatına ait buna mümasil ikinci bir eser gösterilemez.”⁸⁴

Her ne kadar Hammer'in bu eseri edebiyat tarihi olarak isimlendirilmese de batıda, doğuya dair çalışma yapmak isteyenlerin ilk müracaat ettikleri eser konumundadır. Batıda eserin tesiri oldukça kuvvetlidir ki Gibb'in⁸⁵ eseri bu etkinin neticesi olarak meydana gelmiştir. Osmanlı edebiyatını tetkik etmek isteyenlerin müracaat etmesi gerektiğini söylediği Hammer'in bu eserinde, tezkirelerden aynen

83 Prof. Dr. Mine Mengi, **Yüz Yıllık Bir Batı Kaynağı: Gibb'in Osmanlı Şiir Tarihi**, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Journal of Turkish Studies 1999 [erişim tarihi: 30.06.2019] (<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/8.php>)

84 Mehmet Fuat Köprülü, **Hammer'in Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi**, Hayat Mecmuası, c. V, sayı: 113, s. 162, Ankara (1929)

85 Osmanlı şiirine dair eseriyle tanınan İskoçyalı şarkiyatçı. Bkz. Christopher Ferrard, "Gibb", **DİA**, c. 14, s. 63-66

aktardığı hataların tekrarlandığına dikkat çeken Gibb⁸⁶ kaleme aldığı *Osmanlı Şiir Tarihi*'ni onun eksiklerini tamamlamak istemiştir.⁸⁷

2.1.Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi Eserinin Kaynakları

2.1.1. Edebi Kaynaklar: Tezkireler ve Şairlerin Eserleri

Hammer çalışmamızın konusunu teşkil eden söz konusu eserinin birinci cildinde 212 şair hakkında bilgi aktarmıştır. Bu şairlerin listesi bir sonraki bölümde eserin muhtevası kısmında sunulacaktır. Birinci ciltteki şair biyografilerini kaleme alırken faydalandığı tezkireler (ve yazarlarının isimleri) şu şekildedir:

- 1) Âlî Mustafa Efendi⁸⁸ – *Künhü'l-Ahbâr*⁸⁹
- 2) Taşköprizâde Ahmed Efendi⁹⁰ – *eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye*
- 3) Sehî Bey⁹¹ – *Heşt Bihişt*⁹².
- 4) Latîfi⁹³ - *Tezkiretü's-Şu'arâ*⁹⁴.
- 5) Kafzâde Fâizî⁹⁵ - *Zübdetü'l-eş'âr*⁹⁶.

86 Mehmet Fuat Köprülü, **a. g. m.c.** V, sayı: 113, s. 162

87 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali Çavuşoğlu, **E. J. Wilkinson Gibb Osmanlı Şiir Tarihi (1-2) History of Ottoman Poetry**, Akçağ Yayınları, 2000

88 Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600) Tarihçi, şair, çok yönlü ve zengin sayıda eser vermiş Osmanlı müellifi. Bkz. Ömer Faruk Akün, Âlî Mustafa Efendi, **DİA**, c. 2, s. 416-421

89 Âlî Mustafa Efendi'nin (ö. 1008/1600) dünya tarihi olarak kaleme aldığı eseri. Bkz. Jan Schmidt, *Künhü'l-Ahbâr*, **DİA**, c. 26, s. 555-556; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr Tezkire Kısım*, haz. Dr. Mustafa İsen, Ankara 2017

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]

90 Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561) eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye ve Miftâhu's-sa'ade adlı eserleriyle tanınan Osmanlı âlimi. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Taşköprizâde Ahmed Efendi", **DİA**, c. 40, s. 151-152

91 Osmanlı şairi ve tezkire müellifi. Bkz. Rıdvan Canım, "Sehî Bey", **DİA**, c. 36, s. 316-317

92 Sehî Bey (ö. 955/1548) tarafından yazılan ilk Osmanlı şuarâ tezkiresi. Bkz. Günay Kut, "Heşt Bihişt", **DİA**, c. 17, s. 273-274

Sehî Bey, *Heşt Behişt*, haz. Halûk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, [Hüseyin Ayan-Turgut Karabey, Ankara 2017 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/53013,sehibeyhestbihistpdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]; Günay Kut, *Sehî Bey, Heşt Behişt*, Harvard Üniversitesi USA 1978

93 (ö. 990/1582) Tezkire yazarı ve şair. Bkz. Ahmet Sevgi, "Latîfi", **DİA**, c. 27, s. 111-112

94 Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, haz. Dr. Rıdvan Canım, Ankara 2018

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]

95 (ö. 1031/1622) Tezkire yazarı ve divan şairi. Bkz. Sabahattin Küçük, "Kafzâde Fâizî", **DİA**, c. 24, s. 162-163

96 Kafzâde'nin (ö. 1031/1622) antoloji özelliği taşıyan tezkiresi. Bkz. Bekir Kayabaşı, "Zübdetü'l-eş'âr", **DİA**, c.44, s. 515-516

6) Kınalızâde Hasan Çelebi⁹⁷ - *Tezkiretü's-Şu'arâ*⁹⁸.

7) Riyâzî Mehmed Efendi⁹⁹ - *Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)*¹⁰⁰.

8) Âşık Çelebi¹⁰¹ - *Meşâ'irü's-Şu'arâ*¹⁰².

9) Mevlevî Şeyhi Galib'in Biyografileri¹⁰³ olarak verdiği Esrar Dede¹⁰⁴ - *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*¹⁰⁵.

Ayrıca Hammer, Zeyneddin Efendi başlığı altında bilgi verirken Çelebîyân¹⁰⁶ dipnotu vermektedir. Lakin Çelebîyân diye adlandırdığı kişinin kim olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Esrar Dede'nin tezkiresine müracaat edildiğinde Çelebîyân'ın Mevlana soyundan gelenler anlamında kullanıldığı görülmektedir. Hammer ise sıfat mahiyetindeki bu kelimeyi tezkire yazarı gibi dipnotta vermiştir.

Hammer, bu ciltte bölümlere ayırdığı bütün dönemlerde yukarıda sıraladığımız tezkireler ve aşağıda sıralayacağımız tarih kitaplarını kullanmıştır.

2.1.2. Tarihi Kaynaklar: Tarih Kitapları ve Arşiv Belgeleri

Tezkireler haricinde faydalandığı kaynaklar ise şunlardır:

97 Tezkiretü's-şuarâ adlı eseriyle tanınan Osmanlı müellifi, şair. Bkz. Mustafa İsen, "Kınalızâde Hasan Çelebi", **DİA**, c. 25, s. 417-418

98 Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara*, Haz. İbrahim Kutluk, TTK Yayınları, Ankara 1989; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Dr. Aysun Sungurhan, Ankara 2017
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebi.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]

99 Divan şairi ve tezkire müellifi. Bkz. Namık Açıkgoz, "Riyâzî Mehmed Efendi", **DİA**, c. 35, s. 144-145

100 Riyâzî Mehmed Efendi'nin (ö. 1054/1644) Osmanlı şairlerine dair tezkiresi. Bkz. Riyâzî Mehmed Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Dr. Namık Açıkgoz, Ankara 2017
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]

101 (ö. 979/1572) Meşâirü's-şuarâ adlı tezkirenin yazarı ve şair. Bkz. Günay Kut, "Âşık Çelebi", **DİA**, c. 3, s. 549-550

102 Âşık Çelebi'nin tezkiresi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Meşâ'irü's-Şu'arâ", **DİA**, c. 29, s. 355-357
Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şuarâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010; Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz. Dr. Filiz Kılıç, Ankara 2018
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]

103 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 44/63

104 (ö. 1211/1797) *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf şair. Bkz. Hasan Aksoy, "Esrar Dede", **DİA**, c. 11, s. 432-434

105 Esrar Dede'nin (ö. 1211/1797) Mevlevî şairlerinin biyografisine dair eseri. Bkz. Esrâr Dede *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, haz. Dr. İlhan Genç, Ankara 2018
[Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/57762,Tezkire-i-Suara-Yi-Mevleviyyepdf.Pdf?0](http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57762,Tezkire-i-Suara-Yi-Mevleviyyepdf.Pdf?0) [Erişim Tarihi 01.05.2019]

106 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 67/86

- 1) Hacı Kalfa olarak zikrettiği Kâtip Çelebi'nin¹⁰⁷ Kronolojik Tablolar ve Bibliyografik Sözlük olarak adlandırdığı *Keşfu'z-Zünun*'u¹⁰⁸
- 2) Solakzâde Mehmed Hemdevî¹⁰⁹ - *Târih (Târîh-i Solakzâde)*
- 3) Hoca Sâdeddin Efendi¹¹⁰ - *Tâcü't-Tevârîh*¹¹¹
- 4) Taşköprizâde – *Miftahu's-Saâde*¹¹²
- 5) Hammer Purgstall'ın kendi kaleminden çıkmış olan *Osmanlı Tarihi*
- 6) *Jahrbücher der Literatur*¹¹³ isimli Edebiyat Yıllıkları
- 7) Hammer Purgstall – *Geschichte der schönen Redekünste Persien*
- 8) Hammer Purgstall – Rosenöl: Sagen und Kunden des Morgenlandes aus arabischen, persischen und türkischen Quellen gesammelt
- 9) Chaberts Auszüge¹¹⁴
- 10) Wohlredner von Brusa (Bursalı Hatip) (İsmail Belîğ)¹¹⁵
- 11) Diez'in¹¹⁶ El yazmaları¹¹⁷

107 (ö. 1067/1657) XVII. yüzyıl Türk ilim dünyasının müspet düşüncüyü temsil eden büyük siması ve çeşitli konulara dair pek çok eserin müellifi. Bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Kâtip Çelebi", **DİA**, c. 25, s. 36-40

108 Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) bibliyografik eseri. Bkz. İlhan Kutluer, *Keşfu'z Zünun*, **DİA**, c. 25, s. 321-322

109 (ö. 1068/1658) Osmanlı tarihçisi, mûsikişinas. Bkz. Abdülkadir Özcan, *Solakzâde Mehmed Hemdevî*, **DİA**, c. 37, s. 370-372

110 (ö. 1008/1599) Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisi. Bkz. Şerafettin Turan, *Hoca Sâdeddin Efendi*, **DİA**, c. 18, s. 196-198

111 Hoca Sâdeddin Efendi'nin (ö. 1008/1599) Osmanlı tarihine dair eseri. Bkz. Mehmet İspirli, *Tâcü't-Tevârîh*, **DİA**, c. 39, s. 357-359

112 Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) ilimler tarihi ve tasnifiyle ilgili Arapça biyobibliyografik ve ansiklopedik eseri. Bkz. İlhan Kutluer, *Miftahu's-Saâde*, **DİA**, c. 30, s. 18-19

113 128 cilt halinde 1818-1849 yılları arasında Viyana'da çıkartılan Edebiyat Yıllıkları

Bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 79

114 Hammer'in iki yerde dipnot verdiği Chabert hakkında bir malumata ulaşamamıştır. Lakin metindeki dipnot verildiği yerler göz önünde bulundurulduğunda onun da bir biyografiyazarı olduğu anlaşılmaktadır.

115 Hammer, Şeyh Mahmud'a dair kısımda Wohlredner von Brusa şeklinde bir isimden bahsetmektedir. Biz bunu Bursalı Hatip olarak çevirdik. Bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 63. Bursalı Hatib'in Bursa'da uzun yıllar imamlık yapmış olan İsmail Belîğ olduğu yine Hammer'in kendi girişinde açıklanmıştır.

116 Heinrich Friedrich von Diez. Prusyalı büyükelçi ve oryantalist, 1751 Bernburg'da doğup 1817 Berlin'de ölmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Johann Albrecht Freiherr von Reisswitz, "Diez, Friedrich von" in: *Neue Deutsche Biographie* 3 (1957), S. 712-713

<https://www.deutsche-biographie.de/sfz10098.html#ndbcontent>

[Erişim Tarihi: 09.05.2019]

117 Hammer'in dipnotta El Yazmaları olarak bahsettiği ve Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde olduğu belirttiği eserin tam adı ise Denkwürdigkeiten von Asien aus Handschriften und eigenen Erfahrungen (El yazmaları ve kendi tecrübelerinden derlenmiş olan Asya'dan Hatıralar)'dır. Eserin ilk cildi 1811,

2.1.3. Hammer'in Kaynaklarının Değerlendirmesi

Burada Hammer'in ana metnini oluşturan şair biyografileri ve eserini hazırlarken izlediği yöntem üzerinde durup örneklerle metni daha yakından tanıtmaya gayret edeceğiz.

İncelemelerimizin neticesinde karşımıza çıkan şey, Hammer'in *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* eserinin birinci cildinin ana metnini oluştururken daha ziyade tezkirelerden faydalanmış olduğudur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sekiz farklı tezkire ve dokuz farklı tarih ve o minvaldeki kitaplara başvuran yazar metnin ekseriyetini tezkireleri temel alarak kaleme almıştır.

Şairlere dair bilgileri özetlemek suretiyle tercüme ederek aktarmış, yine o şairin bir veya birkaç şiirinden örnek vererek bir sonraki şaire geçmiştir. Şiirlerin ekseriyetini şairlerin kendi divanlarından ve Edirneli Nazmî'nin *Mecma'u'n-Nezâ'ir* eserinden derlemiştir. Genel itibarıyla şiirlerin direkt tercümesini vermiş olan Hammer bazı şairlerin şiirlerinden örnekler verirken kimi zaman şiirin Osmanlıca olan ilk mısramı Latin harflerle verdikten sonra kalan kısmını Almanca aktarmıştır. Burada şiir kısımlarını nasıl aktarıldığına dair bir çerçeve çizilecektir. Yazarın şiirleri nakletme şekli olarak şu örneği verebiliriz; "İstanbul'un Fethinden Kanûnî Sultan Süleymân'a Kadar" başlıklı bölümde Sultan Bayezid hakkında şu şiiri vermiştir:

Bui sülfünile bihische jar wara badi ssaba.

Geht mit Düften deines Haars	Ostwind in das Paradies,
Geht entgegen ihm Riswan,	Und begrüßt ihn für gewiß.
Wann der Morgenmond ausgeht	Auf der Moschusdüfte Raub,
Wird den Paradiesbewohnern	Augenlicht des Weges Staub.
Die Cypressen und Platanen	Heben bethend Hände Auf,
Daß sie kühl beschatten mögen	Deines langen Lebens Lauf.
Weil mein Seufzer feurig hauchet,	Wie der Flöte Flammenrohr,
Stellt die Laute sich dem Auge	Nun mit krummen Rücken vor.
Einem Leiden, And'rem freuden,	Hat von ewig Gott bestimmt.
Immer, ohne dich zu seufzen,	Ward vom Loos mir vorbestimmt.

ikinci cildi ise 1815 yılında Berlin'de yayımlanmıştır. https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10248725_00005.html
https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10248726_00007.html [Erişim Tarihi 09.05.2019]

Weisen bath ich, daß er gebe Mir ein Heilungsmittel Kund,
Bess' res (sprach er) gibt es keines, Als Sorbet aus jenem Mund.
Wann du, Götze, gehst von hinnen, Wird auch mir die Seel' entflieh'n,
Laß den Leib des Aadli fürder, Meine Seele mit dir zieh'n.¹¹⁸

Nazmî'nin eserinde bu şiirin aslı şöyle aktarılmıştır:

Nazîre-i Sultân Bâyezîd

Bûy-ı zülfüñle bihişte ger vara bâd-ı sabâ
Ravzadan karşı çıkup Rıdvân diye kim merhabâ

Her ne dem bâd-ı nesîm iletse ol dem ideler
Ehl-i cennet gözlerine hâk-i râhuñ tûtiyâ

Sâyesinde kaddüñüñ sürdüğüñ 'ömr-i dırâz
Serv-i bâlâña çenâr el götürüp eyler du'â

Ney gibi nâlem benüm olduğı için sûznâk
İñleyüp âheng ider çeng eyleyüp kaddin dü-tâ

Kime şâdî kime gam itmiş Hudâ kismet ezel
Sensiüin âh eylemek her dem nasîb itmiş baña

Derd-i dil dermânını sordum tabîbe did[i] kim
Şerbet-i la'linden özge derdüñe yokdur devâ

Sen giderken ey sanem sandum bedenden cân gider
Bu sebebden dûstum 'Adlî didi rûhum saña¹¹⁹

Hammer yukarıdaki gibi şiir örneklerini istisnalar hariç çok uzun tutmayıp kısaca dörtlüklerle aktarmıştır.

İlk mısraını Latin harfleriyle verdiği şiirlerin Osmanlıca olan kısımlarına baktığımızda Hammer ilk etapta yazım hatalarına düşmüş gibi görünmektedir. Bunun Almancayla alakalı bir durum olduğu göz önünde bulundurulduğunda tercih ettiği yazım şeklinin makul olduğu anlaşılmaktadır. Zira Osmanlıca'da bazı harflerin okunuşu Almanca'da birkaç harfe tekabül etmektedir. Örneğin; ç harfinin Almanca'daki yazılış şekli tsch şeklindedir. Dolayısıyla Çelebi yazmak istediğinde Tschelebi olarak aktarmaktadır. Bütün bu açıklamaya çalıştığımız ayrıntılar hem

118 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 150/167

119 Bkz. Edirneli Nazmî, Mecma'u'u-Nezâ'ir (İnceleme - Metin), Haz. Prof. Dr. M. Fatih Köksal, 2017, s. 90

orijinalini hem de Hammer'ın tercümesini aktaracağımız şu örnekte daha iyi anlaşılacaktır:

Hammer'ın yazımı şu şekildedir: Atsch nikabüni jaraschmas afitab üsre hidschab.

Orijinali ise budur: Aç nikâbunı yaraşmaz afitâb üzre hicâb.

Fehler! Textmarke nicht definiert.

OSMANLI ŞİİR SANATI TARİHİ'NİN MUHTEVASINA DAİR GENEL BİLGİLER

3. Eserin Muhtevasına Dair Genel Bilgiler

Çalışmamızın konusu olan birinci ciltte Hammer 212 şairin hayatı hakkında bilgi vermiştir. Şairlerin yer yer uzun, yer yer kısa biyografilerinin hemen ardından neredeyse hemen hepsinden şiir örnekleri vermiştir. Aşağıda eserin tercüme kısmında kaleme aldığı biyografiler tamamının verilmesi gerekli görülmediğinden yirmi şair örneğinde gösterilmeye çalışılacaktır. Yine yirmi şiir örneğinde ise Hammer'ın şiirleri muhteva olarak nasıl anladığı ve aktardığı incelenecektir. Çalışma konumuz olan birinci ciltte bulunan diğer bütün şairlerin tamamının isimleri okuyucuya aktarılmalı diye düşündüğümüzden bir listesini aşağıda sunuyoruz:

A. Orhan Dönemi

- I. Şeyh Sadreddîn Konevî¹²⁰
- II. Âşık Paşa¹²¹
- III. Emir Âlem Efendi¹²²
- IV. Hızır Paşa (Hızır Çelebi, Hızır Şâh)¹²³
- V. Şeyh Mahmud¹²⁴

¹²⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 53/72

¹²¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 54/73

¹²² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 63/82

¹²³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 63/82

¹²⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 63/82

VI. Şeyh Elvân-ı Şîrâzî¹²⁵

B. I. Bayezid Dönemi

VII. Celâl Argun/Ergun¹²⁶

VIII. Şah Çelebi¹²⁷

IX. Burhâneddîn İlyâs Çelebi¹²⁸

X. Bedreddîn Çelebi¹²⁹

XI. Zeyneddîn Efendi¹³⁰

XII. Süleyman Çelebi¹³¹

XIII. Niyâzî¹³²

XIV. Mevlânâ Hamzavî¹³³

XV. Ahmed-i Dâî¹³⁴

XVI. Salâhaddin¹³⁵

XVII. Ahmedî¹³⁶

C. I. Mehmed Dönemi

XVIII. Şeyhî¹³⁷

XIX. Cemâlî(zâde)¹³⁸

XX. Kemal Halvetî¹³⁹

XXI. Ezherî¹⁴⁰

¹²⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 64/83

¹²⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 65/84

¹²⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 66/85

¹²⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 66/85

¹²⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 67/86

¹³⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 67/86

¹³¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 67/86

¹³² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 70/89

¹³³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 71/90

¹³⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 72/91

¹³⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 73/92

¹³⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 89/106

¹³⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 104/121

¹³⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 109/126

¹³⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 112/129

¹⁴⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 113/130

XXII. Âdil¹⁴¹

D. II. Murad Dönemi

- XXIII. Sultan II. Murad¹⁴²
XXIV. Cemâl Çelebi¹⁴³
XXV. Şeyh Bayezid Halife¹⁴⁴
XXVI. Şâh Handân¹⁴⁵
XXVII. Mevlânâ Şemsî¹⁴⁶
XXVIII. Sanî¹⁴⁷
XXIX. Zâîfî¹⁴⁸
XXX. Ârif Ali¹⁴⁹
XXXI. Şeyh Abdurrahim¹⁵⁰
XXXII. Atâyî¹⁵¹
XXXIII. Fâhârî¹⁵²
XXXIV. Kemal Ümmî¹⁵³
XXXV. Molla Nedîmî (Baba Nedîmî)¹⁵⁴
XXXVI. Seyyid Nesîmî¹⁵⁵
XXXVII. Hamamî¹⁵⁶
XXXVIII. Yazıcıoğlu yahut İbn Kâtib¹⁵⁷

¹⁴¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 113/130

¹⁴² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 113/130

¹⁴³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 114/131

¹⁴⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 115/132

¹⁴⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 115/132

¹⁴⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 116/133

¹⁴⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 116/133

¹⁴⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 117/134

¹⁴⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 118/135

¹⁵⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 118/135

¹⁵¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 121/138

¹⁵² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 122/139

¹⁵³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 123/140

¹⁵⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 124/141

¹⁵⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 124/141

¹⁵⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 126/143

¹⁵⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 127/144

İKİNCİ DÖNEM:

İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'a Kadar

- XXXIX. Avnî, Sultan II. Mehmed¹⁵⁸
XL. Adnî¹⁵⁹
XLI. Hüdâyî Dede¹⁶⁰
XLII. Mollâ Hüsrev¹⁶¹
XLIII. Hızır Bey¹⁶²
XLIV. Cennân¹⁶³
XLV. Servi¹⁶⁴
XLVI. Şuhûdî Dede¹⁶⁵
XLVII. Hâfız¹⁶⁶
XLVIII. Cem¹⁶⁷
XLIX. Sultan Bayezid, şair olarak Âdli¹⁶⁸
L. Hamdî¹⁶⁹
LI. Kazvin'li Şah Muhammed¹⁷⁰
LII. Korkut, mahlası Harîmî¹⁷¹
LIII. Sultan Selim, mahlası Selimî¹⁷²
LIV. Fânî Dede¹⁷³
LV. Vâhidî¹⁷⁴

¹⁵⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 137/154

¹⁵⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 138/155

¹⁶⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 140/157

¹⁶¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 141/158

¹⁶² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 142/159

¹⁶³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 143/160

¹⁶⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 143/160

¹⁶⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 143/160

¹⁶⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 144/161

¹⁶⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 145/162

¹⁶⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 148/165

¹⁶⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 151/168

¹⁷⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 157/174

¹⁷¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 158/175

¹⁷² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 159/176

¹⁷³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 161/178

¹⁷⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 161/178

LVI.	Necâtî ¹⁷⁵
LVII.	II. Hamdi ¹⁷⁶
LVIII.	Şânî ¹⁷⁷
LIX.	Cafer Çelebi ¹⁷⁸
LX.	Halîmî ¹⁷⁹
LXI.	Lokman Dede ¹⁸⁰
LXII.	Nihânî ¹⁸¹
LXIII.	Pîrî (Remzî) ¹⁸²
LXIV.	Seydî ¹⁸³
LXV.	Revânî ¹⁸⁴
LXVI.	Molla Hayâlî ¹⁸⁵
LXVII.	Ahmed Paşa ¹⁸⁶
LXVIII.	Ahmed-i Rûmî ¹⁸⁷
LXIX.	Ahmed Bey ¹⁸⁸
LXX.	Âfîâtî ¹⁸⁹
LXXI.	Âlehî ¹⁹⁰
LXXII.	Âlehî Bey ¹⁹¹
LXXIII.	Emînî ¹⁹²
LXXIV.	Âhî ¹⁹³

¹⁷⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 162/179

¹⁷⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 178/195

¹⁷⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 180/197

¹⁷⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 180/197

¹⁷⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 185/202

¹⁸⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 185/202

¹⁸¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 186/203

¹⁸² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 187/204

¹⁸³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 187/204

¹⁸⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 187/204

¹⁸⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 197/214

¹⁸⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 198/215

¹⁸⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 205/222

¹⁸⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 206/223

¹⁸⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 206/223

¹⁹⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 207/224

¹⁹¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 208/225

¹⁹² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 208/225

¹⁹³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 209/226

LXXV.	Bâlî ¹⁹⁴
LXXVI.	Belîğî ¹⁹⁵
LXXVII.	Şeyh Buhârî ¹⁹⁶
LXXVIII.	Behîştî ¹⁹⁷
LXXIX.	Tâcî ¹⁹⁸
LXXX.	Türâbî ¹⁹⁹
LXXXI.	Temennâyî ²⁰⁰
LXXXII.	Senâyî/Senâî ²⁰¹
LXXXIII.	Câmî-i Rûmî ²⁰²
LXXXIV.	Cefâyî ²⁰³
LXXXV.	II. Cefâyî ²⁰⁴
LXXXVI.	Celîlî ²⁰⁵
LXXXVII.	Cemâlî ²⁰⁶
LXXXVIII.	II. Cemâlî ²⁰⁷
LXXXIX.	Cenânî ²⁰⁸
XC.	II. Cenânî ²⁰⁹
XCI.	Cihanî ²¹⁰
XCII.	Çâkerî Sinân Bey ²¹¹
XCIII.	Habîbî ²¹²

¹⁹⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 210/227

¹⁹⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 211/228

¹⁹⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 211/228

¹⁹⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 212/229

¹⁹⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 213/230

¹⁹⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 214/231

²⁰⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 214/231

²⁰¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 215/232

²⁰² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 215/232

²⁰³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 216/233

²⁰⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 216/233

²⁰⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 217/234

²⁰⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 217/234

²⁰⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 217/234

²⁰⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 218/235

²⁰⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 218/235

²¹⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 219/236

²¹¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 219/236

²¹² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 220/237

XCIV.	Harîî ²¹³
XCV.	Hasan Mu'id ²¹⁴
XCVI.	Huzûî ²¹⁵
XCVII.	II. Halîmî ²¹⁶
XCVIII.	III. Hamdî ²¹⁷
XCIX.	Haydar Çelebi ²¹⁸
C.	Hâki ²¹⁹
CI.	II. Hâki ²²⁰
CII.	Huffî (Hafî) ²²¹
CIII.	Halilî ²²²
CIV.	Hayâlî Çelebi ²²³
CV.	II. Dâî ²²⁴
CVI.	III. Dâî ²²⁵
CVII.	Dürî ²²⁶
CVIII.	Zekayî ²²⁷
CIX.	Zihnî ²²⁸
CX.	Rıfî ²²⁹
CXI.	Resmî ²³⁰
CXII.	Rüstem Bey ²³¹

²¹³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 220/237

²¹⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 221/238

²¹⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 221/238

²¹⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 221/238

²¹⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 222/239

²¹⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 222/239

²¹⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 223/240

²²⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 224/241

²²¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 224/241

²²² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 225/242

²²³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 231/248

²²⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 232/249

²²⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 233/250

²²⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 233/250

²²⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 233/250

²²⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 233/250

²²⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 234/251

²³⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 234/251

²³¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 235/252

CXIII.	Rûşenî ²³²
CXIV.	Semânî ²³³
CXV.	Zeynep ²³⁴
CXVI.	Zeynel Paşa ²³⁵
CXVII.	Sa'yî ²³⁶
CXVIII.	Sücûdî ²³⁷
CXIX.	Sahâyî ²³⁸
CXX.	II.Sahâyî ²³⁹
CXXI.	Sâ'dî ²⁴⁰
CXXII.	II. Sâ'dî ²⁴¹
CXXIII.	Selman ²⁴²
CXXIV.	Sinan Paşa ²⁴³
CXXV.	Sâgarî ²⁴⁴
CXXVI.	Sehâbî ²⁴⁵
CXXVII.	Surûrî ²⁴⁶
CXXVIII.	Sufî ²⁴⁷
CXXIX.	II. Seydî ²⁴⁸
CXXX.	Seyfî ²⁴⁹
CXXXI.	Şâmî ²⁵⁰

²³² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 235/252

²³³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 236/253

²³⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 237/254

²³⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 237/254

²³⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 237/254

²³⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 239/256

²³⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 239/256

²³⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 240/257

²⁴⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 240/257

²⁴¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 241/258

²⁴² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 243/260

²⁴³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 243/260

²⁴⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 244/261

²⁴⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 244/261

²⁴⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 245/262

²⁴⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 246/263

²⁴⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 247/264

²⁴⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 247/264

²⁵⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 248/265

CXXXII.	II. Şânî ²⁵¹
CXXXIII.	Şavêrî ²⁵²
CXXXIV.	Şâhîdî ²⁵³
CXXXV.	II. Şemsî ²⁵⁴
CXXXVI.	III. Şemsî Hisarî ²⁵⁵
CXXXVII.	IV. Şemsî ²⁵⁶
CXXXVIII.	V. Şemsî ²⁵⁷
CXXXIX.	Şevkî ²⁵⁸
CXL.	Şehdî ²⁵⁹
CXLI.	II. Şeyhî Çağırıcı ²⁶⁰
CXLII.	Sabâyî ²⁶¹
CXLIII.	Sâfî ²⁶²
CXLIV.	Sâfâyî ²⁶³
CXLV.	II. Sâni ²⁶⁴
CXLVI.	III. Sâni ²⁶⁵
CXLVII.	IV. Sâni ²⁶⁶
CXLVIII.	Sânî Bey ²⁶⁷
CXLIX.	Tâli'î ²⁶⁸
CL.	Tarîkî ²⁶⁹

²⁵¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 249/266

²⁵² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 249/266

²⁵³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 250/267

²⁵⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 251/268

²⁵⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 252/269

²⁵⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 252/269

²⁵⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 253/270

²⁵⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 253/270

²⁵⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 255/272

²⁶⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 256/273

²⁶¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 257/274

²⁶² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 259/276

²⁶³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 262/279

²⁶⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 262/279

²⁶⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 263/280

²⁶⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 264/281

²⁶⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 264/281

²⁶⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 264/281

²⁶⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 266/283

CLI.	Zarîfî ²⁷⁰
CLII.	II. Zarîfî ²⁷¹
CLIII.	III. Zarîfî ²⁷²
CLIV.	Abâpûş Sultan ²⁷³
CLV.	Abdurrahman Çelebi ²⁷⁴
CLVI.	Âzerî/Âzarî ²⁷⁵
CLVII.	Işkî ²⁷⁶
CLVIII.	II. Atâyî (Atâ) ²⁷⁷
CLIX.	Alevî ²⁷⁸
CLX.	II. Alevî ²⁷⁹
CLXI.	Ali Bey ²⁸⁰
CLXII.	Andelîbî ²⁸¹
CLXIII.	Ahdî ²⁸²
CLXIV.	Gülâbî ²⁸³
CLXV.	Gamî ²⁸⁴
CLXVI.	Firdevsî ²⁸⁵
CLXVII.	Ferîdî ²⁸⁶
CLXVIII.	Fazlî ²⁸⁷
CLXIX.	Fakîrî ²⁸⁸

²⁷⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 267/284

²⁷¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 267/284

²⁷² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 268/285

²⁷³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 268/285

²⁷⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 269/286

²⁷⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 269/286

²⁷⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 270/287

²⁷⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 270/287

²⁷⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 271/288

²⁷⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 272/289

²⁸⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 272/289

²⁸¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 273/290

²⁸² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 273/290

²⁸³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 274/291

²⁸⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 274/291

²⁸⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 276/293

²⁸⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 276/293

²⁸⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 277/294

²⁸⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 278/295

CLXX.	Fenâyî ²⁸⁹
CLXXI.	Kadirî ²⁹⁰
CLXXII.	Nişânî ²⁹¹
CLXXIII.	Kandî ²⁹²
CLXXIV.	Kıyâsî ²⁹³
CLXXV.	Kâtibî ²⁹⁴
CLXXVI.	Kebîrî ²⁹⁵
CLXXVII.	Keşfi ²⁹⁶
CLXXVIII.	Kemâl-i Zerd (Sarica Kemal) ²⁹⁷
CLXXIX.	Gülşenî ²⁹⁸
CLXXX.	Güvâhî ²⁹⁹
CLXXXI.	Lebîbî ³⁰⁰
CLXXXII.	Lutfî ³⁰¹
CLXXXIII.	Le'âlî ³⁰²
CLXXXIV.	Likâyî ³⁰³
CLXXXV.	Mahvî ³⁰⁴
CLXXXVI.	Mestî ³⁰⁵
CLXXXVII.	Mesîhî ³⁰⁶
CLXXXVIII.	Makâmî ³⁰⁷

²⁸⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 280/297

²⁹⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 280/297

²⁹¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 281/298

²⁹² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 282/299

²⁹³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 282/299

²⁹⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 283/300

²⁹⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 284/301

²⁹⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 284/301

²⁹⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 285/302

²⁹⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 286/303

²⁹⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 287/304

³⁰⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 292/309

³⁰¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 293/310

³⁰² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 293/310

³⁰³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 295/312

³⁰⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 296/313

³⁰⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 296/313

³⁰⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 297/314

³⁰⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 303/320

CLXXXIX.	Melîhî ³⁰⁸
CXC.	Münîrî ³⁰⁹
CXCI.	Şeyhülislâm Müeyyedzâde ³¹⁰
CXCII.	Mehdî ³¹¹
CXCIII.	Mihri ³¹²
CXCIV.	II. Mihri ³¹³
CXCV.	Nebâtî ³¹⁴
CXCVI.	Necmî ³¹⁵
CXCVII.	Nahifî ³¹⁶
CXCVIII.	Neşrî ³¹⁷
CXCIX.	Nizâmî ³¹⁸
CC.	Nihâlî ³¹⁹
CCI.	Nûrî ³²⁰
CCII.	Niyâzî ³²¹
CCIII.	Vahyî ³²²
CCIV.	II. Vâhidî ³²³
CCV.	Vâsî ³²⁴
CCVI.	Şeyh Vefa ³²⁵
CCVII.	Vefâyî/Vefâ'î ³²⁶

³⁰⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 303/320

³⁰⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 304/321

³¹⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 305/322

³¹¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 306/323

³¹² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 306/323

³¹³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 306/323

³¹⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 309/326

³¹⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 309/326

³¹⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 310/327

³¹⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 310/327

³¹⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 310/327

³¹⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 313/330

³²⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 313/330

³²¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 314/331

³²² Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 314/331

³²³ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 314/331

³²⁴ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 315/332

³²⁵ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 316/333

³²⁶ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 317/334

CCVIII.	Visâlî ³²⁷
CCIX.	Hâşimî ³²⁸
CCX.	Hilâlî ³²⁹
CCXI.	Himmetî ³³⁰
CCXII.	Yâkup Paşa ³³¹

Yazar yukarıda zikrettiğimiz gibi Osmanlı şiirine bakış açısını eserin elli sayfalık girişinde dile getirmiştir. Hammer'ın mukaddimesi daha önce çalışmamızın giriş kısmında da açıkladığımız üzere Almanca aslına sadık kalınarak olduğu gibi tercüme edilmiştir. Dipnotlar eserin orijinalinde nasıl ise burada da öylece nakledilmiştir. Dipnotların karışmaması için Hammer'ın dipnotları *italik* olarak, bizim dipnotlarımız ise normal yazı şekliyle yazılmıştır.

3.1. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi Mukaddimesinin Tercümesi

Hammer'ın burada akatarılacak olan mukaddimesi orijinal haline müdahale edilmeden tarafımızdan tercüme edilmiştir. Burada sıralacak olan yirmi beş alt başlığın tamamı ve bu başlıklar altındaki metnin hepsi Hammer'e aittir. Müellifin birinci cildinde bulunan elli sayfalık giriş bölümü şöyledir:

1. Türk Şiir Sanatının Bilinmezliği³³²

Hâlihazırda yayınlanmış olan Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'ne dair Osmanlı Tarihi'nin sonuç kısmında duyuru olarak söylenmiş ne varsa, burada önsöz olarak değiştirilmeden basılmıştır. Zira hem yazar söylenenlere dair değiştirecek/ekleyecek bir şey bulamamıştır; hem de ikincisinin (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nin), ilkinin (Osmanlı Tarihi'ni) tamamlamasına rağmen yine de müstakil bir eser olan bu iki tarihin bağı, birincisinin ne okunmasını ne de elde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bir sütun olarak önsöz, Avrupalılar tarafından keşfedilmemiş olan Türk şiir mabedinin

³²⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 318/335

³²⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 319/336

³²⁹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 319/336

³³⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 320/337

³³¹ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.** s. 320/337

³³² Joseph von Hammer-Purgstall, **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit**, c.1 (Giriş) s. 1/20

varlığını ilan ettikten sonra, bu giriş hacıya/ziyaretçiye daha fazla rehberliğe ihtiyaç duymadan mabedin önünde kendisi durana kadar girişe giden yolu göstermeli ve her iki tarafta yükselen sfenksleri³³³ anlatmalıdır. Şimdiye kadar sadece resmi teorilerle giriş kapısından Yunan sanatının tanrı tasvirlerine, ya da ozanlarla/şairlerle kuzeyin romantik tapınak bahçelerinden İduna'nın pınarına haccetmiş hacıya, burada sağ ve soldan hayretle bakan heykeller sadece sfenks olarak görünebilir ve bilinmeyen bütün figürler gibi anlaşılabilmeleri için açıklanmak zorundadır. Türk şiir sanatının şimdiye kadarki bilinmezliğine kanıt olarak, derleme olarak tahmin edilen genel bir şiir tarihinin üç ciltlik el kitabında, aşağıdaki şu üç satır ile alelade bir şekilde özetlenmiş olması yeterlidir: "Türk şiirinin kendine has pek az şeyi vardır; o, genel itibarıyla Fars ve Arap şiirinin bir yankısıdır; sadece, 16. yy'da ölen Bâki lirik şair olarak büyük bir ün kazanmıştır." Bâki divanın çevirisinin yanı sıra, Hr. v. Chabert'in³³⁴ geçen yüzyılın son yıllarında yayımladığı, Joannes von Müller³³⁵ tarafından eklenen ve esrarengiz bir şekilde kaybolmuş olan notlara rağmen, mükemmel Türk şairlerinin eserlerinden bir derlemeyle birlikte biyografik raporları notta sıralanmıştır. Son olarak; güzel hitabeti, şiiri ve retorik işleyen *Osmanlı Edebiyat Tarihi*'nin ikinci kısmı³³⁶ (Eichhorn tarafından ilave edilmiştir) henüz yayımlanmamıştır. Çünkü Eichhorn'un planına göre bu eser, sadece Macaristan ve Polonya'nın Güzel Hitabet Araştırması ile yayınlanmalıydı ve yirmi yıldır hiç kimse Edebiyat Tarihi'nin bu iki dalını irdelememiştir. Avrupa'da Leh ve Macar halklarının edebiyatı, sadece Türkler tarafından bilinen Osmanlı edebiyatından çok daha fazla tanınmaktadır. Fakar gariptir ki buna rağmen Almanya'da bir Leh ve Macar editörü bulmak, Türk Edebiyat Tarihi editörü bulmaktan zordur.

333 Efsanevi Yaratık. Kafası koç, kuş, veya insan, gövdesi ise uzanan bir aslan şeklini alan heykel. Hammer burada mecazi bir anlatımla Türk şiirini betimliyor.

334 Hammer'in iki yerde dipnot verdiği Chabert hakkında bir malumata ulaşılamamıştır. Lakin metindeki dipnot verildiği yerler göz önünde bulundurulduğunda onun da bir biyografik eser yazarı olduğu anlaşılmaktadır.

335 Prof. Johannes von Müller, d. 1752 Schaffhausen, İsviçre - ö. 1809 Kassel, Almanya, Tarihçi, kütüphaneci

<https://www.alte-uni-mainz.de/biographien-universitaetsmitglieder/johannes-von-mueller.html>

336 Eichhorn'un *Edebiyat Tarihi*'nde III. C. 3. bölüm

2. Genel Olarak Şark (Doğu) Şiiri³³⁷

Klasik şiirin aksine doğu şiiri, Çin, Hint, eski Fars, İbrani, Arap, yeni Fars ve Türk edebiyatına dağılmıştır. Son üçün aksine ilk üçü antik olarak kabul edilebilir ve antik ile modern arasındaki sınır hattı İslam'dır, çünkü Muhammed'den önce şairler olmasına rağmen, Arap şiirinin ilk yeşermesi hemen hemen İslam'dan yarım asır öncesine uzanır. İbranice şiir ve en eski Arap şiiri ortada tamamen birleşirken, yukarıdaki sıra, her bir parçası ipliğe rastgele dizilmiş mercanlar gibi insicamsız değildir. Bilakis iki uç noktasının, şimdiye dek bilinmeyen ve oldukça şaşırtıcı bir şekilde birbiriyle bağlantılı olan tarihsel bir organizma ile yapılandırılmıştır. İbranîlerle Arapların dilleri ve kabileleri arasındaki sıkı akrabalık şiirlerinde de dile getirilir. Her ikisi de ciddi, dindar ve büyük milli karakterin kendilerine has mühürüyle damgalanmıştır ve yine her ikisi de Hint şiirinin alanı olan, klasik Yunanlılar'ın tanrıları ile doldurduğu mitostan/efsaneden yoksundur ve Farsçada debdebeli bir şekilde filizlenen kahraman efsanesi eksiktir. İbranice ve Arapça, güçleriyle dünyanın bütün dillerinin köklerini eğip büken, kıran ve düzenleyip sınıflandıran ortak yegâne semâvî dildir. Bu iki dil, kendi kendine yeten, yabancı hiçbir şeyi tolere etmeyen, şartlar ve ilişkilerin gerekliliğinden dolayı zorla kabul ettirilen şeyleri artık anlaşılmayacak dereceye varıncaya kadar İbraniceleştirerek veya Arapçalaştırarak kendine mal etmiştir.³³⁸ İbranilerin en yüce şiiri peygamberlerine nefes/can verir ve Arap peygamberin eseri Kur'an ise Muhammed'den önce Kâbe duvarında asılı olan şiirlere saygı gösteren Arapların en yüce şiiridir. İbrani şiirinin; mezmurlar, peygamberler ve Sirak kitabının³³⁹ veciz şiirlerinden hariç, *Neşideler Neşidesi* ve *Eyüp* kitabında arz edilen *Boaz* ve *Jakin*³⁴⁰ gibi sadece iki büyük ayağı vardır. En şahane gazellerden bir demet olan bu fevkalade kaside, Muhammed veya onun çağdaşlarından önceki muallakat ve diğer büyük Arap şairlerden daha büyük hacimdedir. Övgü,

337 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 2/21

338 *Örneğin Farsça buye'nin boveh'e dönüşümü. Burada, oryantalist olmayanlar için ilk harflerden hariç kök harfte kalmamıştır ve sadece Arap alfabesine aşına olanlar, u'nun nasıl v'ye, e'nin nasıl h'ye dönüştüğünü anlayabilir.*

339 *Sirak ya da Yeşu Ben Sirak'ın Bilgeliği, milattan önce 2. yüzyılın başlarında Kudüs'lü Yahudi katip Yeşu ben Sirak tarafından yazılan ahlaki bir öğreti kitabıdır. Yahudiler tarafından Kutsal Kitap'a dahil edilmediği için orijinal İbranice yazmalar korunamamıştır.*

340 Kudüs'teki tapınağın giriş kapısındaki iki sütuna verilen isimlerdir.

bilgelik ve doğa tanımı; destan ve dramadan uzakta, sadece lirik, didaktik veya tasvir edici olan İbrani ve Arap şiirinin unsurlarıdır. Bunlar gibi olmayan Farsça şiir ise, İslam öncesinde gerek hayvan (Beydaba'nın³⁴¹ Apolog'u³⁴²), gerek romantik (Sasanî'ler içinde Pehlevî'de kaleme alınmış olan Vâmık ve Azrâ), gerekse de kahraman (nesir olarak Bostannâme) destanlarında epik türün tüm dallarında zengin bir şekilde gelişmiştir. Farsça şiir, gül-i sadberg açılırken bülbül-i hezâr-âvâz öterken en güzel aşkın efsanesi gül ve bülbülün sevdasıdır ve Muhammed'in halkını uyardığı masalların türemesidir. Fars şiiri en zengin, en canlı, en şaşalı malzeme hazinesi iken tam aksine Kur'an'ın modern oryantalist (Yakın Doğu) şiirinin aklı/ruhî ilkesini kapsadığını, Arapların mağlup ettikleri kültürden beslendikleri şiirin Araplardan çıktığını, İranlılarda da bundan dolayı canlandığını söylemek (Goethe'den sonra Rosenkranz³⁴³ gibi) büyük bir hata olur.

3. Kur'an'ın Şairler Hakkındaki Hikmeti³⁴⁴

Yukarıda bahsi geçen hataların yanı sıra, Muhammed'in şairlere dair hakim düşünce yapısı hakkındaki diğer birkaç hatayı da kaynaklarından bildirmek gerekir. Çağdaşları arasındaki en büyük şair olan Muhammed, Kur'an'da halkını fars masallarına karşı uyardığı ve göklerden; şairleri konu edinen ve düşmanı olan şairlere yöneltilmiş olan ve şairler olarak isimlendirilen bir surenin inmesine izin verdiği için, günümüze kadar büyük bir haksızlıkla şiirden nefret eden ve ona düşman olan birisi olarak kabul edilmiştir. Çağdaşı olan şairler doğal olarak Muhammed'de sadece denk bir yeteneğin olduğunu kabul edip, ilahi bir gönderinin varlığını kabul etmek istemiyorlardı. Muhammed'in en tehlikeli düşmanlarını, özellikle hicivlerle ya da dalgavari sözlerle kendisine zulmeden hicivci şairlerde görmesinden daha doğal ne olabilirdi. Öyle tehlikeli ki, eşit silahlarla savaştıklarında, suikastçılar vesilesiyle ondan kurtulmaya çalışıldı ve O gökyüzü adına düşmanlarına karşı büyü huzmesini fırlattı:

341 Hint geleneksel masallarında bilge bir filozofa verilen isimdir.

342 Öğretici masal, mizahi anlatım.

343 *Genel bir Şiir Tarihi'nin elkitabı* s. 87,90,421

344 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 4/23

Başlığı Şuara olan 26. surede “Size bildireyim mi?” buyurluyor, “220. Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? 221. Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. 222. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır. 223. Şairlere ise haddi aşan azgınlara uyarlar. 224. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve 225. yapmadıkları şeyleri söylerler. 226. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan 227. ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbeta uğrayacaklarını göreceklerdir.”³⁴⁵. Surenin sonu olan bu sekiz ayet, başlığa konu olan şairlerle alakalı tek şeydir. Bu ayetlerden önceki iki yüz on dokuz ayet sadece doğru ve yanlış peygamberlerden söz ederken son ayetler şeytanların yoldan çıkardığı, aldatılmış şairlere uyanları konu edinir. Lakin burada bile, kendileriyle alay eden hicivcilerden hicivle öç alan müminler istisna tutulmuştur. Peygamber olarak Muhammed'in kendisini şairlerden ayırması ve kutsal misyonunu doğrulamak için Allah rasulü olarak gönderildiğini şair hicivlerine karşı savunması doğaldır ve 36. surede örneklendirilir: "68. Biz o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. 69. Diri olanları uyarması ve kafirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik."³⁴⁶ Muhammed'in, müşrik hiciv şairleri olan muhaliflerine karşı çabalayıp, peygamber olarak hak adına Kur'an'ın şiir olmadığını savunmuş olması, hadislerin barındırdığı konuşmalarında, şiirin faydasının kabul edildiği, şair ve meddahların övülüp ödüllendirilmesi noktasında onu engellememiştir. O, kendisine karşı hicvedici şiirler yazan yahudi şair Esma ve şair Asa'ya suikast düzenlemesine izin vermiş, buna karşı Lebid'in, ikinci surenin yüce girişinin iştirilmesinden sonra Kabe'de asılı olup da alaşağı ettiği ve iman olarak Kur'an'a ilahi saygıyı izhar ettiği kasidesini övmüştür. Meddahı Hasan b. Sabit'i ve düşmandan dosta dönüşen Şair Züheyr'i kendisini öven şiirlerinden ötürü, bugün hala İstanbul'da en değerli kutsal emanet olarak muhafaza edilen kendi hırkasını giydirmek suretiyle övmüştür.

4. Muhammed'in Şiir Hakkındaki Hadisleri³⁴⁷

345 Sure meali için bkz. DİB, Kur'an'ı Kerim Meali, 19. Cüz, Şuara Suresi 221-227, s. 375

346 Sure meali için bkz. DİB, Kur'an'ı Kerim Meali, 23. Cüz, Yâsîn Suresi 69-70, s. 443

347 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 5/24

Bugüne kadar Avrupa’da pek bilimeyen, fakat şair biyografilerinde sıkça tekrarlanan Muhammed’in şairler hakkındaki sözleri şunlardır:

1) Bilgelik şiirden gelir ve belagat sihirdir³⁴⁸.

2) Hazinele Tanrı’nın tahtı altında yatar ve onların anahtarı şairlerin dilidir³⁴⁹.

İbn Hatif dedesinin ağzından,³⁵⁰ Peygamber’i son hastalığında ziyaret edip ona şiir ve şairler hakkında sorduğunda şöyle dediğini naklediyor:

3) "Şiir, adaletsizliği engellemek (mizahcılar vesilesiyle) veya yoksulluğu (metheden şiirler aracılığıyla) gidermek ya da kabul edilen iyi işler için (övgü şarkıları) teşekkür etmekten başka bir amacı yoksa boştur."

4) Başka bir hadiste, peygambere şiir hakkındaki hükmü sorulduğunda şöyle cevap verdiği bildiriliyor: "Şiir, kelimenin sahasına aittir; güzel şiir iyi söz gibidir ve kötü şiir de kötü söz sayılır." Bu dört ifadeden ilk ikisi kesin tavsiye iken diğer ikisi terazinin kefelerini dengede bırakıyor. Aşağıdaki üçü ise belirli azar/uyarı içeriyor:

5) "Şiir şeytanın meziyetlerindendir"³⁵¹.

6) "Sizden birinin şiirle uğraşmasındansa karnını irinle doldurması daha iyidir."³⁵² Âşık Çelebi bunun hakkında burada sadece doldurmanın lafı geçtiği için Kur’an’ı ve sünneti engellemeyen az şiire izin verildiği sonucunun çıktığını söyler³⁵³.

7) "Meddahların yüzüne toprak atın" (yani meddah ve hikaye anlatıcılara)³⁵⁴.

Bu ifade Kur’an’ınki gibi Fars masallarına karşı yöneltilmiştir. Zira Muhammed masalların peygamber menkıbelerinin saygınlığına zarar vermesinden ve bunlara karışmasından haklı olarak endişe duymuştur. Bunun haricinde iki hadis daha, tüm şair biyografileri tarafından sık sık zikredilmektedir. Zira şiir üzerinde kesin bir yargıya sahip olmasalar da, yine de Muhammed’in hayatındaki şakacıdan ciddiye yahut tam zıddı olan değişken geçişler karakteristik olarak tanımlanabilir. Bilindiği üzere hanımları arasında en sevdiği eşi, gerek kırmızımsı saçları yahut da canlı yüz

348 *İnne mineş şiri hikmetun inne min el beyani lesihren*

349 *Lillahi kunus tahtil arşi mefatihuha elsineteş-şuara*

350 *Âşık Çelebi’nin girişindeki Şükrullah Hanbalizade tarafından aktarılan Ahkamul-işaar fi ahkamil-eşaar makalesinde*

351 *Mizmar min mezamiri iblis*

352 *Lienne yumtela cuf ahadiküm kihen hairan lehu min in yumtela şiiren.*

353 *Bu takdirde şiirin galili caiz ve mubah olur.*

354 *Ahafsu et-turab fi vucuhil-meddahin*

rengi dolayısıyla olsun Hümeýra olarak adlandırılan Aîşe idi. Hareminden hariç Muhammed'in sonraki yakını müezzini Bilal idi. Aîşe, on iki binden fazla kaside ezbere bilen³⁵⁵ ve peygamberin ölümüne binaen şiirsel ağıt yakmış, olağanüstü hafızaya sahip olan bilgin bir kadındır. Muhammed'in diğer eşleri ve kızları da şiirle içli dışlı idiler ve peygamberi şiirsel yarışmalarla eğlendirmişlerdir³⁵⁶. Muhammed Aîşe ile konuşmak isteyince ona şu sözlerle hitap ederdi: "Ey Hümeýra, konuş benimle!"³⁵⁷ Kendisini faniden bakiye yöneltmek istediğinde ise Bilal'i şu sözlerle kendisine çağırırdı: "Ey Bilal, ferahlat beni!"³⁵⁸ İslam'ın kahramanı, Muhammed'in sevgili damadı Ali, geride bıraktığı şiirlerinden de anlaşılacağı üzere, büyük ahlak şairidir ki onun bu kabiliyeti kısmen oğulları Hasan ve Hüseyin'e de geçmiştir. Son olarak, Mekke kuşatması esnasında, Muhammed'in ağır çalışmaktan yorulmuş ve sıkışmış kalbini ferahlatan sureler elde edilmiştir.³⁵⁹

5. Doğu ve Batı ya da Eski ve Yeni Türkçe³⁶⁰

Aktarılan hadisler, tüm müslümanlar için şiirin meşruluğunu izah eder. Ancak; Hristiyanlık, milliyetlere ve farklı halkların şiirlerinin önemli çeşitliliğine halel getirmeksizin modern şiirin ortak temeli iken, İslam, peygamberin doğumuna ve miracına binaen kaleme alınmış bazı şiir formları bir kenara bırakılırsa, Arapların, Farsların ve Türklerin ortak şiirlerinin temeli olarak görülebilir. Farsça ve Arapçanın

355 On iki bin kaside ezber bilüridi. Aşık Çelebi

356 Ezvacı tahirat ve bintleri gendiler şir derler ve biri birine şiri inşa ederleridi

357 Kellimni ya Hümeýra

358 Eribni ya Bilal

359 Muhammed'in biyografisine veya Arap Şiir Tarihine ait olan ve Aşık Çelebi'de bulunan bu dizeler aşağıdakilerdir:

Vallahi! Hepimiz, tarafından yönlendirildik,
Onun Vesilesiyle armağan ve dualarla eşlik edildik.

Üzerimize sessiz sükuneti gönder!

Ayakları savaş alanı üzere sabit kıl!

Putlar(puta tapanlar) isyandalar,

İstedikleri kötülüktür sadece, zaten tiksindim!

Sonucu birkaç kez tekrarları:"zaten tiksindim! zaten tiksindim!" ve bunun üzerine inananlar bana yenilenmiş şevkle koro halinde karşılık verdiler:

Savaşmaya, istikrara biat ettik

Peygamberlerin efendisine biat ettik.

Bunun üzerine Muhammed karşılık verdi:

Sadece şu dünya hava verir, Ey Allahım! Affet bütün günahları

Hicret edenleri ve bana bağlananları

360 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 7/26

aksine, Türk şiirinin asıl karakterinin ne olduğu sorusunu artık cevaplayacak olursak, bir yandan, Eichhorn'un Edebiyat Tarihi'nde, Hitabet'in özetinde verilmiş olan kararın doğruluğunu, yani Osmanlı şiirinin Farsça ve Arapçanın sadece katıksız bir taklidi olduğu ve kendine has bir karakterinin olmadığını onaylayabiliriz. Lakin, daha belirginlik ve doğruluk için, (bir tür olarak) Osmanlı şiirini (tür olan) Türk şiirinden ayırt etmek gerekir. Bu nedenle Türklerin iki ana kabilesi olan Doğu ve Batı Türkleri, yani Türkler ve Türkmenler hakkında birkaç söz söylememiz gerekiyor. Türklerin edebiyat tarihine bakıldığında, yukarıdaki ana taksimata uymak ve Türklerin sistematik aktarımıyla³⁶¹ açıklanan yirmi dört kableden sadece Doğu Uygur-Çağatayca ve batı veya Selçuklu-Osmanlıca'yı öne çıkartmak tamamen yeterlidir, zira bu iki kabile birbirlerinden farklı lehçeleri yazı dili olarak geliştirmişler ve her biri özel bir edebiyatı haiz olmuşlardır ve diğer aktarılan kabilelerin edebiyatı ise ya hiç devam etmemiş veya Oğuzlar, Kırgızlar, Karataylar vs gibi iz bırakmadan silinip gitmişlerdir. Doğu Türklerinin dili ve yazısı, yeni Türkçe, Selçukça veya Osmanlıcanın aksine eski Türkçe, Çağatayca veya Uygurca olarak adlandırılır. Bu terimler dil açısından tamamen doğrudur, zira Çağatay veya Uygur dili ve yazısı Selçuklu ve Osmanlı ile bir ve aynıdır. Fakat halkları birbirleriyle karıştırmak doğru değildir, zira Uygurlar (her ne kadar dilleri Türkçe olsa da ve geçerli kaynaklar³⁶² tarafından Türkler olarak listelenmiş olsalar da) Rus akademisyenlerin³⁶³ araştırmasına göre, aslen Türk olmayan, Türkistan'a göç etmiş, orjinal dilini yitirmiş ve sonrasında Moğollar tarafından kabul edilecek olan Suriye (Süryâni) alfabesinden yazı dili oluşturan başka bir millettendir. Cengiz Han'ın sekreteri ve lalası Uygurlardan olmuştur. On ikinci yüzyıla dayanan edebiyatları, din eğitimleri gibi, Fars tarihçi Cuveyni'den alınan bilgiye göre Tangut veya Tibet kökenli olarak görünüyor. Cengiz Han'ın ölümünden sonra, oğlu Çağatay'ın torunları Türkistan'da hüküm sürerken, hanedan gibi bu dil de Çağatay adını almıştır. Bu edebiyatın en büyük yazarı, dört yüz kırk bir çağataylı şair

361 *Osmanlı Tairhi'nin X. cildinde, s. 681-688*

362 *Reşideddin ve Ebulgazi*

363 *Obolensty'den Schmidt ve Herr Fürst*

hakkında biyografik bilgi bırakmış olan alim, vezir Mir Ali Şir'dir³⁶⁴. Yani bu edebiyat ve onun şiiri, bu çalışmanın konusu olan Osmanlı edebiyatından çok farklıdır.

6. Batı Türkleri'nin Çinlilerle Teması³⁶⁵

Batı Türklerinin en eski kabilesi bir çok adı olan Oğuzlardır³⁶⁶ ve Ermeniler tarafından Berzilier yada Berizilier olarak adlandırılırlar. Bizanslılar onları Unlar olarak isimlendirirken, onlar kendilerine Kunlar demişlerdir. Bu on altı isim altında, Batılı Türklerin bu kabilesi, Asya'nın Çin sınırlarından Boğaz'ın kıyılarına kadar yayıldılar ve özellikle Kunlar veya Kumanlar Macaristan'a kadar yerleştiler. En eski Türk tarihi vesikalarının kendi kökenlerine dair şimdiye kadar dikkate alınmamış, bize bilgi veren bir bölümü, Kunların aslen kovuldukları ve sonrasında da tüm Asya'yı fethedip hüküm sürdükleri Çin sınırlarında oturduklarını bildirmektedir. Bu son derece önemli bilgi, büyük dilbilimciler tarafından araştırılan ama Abel Remusat³⁶⁷ tarafından bile açıklanmayan Türk-Çin dilbilgisi ve geleneklerinin benzerliğinin gizemini açıklıyor. Gerçi Hager, Türk ve Çin arasındaki benzerliklere³⁶⁸ değinmiş olsa da, Çince olarak adlandırılan Türk gölge oyunu karakterlerinin Çin kökenli olduğuna dair bazı ipuçları verdi.³⁶⁹ Abel Remusat, Batılı Türklerin Doğulu Türklerden ileride olduğu, Çinlilerin tarihsel olarak kurdukları Çin sınırlarından, onların sınır muhafızlarının dili üzerindeki göçünün sebebini kanıtlamaksızın sunduğu daha düzenli olan yapıya hayran kaldı. Batı Türklerinin³⁷⁰ dilinin en eski anıtları, Çinli ilişkilerin etkilediği bu büyük eğitimin nişanesini taşımaktayken, Doğu Türklerinin dilinde bu etkinin izine

364 Mir Ali Şir'in Biyografisi, s. 310, tüm eserleri iki folyo ciltte, Paris Kraliyet Kütüphanesi. Çağatay edebiyatının şimdiye kadar bilinen eserleri, Remusat'ın kendi araştırmalarında -sur les langues talaress-kullandığı el yazmalarının yanı sıra peygamberin miracını ve dindar erkeklerin yaşamını anlatan kısım hariç, Viyana İmparatorluk Saray Kütüphanesi; Kralların ahlak aynası (Bay elçi-tercüman Ritters von Raab'ın bir hediyesi), Mr. Jaubert'ın Journal Asiatique'de bilgi verdiği; ve bir Yerlik Togluk Timur ile Şeyban Han'ın tarihi (Doğunun Hazinesi - VI. cilt s.359); ve son olarak Bahtiyarname, farsça fakat uygur yazısında, Oxford Bodleian Kütüphanesinde

365 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 9/28

366 Eserinde Hammer tarafından diğer isimler şöyle sıralanmıştır: „Ghusen, Usen, Polowzer (Poluzen), yani Feldusen, Turkmanen, Kumanen, Valvi, Valbi, Valani, Qualani, Chwalinen, Chwalisier, yani Falben yada Fahlen“. Bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 9/28

367 Fransız oryantalist, sinolog

368 Şark'ın Hazineleri

369 Edebiyat Yıllıkları, LIX.cilt, s. 16

370 Veledname'deki Selçukca ve Ambrosiana zu Mailand'deki Av Kitabı

rastlanılmamaktadır. Aynı zamanda Doğu Türklerinin Uygurca'da kendilerine has bir edebiyatı mevcuttur. Ghusen (oğuz) veya Kun'ların (Hunlar), vergiyle yükümlü sınır muhafızları olarak hizmet ettikleri Çinlilerle Asya kavimler göçünün karanlık çağındaki bağlantısı, Asya'nın en dış iki ucu olan Çin ve Osmanlılara dokunan zinciri oluşturur. Öyle ki, yukarıdaki Çinliler, Hintliler, Eski Persler, İbraniler, Araplar, Yeni Persler ve Türkler'in (yukarıda da belirtildiği gibi) sırası, organlar gibi sınıflandırılmış, geçişi ile her birinin bir sonraki ile ilişkisi ve yukarıda bahsedilen iki uç noktanın teması göze batmaktadır. Budha'nın öğretisi, Çin'in ve Hindistan'ın eski zamanlardan beri ilişkilerinin ortak bağıdır ve bu iki halkın şiiri, diğer dördünün şiirlerinden yalnızca kendi kendilerinin dramatiği olarak ayrılmaktadır. Hindistan ve İran destanlar aracılığıyla birbirine bağlıdır. Bu destanlar Hindistan'da devasa bir şekilde meydana çıkmasına rağmen İran'da sadece kahramanlık hikayeleri ile birlikte anılabilmektedir. Mevzubahis olan bu destanların diğer dört milletin hiçbirinde benzerleri aynı hacimde bulunamamaktadır. Milletler arasındaki iletişimin merkezinde bulunan İbraniler yegane peygamberî edebiyata/şiire sahip olan ırktır. Araplarla İbraniler her şeyden evvel ırk ve dil hısımlarıdır. İki ırkın şiiri de aynı göçebe yaşamının sadeliğinin mührüyle damgalanmıştır. İslam, özgür, atalarının ruhuyla, şiirin en güzel çiçeğini ortaya çıkaran, Arapları Yeni Farslarla birleştiren bağıdır. Dilinde hala eski Çin komşuluğunun izlerini taşıyan, taklitçi bir köle olarak Türk, onların ayak izlerini takip etmiş ve İranlılar ve Araplardan önce Çin gölge oyununu, Çin dramasının zayıf bir yankısı olarak korumuştur. Asya şiirinin yedi üyesi, Arapların yedi üye³⁷¹ dediği, Kur'anın ilk suresinin yedi ayeti gibi Türkçe ve Batı Türkçe veya bu tarihin konusu olan Osmanlıca, organlar gibi dizilmiş bir bütün halinde birbirine geçmiştir.

7. Batı Türkçesinin En Eski Dil Anıtları³⁷²

Oğuzlar veya uzlar hakkında sadece ilk çağlardan beri biliyoruz ki ozan³⁷³ dedikleri, Oğuzların Kitabı'nı ya da atalarının Bilgelik Sözleri'ni söyleyen halk sanatçıları vardı. Diez bunlardan birkaç yüz tanesini tanıttı³⁷⁴, diğerleri ise atalarının

371 Seb'a Mesani

372 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 11/30

373 *Ferheng Schuuri, I. cilt, aynısından sonra Meninski*

374 *Asya'dan Hatıralar, I. s. 157-205*

sözleri Morgenländisches Kleeblatt içinde birleştirilmiştir.³⁷⁵ Hepsi büyük sadelik ve göçebe kaba kuvvetin damgasını taşır; örneğin:

At binenin,
Kılıç kuşananındır;
Egemenlik ele geçirenin,
Kız, sahip olanındır.

Tanrı'nın seni bir defa selamlaması, bin defa esirgemesinden daha iyidir.

(göçebe) Türkler aziz/evliya olursa, şehirliler peryamber olur.

Çok çalışıp çabalayan çok bilir, çok yaşayan ve keyif süren değil.

Söz gümüşse, sükut altındır.

Yabancı'nın arkadaşı/dostu yoktur.

Sadece toprak doyumsuz/aç gözü doldurur. (aç gözü toprak doyurur)

Arap karnını doyuruyor, Türk şah matla tıkınıyor.

Kurumlu tencere kurumlu tencereye: arkan kara, diyor. (tencere dibin kara, seninki benden kara)

İnsan, biryere ne zaman isterse gider, ama oradan istediği zaman ayrılamaz.

Havadaki kuşu satma.

Yokuş aşağı giderken dinlenen, yokuş yukarı çıkarken ne yapsın?

Kırgının kendisi siskalaşırken, öküzü şişmanlar.

Kim hamamda bir damlanın kıymetini bilmezse, kaynağın kuruduğunu da hissetmez.

Yabancı'nın gökte yıldızı yoktur.

İyilik yap, denize at
Balık bilmezse Hâlık bilir.

Diğer en eski iki Selçukca-Türkçe eser, büyük İranlı şair Celâleddîn-i Rûmî'nin oğlu Sultan Veled'in 13. yy'ın sonunda başlayıp 14. yy'ın başlarında tamamladığı Rebabname'sini birleştirdiği³⁷⁶ve Milano'daki Ambrosian kütüphanesi/müzesinde (Ambrosiana zu Mailand) bulunan Avcılık ve Balık Avlama konusundaki bu çok değerli, 14. yy'ın yarısında Menteşe tarafından bir beye ithaf edilen, yedi Fars, Arap ve Yunan eserin avcılık hakkındaki ve özellikle de şahin hakkındaki içeriğini kapsayan

375 *Morgenländisches Kleeblatt*, Wien, 1819

376 *Rebabname*, *Edebiyat Yıllıkları'nın XLVIII. cildinin reklam afişinde*

154 ana parçadan oluşan³⁷⁷ eserdir ki bunlar birkaç yüz Türkçe beyittir. Yunanlılar arasında Bizans imparatoru için Niketas tarafından yazılmış bir makale bulunmaktadır. Muhtemelen bu çalışmanın, İmparator Friedrich'in Sforzino³⁷⁸ ve Carcano³⁷⁹ gibi diğer eski İtalyanlarla karşılaştırılmasından, içeriklerinin ve tüm şahinle avlanan avcı biliminin Doğu'ya ait olduğu³⁸⁰ sonucu çıkar.

8. Osmanlı Şiir Sanatı³⁸¹

Osmanlı İmparatorluğu Küçük Asya'daki Selçukluların kalıntıları üzerinde yükseldiğine göre Batı Türklerinin bu eski dilbilimsel eserleri, Türk şiirinin mabedini gösteren işaretlerdir. Şiir yerine şiir tarihi diyoruz. Uzun ve dikkatli bir mülahazadan sonra, Goethe'nin doğu-batı divanında koruması ve Eichhorn ve Bouterweck'in şiir ve hitabet yerine retorik isimlerini sıradanlaştırmalarına rağmen, biz yine de bu esere Osmanlı şiiri değil de Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi başlığını koymaya karar verdik. Bununla eş anlamlı olanı değil, tamamen Almanca olan kelime tercih edilmeyi hak ediyor, zira Goethe ve estetikçilere dair ortaya konulan önermeye göre, duru ve gerçek bir şekilde ele alınan şiir ne konuşma ne de sanattır. Goethe "konuşma değil," diyor, "zira tamamlanması için ölçü, melodi, mimik ve jesttik gerektiriyor. Sanat değil, çünkü her şey düzenlenmiş, fakat sanatsal olarak korkutulmaması gereken doğala dayandırılıyor. Ayrıca her zaman, amacı ve hedefi olmayan heyecanlı bir ruhun hakiki ifadesi olarak devam ediyor." Bütün bunlar doğa ve halk şiirine uygulanabilir, fakat bu yapay taklitten başka bir şey olmayan Osmanlı Şiir Sanatına uygulanamaz. Bu daha

377 *Quaderno 124, tomo XLII içindeki* bir not. *Della biblioteca italiana* p. 33

378 *Federigo Scorgio sul modo di conos cere i buoni falconi e spervieri. 1601*

379 *Tre libri degli uccelli di rapina, di M. Francesco Sforzino da Carcano, Vizenza, 1622*

380 *Almanca kelime baizen, şahinin adı olan (Arapça Basi, böylece sadece i hapsedilmiştir) Farsça bas kelimesinden gelmektedir. Demiri'ye (zoolojik sözlüğün yazarı) göre şahinin lakapları Ebu'l-Eş'as, yani en dağınığın babası; Ebu'l-Behaul, yani burun halkasının babası; Ebu'l-Lâhik, yani (uçuşta) ulaşılanın babası; şahin asilliğin en büyük sembolü, özellikle boz olanı (-eşheb); bu yüzden Şeyh Abdülkadir şöyle dedi/terennüm etti:*

Bülbül benim, koruyu sevinçle dolduruyorum

Ve yukarıda boz bir şahin olarak beni gör.

Kasidesinin başında şair Beghaidhi:

Yüce şöhret düşük sebebe tenezzül etmez,

Yüksek cesaret alçakla uğraşmaz.

Bayağı münasebete tahammül edemem;

Şahin akbabalardan mabede sığırır.

381 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 13/32

ziyade Fars ve Arap şiirine uygulanabilir gibi görünmektedir. Türk şiirinin karakteri şiir sanatı kelimesiyle çok daha doğru ifade edilmiştir. Goethe'nin ifadesinin uygulanması bunlar üzerine denense bile yine de kesinlikle tam tersi bulanacaktır. Birincisi, tamamlanması için ne melodi ne de jest ve mimik gerekiyorken drama, kelimenin tam anlamıyla yabancıdır ve kulampara dansı daha ziyade aforoz edilerek şiirin sınırının dışında bırakılmıştır. İkincisi, Türk şiirinin tüm varlığı doğal olana değil, tam tersine doğal olmayan, yapmacık, Fars ve Arapların körü körüne taklidine ve bunlar tarafından yerleştirilmiş şiir yöntemi ve kalıplarına dayanıyor. Sonuç olarak amacı ve hedefi olmayan heyecanlı bir ruhun ifadesinden daha az değil, bilakis kaside isminden de anlaşılacağı üzere tam tersidir. *Kamus*'ta "amaçladığı işini yaptığı zaman, şair kastediyor (kasada)" diye geçiyor.³⁸² - "Arap sanat yargıcı Hasan el-Ensari "kaside" kelimesinin *kasada* (kastetti) kökünden türetildiğini söyler, çünkü şair şiirde övülen şeyin övgüsünü hedefler".³⁸³ Aynısını sözlük bilimcisi Cevheri ve onun Türkçe çevirmeni Vankulu da iki yerde söyler.³⁸⁴ Şu halde övgü, ister kasidenin yazıldığı kişiye olsun, ister çöl hayatının diğer unsurlarına, bozkıra, ceylana, vahşi eşeğe, ata, kılıca olsun, Arap şiirinin temel kalıbı olan kasidenin amacıdır. Böylesi bir kaside, Hiob kitabında Elchu'nun söylevinde, bütünün kemer taşı olan, kudret sahibi tanrının, dişi geyiğin, vahşi eşeğin, ceylanın, devekuşunun, beygirin, su aygırının ve timsahın övgüsünü hedefleyen tek bir kasidedir. Şu halde, Goethe'nin istediği gibi Türk coşkusu/ilhamı, amaç ve hedefi olamayan bir zihnin gerçek ifadesinden, aynı yapay ifadeyle belirtilen, kaside adıyla söylenmiş amacından uzaktır. Bu, Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi başlığını haklı çıkarmak için yeterlidir.

9. Şiir Türlerinin Kalıpları/Biçimleri Üzerine³⁸⁵

Doğu-Batı divanının mabedine bir kere el attık ve Goethe'nin ikazının en azından Osmanlı şiir sanatına dair geçerli olmadığını gösterdik. Böylelikle Doğu-Batı divanının daha iyi anlaşılmasına dair notlar ve makalelerin başka bir bölümünü daha eleştiriye tabi tutmaya devam ediyoruz. Bu bölüm şiirin doğal kalıbını oluşturan

382 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. s. XIII Baki'nin çevirisinde. Viyana 1825

383 Bu bölüm Arapça metinlerdeki XLII. ciltte, Italiana kütüphanesinde, s.30

384 Bu bölüm Baki'nin önsözünde s. XIII

385 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 14/33

bölümüdür ve Osmanlı şiir sanatına ikaz olarak uygulanamayacak olduğunu göstermek içindir. Goethe der ki: "şiirin sadece üç gerçek biçimi vardır. Açık anlatım, hevesle heyecanlı anlatım ve kişisel oyunculuk; yani destan, lirik ve dram." Hevesle heyecanlı anlatım yani coşku, münakaşa etmeksizin, eğer gerçekten şiir ismini hak etmek istiyorlarsa, sadece liriğin varlığına değil aynı zamanda destana ve drama da dayanmalıdır. Tasvir edici ve didaktik şiirin, hem gerçek şiir biçiminde hem de destan, lirik ve dram olduğu, vecize ve masalın kökenlerinde destan ve dramdan şüphesiz çok daha eski olduğu unutulmamalıdır. Şiirin doğal biçimlerinin üç bölümlü ölçeğini Osmanlı şiirine yerleştirirsek, dram tamamen yoktur ve onun yerine tasvir edici ve didaktik şiir, mistikle birlikte büyük bir bollukla ortaya çıkar. Evet, son derece garip görünse de Osmanlı Şiir Sanatının tarihsel oluşumu kolayca açıklanabilir. Bu şiirin tarihi, ne epik ne de lirik şiirle bilakis dini ve mistik, halk şiirinin ürünü olmayan, aksine düzenlenmiş şiir sanatından öğretici şiirlerle başlamaktadır. Şiir sanatının doğu dil biliminin ruhunda yatan üç bölme, Goethe'nin üç biçiminden oldukça farklıdır; o sadece üç bölümden oluşan dilbilgisine dayanır: fiil, isim ve edat. Fiil destana dönüşmüştür; isim, tüm uygun sıfatlar ve nitelemelerle, tasvir edici ve öğretici şiir olarak yayılır ve edat lirik olarak gelişir. Dram burada, teoride olduğu gibi pratikte de boşa çıkar, lakin Araplardaki meddahların dramatik halk eğlencesindeki boşluğun cezasını çektikleri, Farsların yıllık düzenli olarak Kerbela vakasını bir tutku parçası olarak veya Autos'tan bir tür dini gelenek olarak büyük tantana ile gerçekleştirdikleri ve Türklerin Çin seddinden Çin gölge oyununu naklettikleri, ki karakterleri: Çinli Hopa veya hükümet görevlileri, kendini beğenmiş bir züppe, daima Farsça kırıntılar ve dizeler savuran çok bilmiş Hacivat, soytarı vari bir şakacı olan Karagöz veya kamburlu şaklaban veya kara cüce ve şuh Tudud ne kadar pis o kadar haremlerde bile alkışlanmış ve nadiren sotadik fikirler yerine Şirin ile Ferhat'ın hikâyesi gibi romantik veya Rüstem'in yedi macerası gibi kahramanca veya İsfendiyar'ın Divan ve Ejderhalarla Savaşı unutulmamalıdır. Türklerde Çin gölge oyununun komedi noktasına, Farslardaki Kerbela vakasının ve gösterişli ritüelikle tabut alayının trajediye dönüşmesi, Hindistan'daki Ceylon'un muzipliklerinden bir dram oluşması gibi yükselmemesinin nedeni İslam'ın katılığına aranmalıdır. Lakin İslam bugün olduğu gibi Osmanlı imparatorluğunda Avrupa'nın dâhiliyle yumuşatılmıştır ve artık bu değişime daha fazla karşı koyamayacaktır.

10. Şiir Türlerinin Sanat Biçimleri³⁸⁶

Biçimlerine göre şiir türlerinin alt bölümleri aşağıdaki gibidir:

I. Mesnevi, yalnız romantik ve tarihsel destanı değil, aynı zamanda öğretici, etik, mistik ve tasvir edici şiirleri kapsayan çift kafiyeli şiir. Tarihi olanlar genellikle “Nâme” ismini taşırlar, örneğin Şahnâme, İskendernâme, Timurnâme gibi; romantik-epik şiirler ise Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Gül ile Bülbül, Şem ü Pervane gibi başroldeki şahısların isimleriyle adlandırılır. Nâme aynı zamanda küçük tasvir edici şiirlere, lirik koleksiyonların olduğu divanlara verilen isimdir, mesela: hediye kitabı, Sâkînâme; eğlence kitabı, işretnâme; ayrılık kitabı, firkatnâme; son olarak didaktik-etik olan, pendnâme veya nasihatnâme. Fars şairlerinin en büyüğü ve en meşhuru ve Mevleviliğin’nin kurucusu olan Celâleddîn-i Rûmî Mesnevi’den başka bir başlığı kullanmamıştır. Çift kafiyeliler arasında, son olarak tasvir edicilerden, şehir uyandıran veya şehri karıştıran manasında Şehrengiz olarak özel isimlendirilen ve bir yeri veya kişiyi tarif eden, konunun güzelliğini ya da bir şehrin binalarını veya güzelliği tüm şehri kargaşaya sokan belirli oğlan ve kızların cazibesini tasvir eden özel bir tür daha yer alır. O zaman Mesnevi, ortak biçim olan yedi farklı şiir türünün, yani tarihsel ve alegorik destan, didaktik, etik, mistik ve tasvir edici şiirin malzemesidir. Tam donanımlı destanın dokuz kısmı şunlardır: giriş, şunlardan oluşmaktadır;

- 1) Allah'a övgü ve O'na dua (münacat);
- 2) peygambere ve ailesine övgü (naat);
- 3) göğe yükselişine övgü (miraciye);
- 4) sultana övgü;
- 5) vezire övgü;
- 6) kelimeye övgü;
- 7) kitabın yazılış sebebi (sebeb-i telif);

Bunları, şiirin kendisi birçok şarkı ve maceralarla (dasitan/destan) ve son olarak kapanış konuşmasıyla (hatime) şairin kendini methi izler. Peygamberin,

386 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 16/35

miraciye (göge yükseliş şiiri) ve mevlid (doğum şiiri) isimlerini taşıyan, göge yükselişi gibi doğumu da, birçok özel çift kafiyeli şiirin malzemesidir.

II. Kaside, sadece ilk iki mısraın ve ondan sonra gelen her ikinci mısraın aynı kafiye ile bittiği, uzun lirik şiir ya da amaç şiiridir. Kaside, adından da anlaşılacağı üzere, övülenin övgüsünü amaçlamaktadır ve böylece içerik bakımından büyük ölçüde methiyedir. Ağıtlar (mersiye) ve saf güzelliği tasvir eden şiirler (nesib), yergiler (hiciv) ve muzip hicviye (hezel, haselir şiiri) de aynı formda yazılmıştır. Son ikisi çift kafiyeli dizelerle de (mesnevi şeklinde de) yazılır.

III. Gazel, kafiye bakımından değil de sadece uzunluk bakımından, ki beş beyitten az yedi beyitten de fazla olmamak şartıyla, kasideden ayrılır. Yukarıda da belirtildiği gibi, ilk beyit, hep çift kafiyeli olmak zorundadır. Başlangıç yeri matla, son kısmı mahlastır. Zira şairin, şiirsel kendi kendine oluşmuş ya da kazanmış olduğu takma adı eklemesi, şiirin olmazsa olmaz kanunudur. Gazel, ya tamamen erotik ve zevk sarhoşu veya alegorik ve mistik içeriklidir. Dervişlerin, neyin eşlik ettiği, kutsal ayinlerde (sema da) söylenen manevi şarkılarına Semai denir; kalenderi ise, ilahi, yani tanrısalıdır. Ağızdan ağıza dolaşan erotik içeriklilere ise şarkı, türkü ve mana yani anlamlar denir, ya da kocaş yani kucaklaşmalar, Yunan halk şarkılarının adı da bu türdendir.

IV. Terci. Tekrarlanan bitiş kafiyesi olan kaside veya gazeldir ve Redondilla'nın bir çeşididir.

V. Belgelerdeki her bir dizenin beş veya altı dizayle uzatılmasına yorum (haşiye) denir. Tahmis, tesdis, tesbii, tesmin yani beşleme veya altılama, yedileme veya sekizleme.

VI. Genellikle kısmen etik, kısmen epigramatik/hicivli düşüncelerin giydirildiği dört satırlık kıtalara (dörtlükler) dört satır (rubaiyat) denir. İlki, ikincisi ve dördüncüsüyle kafiyelidir, üçüncü ise boşa çıkar.

Kaside ve gazellerin parçalarına VII. mukatât yani bölümler ve tek beyitlere ise VIII. müfferredât yani tekler denir.

IX. bilmecele muamma; X. manzum bilmeceye lügaz;

XI. akrostiş maklub ve son olarak XII. Kronogramlar da (şiirle) tarih (düşürmedir).

Lirik şiir koleksiyonlarına divan denir. Tek ve aynı şair mesnevi nazım şeklinde ister epik ister ahlaki ya da mistik içerikli beş şiir yazsa, bu koleksiyona hamse denir. Külliyyat tüm eserlerin adıdır.

11. Aruz³⁸⁷

Hece ölçüsü tekniği hakkında, Türk aruzunun isteklerinin, Araplardan daha az katı olan Farslar kadar katı olmadığını belirtmek yeterlidir. Avantajdan yararlanarak, izafe yani ana sözcüğün sıfat ve tamlayan durumu ile olan ilişkisini ifade eden kısa i, bazen kısa bazen uzun ölçebilir, oysa Arap dili bu bazen uzun bazen kısa “i”den yoksundur. Ayrıca Türk aruzu bağlacı, “v” veya sadece “u” olarak okunuşuna göre bazen kısa bazen uzun olarak ölçüyor. Aruz kurallarına göre bazen kesinlikle uzun olması gerekirken, bazen kısa bazen uzayan bazı edatlar ve hatta “ki” gibi zamirler aruzun müphemliğinden faydalanırlar. Genel olarak, son zamanlarda, bir hecenin uzunluğu ya da kısalığı için vurgunun karar verici olduğu kuralı geçerlidir. Aruz kurallarına göre, konuşma tonunun kendilerinde önerdiği ve tersi olduğunda, uzun heceler kısa hece olarak sayılır. Son olarak tüm heceler dil kullanımında imaleyi yerleştirir ve yazılanın haricinde isteğe göre bazen kısa bazen uzun olarak işitilen sesi kullanır; örneğin itdi yerine etdi'deki ilk hece gibi. Ayntab'dan Aynî'nin, geçen yıllarda ikinci basımının yayımlandığı, tamamıyla kafiyeli Farsça-Arapça-Türkçe sözlüğünün başlangıcının ikinci beyti, kanıt olarak geçerlidir. İlk beyit, izafenin çift anlamlılığının kullanılışı ile birlikte Metrum (vezin) Hezec³⁸⁸ mahsub'dan (hesaplanmış) sonradır. En popüler olan şemalardan biri şudur:

mefailun mefailun feulun.

İlk beyit:

Be nami na/iimi diwan/i hesti

Be ischki mun/schii hukmi/elesti

Doğrudur, lakin elesti'nin e'si bir hemze olduğu için kısa okunduğuna dikkat edilmelidir. İkinci beyit şöyledir:

387 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 18/37

388 On altı vezni olan bir aruz bahri

Be hamdi mun/imi chuani/lughatha

Be schükri ra/sik u allam/u dana.

Burada ilk yarım mısra doğrudur, ama ikincisinde “u” bir kere uzun bir kere kısa ölçülmüştür.

Üçüncü şöyledir:

Ki ber gendschi/nei punhan/idi o

ama iklim/ine Sultan/idi o

Burada ilk olarak, aruzun bütün kurallarına göre, uzun zamir “ki”, hemen ilk beytin başlangıcında ve daha sonra “idi” (iki vokalden, elif ve ya, oluşan) kelimesinin uzun ilk hecesi, kısa kullanılmıştır, çünkü idinin telaffuz tonu birinci heceye değil de ikinci heceye düştüğü için. Arapların on beş temel (aruz) ölçüsünden, muhtelif vezinlere göre düzenlenmiş Nazmî'nin büyük antolojisinden açıkça anlaşıldığı üzere, Türkler sadece aşağıdaki sekizini kullanırlar: recez, hezec, remel, müctes, serî', muzârî, mütekârib, haff. Ya kurallı olan (salim) ya da kuralsız dört varyasyondan biri, yani: ahreb, sakatlanan; mahsuf, kısaltılmış; mahbun, kesilmiş; musemmen, sekizlenmiş. Hece ölçüsünün şemaları Nazmî'nin makalesinde, aynı antolojide gösterilmiştir.

12. Şiir Sanatının Sanat Kelimeleri (Teknik Terimleri)³⁸⁹

Bu sınıflandırmadan Osmanlı Şiir Sanatının çeşitli biçimler (dramatik olanlar hariç) bakımından ve diğer halklar tarafından bilinmeyen, bazılarına isim olarak verilen teknik terimler açısından ne kadar zengin oluşu anlaşılıyor; mesela kaside ve şehrengiz gibi. Teknik terimlerin altbölümünden daha cazip olanı, Farslar'da olduğu gibi tümüyle Arapçadan ödünç alınan, yeni Farslar ve Türklerin prosodik³⁹⁰ ve metrik³⁹¹ formlarının saf Arapça kökenli oluşunun en kesin kanıt olarak aktarıldığı, bu aruz ve metriktir. Bütün bu teknik kelimeler, çöl sakinlerinin evlerinden yani çadırlardan alınmıştır, ki her bir çadır bir beyit demektir. Bunların maddesi, şiirin adı olan, kıldan (şâr veya şîr)'dir. Çadır, sırasıyla birbirini takip eden sadr, aruz, ibtida ve sarb isimli dört sütun ile desteklenmiştir. Beytin dört alt bölümlerinin isimleri şöyledir:

389 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 20/39

390 Ölçü tekniğine ait (aruz)

391 Ölçümlü

sadr, ön yarı; aruz, ilkinin arkası; ibtida, ön; sarb, ikinci yarım mısraın arkası. Çadırın tabanına kafiye ve çatısına da sakf yani mana denir. Çadır, dize bölümlerinin adı olan, kazıklarla (evtad) ve ahşap çivilerle (esbab) sabitlenmiştir. Ritim, belli aralıklarla kabarak sinirle kulağa çarpıp geri kaçan, ahenk dalgaları olan bir deniz gibi akar. Arap dize sanatçıları tarafından belirlenmiş vezin biçimlerinin ismi bu yüzden ebhardır (denizler). Bunların bilgisi, kafiyein kafiye eğitiminin konusu (ilmi kafiye) olduğu gibi, aruzun konusudur (ilmi aruz). Bu iki bilim, şiirin bölümlerinin bilimi olan İlmi Karsi Şiir olarak adlandırılan ve ilmi şiir denilen, şiirin alt bölümleri olan poeitiği bir araya getiriyor. Bu üç bilim, Arap, Fars ve Türk ansiklopedilerinde dilbilgisel, belagi ve tarihi olanın yanında yer alır, bununla filoloji veya daha doğrusu, beşeri bilimler (ulum-ı edebiyye) olarak kabul edilirler. Zira filoloji kelimesinin temel anlamı sadece konuşma sevgisine işaret ederken, eğitim ve kültür manasına gelen edep, insanlık kavramını mükemmel bir şekilde karşılar. Dil bilgisel bilimler şunlardır: sözlükbilim³⁹², etimoloji³⁹³, deklinasyon/isim çekimi ve konyugasyon/fiil çekimi³⁹⁴ doktrini, sentaks/cümle bilgisi³⁹⁵; belagat: konuşma düzeninin öğretim bilimi³⁹⁶, konuşmayı süslemenin³⁹⁷ öğretimi, tropik³⁹⁸, hazırcevap argüman eğitimi veya antoloji³⁹⁹, son olarak tarihsel olanlar: şecere/neseb bilimi⁴⁰⁰ ve adı zaten kronolojiyi içeren tarih⁴⁰¹. Bu on dört bilim, beşeri bilimlerdir. Daha iki yıl önce, İstanbul'da Osmanlı Devleti kançılaryasına/divanına, stajyerlere ders vermesi için bir Hoca göreve getirildi. Böylelikle İstanbul'da bile, devlet memurları için bilimsel eğitimin beşeri bilimler arasında sayılması gözetilmektedir/değerli görülmektedir. Bu sıraya göre sözlükbilim başlangıcı, tarih de sonucu oluşturur. Daha önce söylendiği üzere, temel manası zaman tayini olan bu kelime, şiir türleri arasında, kronogram olarak karşımıza

392 *İlmi lüğat*

393 *İlmi iştikak*

394 *İlmi sarf*

395 *İlmi nahiv*

396 *İlmi maana*

397 *İlmi beyan*

398 *İlmi bedi*

399 *İlmi muhadderat*

400 *İlmi ensab*

401 *İlmi tarih*

çıktı. Sonuncusu Osmanlı Şiir Sanatı'nda son derece büyük bir rol oynadığından bir daha özellikle konuşulacaktır.

13. Tarih ve Kronogram⁴⁰²

Tarih kelimesinin Arapça kökü olan “eraha”: tarihi kaydetti, anlamına gelir. Araplar, Farslar ve Türkler'e ait tarih için kullanılan temel kavram bu nedenle zaman tayininden başka bir şey değildir. Tarihsel bakış açısından bunu en çok hak eden vakâyinâmelerin kıymeti vardır. En eski tarihsel zamanlarda bile, Pers kralının sarayında, büyük kralın bütün eylemlerini ve saltanatının vakalarını günü gününe kaydeden günlük yazarlarını buluyoruz. Mısır krallarının hiyeroglif anıtları üzerinde, öldürülen ve tutuklananların sayısı ile şüphesiz tarihini de belirten yazarların resmedildiğini görüyoruz. Buraya kadar tarihsel nesrin en saf ve en sade sahasında durmaktayız. Fakat şimdi hem içerik hem de şekil bakımından şiire geçişi ortaya koymalıyız. Arap halifeler, tarih anlatımlarını kendi serbest ve doğal akışına bırakmakla yetinerek Fars dilini ve Türk sultanları ise konuşmanın ve şiirin süsüyle yaptıklarının süslenmesini ve büyütülmesini talep ederlerdi. Utbî, Gucurat'ın fatihi, yeni Yakın Doğu/Ön Asya tarihinin ilk hükümdarı, sultan unvanını alan ve hükümrânlığı altında Firdevsî'nin büyük Fars destanı Şahnâme'yi bitirdiği Gazneli Mahmud'un zamanında, Yemînî⁴⁰³ başlığı altında bunların yaptıklarının tarihini Arap belagatının en büyük süsüyle yazdı. Daha sonrasında sadece Farsçada, İran'daki Moğol hükümdarlarının dokuzuncusu olan Sultan Ebû Said'in tarihçisi Vassaf en ünlü tarih eseriyle bunu aştı ve hiçbir Türk tarihçi bütün çabalara rağmen ona denk bir eser ortaya koyamadı. Burada kendimizi artık retorik/belagat alanında ve pek çok şiirin karışmış olmasından ötürü kısmen şiirin alanında da buluyoruz. Daha sonraki dönemlerde, bilhassa da Osmanlılar arasında, tarih anlatımı bütünüyle şiir formuna girdi ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Napolyon gibi büyük işleri gerçekten şiirsel malzemeye sunan tarihi destan oluştu. Şiirsel ilgiden yoksun olsa bile form kalmıştır ve sadece yüzyıl esnasında imparatorluğun en zirveye çıktığı dönemde resmi

402 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 21/40

403 Eser el-Yemini olarak tanınmıştır; (Sultan) Mahmud'un lakablarından; Yeminu'd-devle.

Farsça tercümelelerden alıntıları Silvestre de Sacy, kütüphane kılavuzlarından broşürler ve alıntıların IV. bölümünde vermiştir

şehnâmeciler işe alınmıştır⁴⁰⁴. Yalnız günümüzde eski Fars geleneği olan Fars sarayında Feth Ali Şah'ın, hükümetinin eylemlerini saray şairi Fethâlî aracılığıyla, kırk bin beyitlik sözde şehnâmeyi aşacak olan bir destanı icra etmesiyle yeniden canlandı. Lakin şiiri bundan çok uzak olduğu gibi, Fethâlî'nin Ruslar'dan çektiği yenilgiler de Rüstem'in mucizevi eylemlerinden uzaktır. Tarihsel destandaki tarih yazıcılığından daha kolay olanı, verilerin Kronogram yani tarih düşürülen dizeler aracılığıyla muhafaza edilmesi idi ki bunlar da tarih olarak adlandırılmıştır. Kronografik sanat eserleri için böyle bir şiirsel yeteneğe ihtiyaç duyulmadığından, Osmanlı edebiyatında, özellikle son zamanlarda onları belirgin alanlarda barındıran gerçek parazit bitkiler olarak çoğaldılar. İlk sayılarında Osmanlı Devlet Gazetesi, birçoğunu (bazıları İçişleri Bakanı Kahyabeg tarafından yazıldı) sultanın iyi ok çekimlerini gösterdi ve böylece her türlü vesileyle devam etti. Aynı zamanda devlet gazetesi yazı işleri müdürü olan saltanat tarihçisi Esad Efendi, kronografların biyografilerini, şimdiye kadar yeterli sayıda abonenin bulunmadığı devlet gazetesi tarafından abonelik⁴⁰⁵ ilgili yapılan şiirsel eserler gibi, baskıdaki görünümelerini kalemin altında günden güne geciktirerek, aynı süre kadar bekletmiştir.

14. Dize ve Nesrin Karışık Biçimi⁴⁰⁶

Türk şiir sanatının avlusundaki gezintimizde, kronogram ve bunun tarihle doğrudan teması aracılığıyla nesrin alanıyla karşılaştığımız için etik ve romantik şiirdeki şiirsel ve nesirli form arasında var olan bu patikayı daha da izliyor, hayvan destanı ve masaldaki, tarihsel ve alegorik romanlarda, nazımlı ve nazımsız konuşmalara devam ediyoruz. Nesir ve dizenin değişmesi tüm Arap, Fars ve Türk eserlerinin kendine has, donatılmasıyla en yüksek kalitede konuşma mücevherleriyle süsleriyle yarışan karakteridir. Arapçadaki Harîrî'nin Makâmât'ı, Farsçadaki Sadî'nin Gülistan'ı, Türkçedeki Hümâyûn-nâme gibi. Sadî'nin Gülistan'ı, Olearius'un Almanca çevirisi ve Gentius'un Latince çevirisi (İngilizceyi Dr. Ross'un

404 Fars Fethullah Ârif Süleyman döneminde, Lokman II. Selim döneminde, Mecdi III. Murad döneminde, Hükmi I. Ahmed döneminde, Nadiri II. Osman döneminde, yani mö. 1521-1622, bir yüzyıl içinden. *Osmanlı tarihi LXXXIX., IV. s. 232, 233, 601*

405 S. Edebiyat yıllıkları *bd. XXV. Reklam degi s. 20*

406 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1 (Giriş) s. 23/42

son zamanlarda bir kenara koyduğu) sayesinde, bu konuya dair daha fazla şey söylenmesine gerek kalmaksızın, çok iyi biliniyor. Buna mukabil olan Bostan, tüm Avrupa dillerine tercüme edilmeyi daha az hak etmedi. Tıpkı Fars şairi Fettaḥî'nin Şebistan-ı Hayal'ında, nesnesi kelime oyunları, anagramlar ve bilmece olan fantezi taklidinde olduğu gibi, Câmî de, Fars şairleri biyografisi, onların hayat şartları ve dizelerini bildiren, nazımlı ve nazımsız konuşma arasında sürekli değişen Baharistan'ında, Sadî'yle rekabet etmiştir. Etik bir çalışma olarak Gülistan'ın taklidi olan Kemâlpâşazâde'nin Nigaristan'ı (resimler salonu)⁴⁰⁷ ve yarı nesir yazı manzum iki Türk eserin yazarları Nahlistan'ı (hurma bahçesi) ve Sünbülistan'ı (sümbül bahçesi) aynı amaçla sundular. Bu gül, meyve, bahar, hurma, sümbül bahçesi, fantezinin resim ve uyku salonundaki ayak izlerinde, her canlıyı tarif eden bilim için en azından bir beyitle eşlik eden Türk şiirinin bu tarihi de nesir ve nazımın sürekli değişmesi ile ortaya çıkar. Nazımlı ve nazımsız konuşma olarak değişkenlik gösteren bu biçim, alegoriklerin, kısa hikâyelerin, masalların ve hayvan destanlarının olduğu gibi romanların (Türkçenin yanı sıra Arapçada da) ve şövalye romanlarının da biçimidir. En ünlü Arap şövalye romanları (yazarı bilinmeyen Türk Seyyid Battal'ın, yine yazarı bilinmeyen Antar'ın ve Zulhimme'nin eylemlerini taklit ettiği, Seyyid Battal'ın eylemlerinden çok daha büyük ölçüde olan Antar'ın eylemleridir (Cid le Batailleur)), Araplar'ın birinci yemini, 738 yılındaki seferde İstanbul'a karşı yapılan seferde kahramanca ölen ve iki yüzyıl İspanyollarınkine göre önde giden idi. Bu yüzden, Ahmed-i Dâî'nin kardeşi ve İskender'in yazarı olan Hamza'nın romanlarından ötürü bugün hala tüm muhteşem hikâyeler Hamzanâme⁴⁰⁸ olarak adlandırılır. Genişleme ve bitmez tükenmez romantik ilgide olsa da, Firdevsî'nin Süleymannâmesi çoktan diğer hepsini geride bırakmıştır. Şimdiye kadar yetmiş ciltten sadece yedi tanesi Rosenöl'de elde edilen alıntılar vesilesiyle tanınmıştır⁴⁰⁹. Hem büyüklüğü hem de içeriğiyle dikkat çeken bu devasa roman, sadece Osmanlı topraklarında çoğalabilen Türk hayal gücünün kendine has bir ürünüdür. Oysa alegorik roman, Nişabur'dan Fettaḥî'nin *Güzellik ve Kalb*'in iki defa çevirisi ve hayvan destanının Farsçadan tercümesi gibi

407 Kont Carl von Harrach'dan, *Fundgruben*'in ilk cildinden örnekler

408 Cihannüma s. 590, 3. 4 r. u.

409 Rosenöl, Stuttgart, 1813. S. XV

sadece Hümâyûn-nâme’de nakledilmiştir. Hümâyûn-nâme tartışması, Araplar ve Persler’den ödünç alınan tüm zenginliklerinin en büyük gelişmesinde Türk nesrinin aşılammış eşsiz başyapıtıdır. Her ne kadar içeriğinin konusu, *ables de Bidpai* (*Beydeba*) denilen tercümeyle yeterince tanınmış olmasına ve Fransızca-Hollandaca-Almanca tilki destanının aydınlatılması için çok şey tartışılmış olsa da, yine de bunun üzerine birkaç söz daha katılmıştır/ilave edilmiştir.

15. Hayvan Masalı/Fablı ve Hayvan Destanı⁴¹⁰

Tüm Doğu’nun tarihi tanıklığı kuşku bırakmıyor ki Arapçada önce *Kelile ve Dimne* başlığıyla işlenen Bidpai’nin (Beydeba) masalı diye bilinen, Nuşirvan’ın (Enûşirvân) yönetimi altında Hintçe’den Farsçaya nakledilmiş olan ve buna rağmen Hintçe orijinali için geçerli olan Hitopadesha’ya benzerlikleri çok azdır. Eğer bu benzerlik kuzeydeki Reinhart Fuchs’un hayvan destanında daha soluk ve zayıf ise, bu aradaki mesafe ve aktarım şeklinden ötürüdür. Bundan mütevellid destanın özü/ana teması bulandırılmıştır. Aynı zamanda bahse konu destan Kuzey Avrupa’da kendine has şekli ile derin kök salmış bir çınara dönüşmüştür. Eğer bu mavi renge düşmüş çakal ve sarıya boyanmış tilki Hitopadesha efsanesi bir sebebe bağlanırsa bizim Gervinus’e karşı Grimm’e katılmaktan başka çaremiz olmaz. Öte yandan, hayvan masalı/fablı ve hayvan destanı arasındaki Gervinus tarafından yapılan keskin ayrımı tam olarak farkediyoruz. Bunlardan bazıları Yakın Doğu’da Lokman adını bazıları da Beydaba adını alınlarında taşıyorlar. Tilki destanının kökenine dair, *La Fontaine* fablının en iyi yorumcusu olan bilge editör ve en eski Latin tilki destanın, bilgilerin haçlı seferleriyle Avrupa’ya ulaştığı, *Kelile ve Dimne*’nin bir taklidi olduğunu düşünen Bay Robert’e katılabiliriz. *Kelile ve Dimne* tilkilerinin yerine Avrupa hayvan destanında tilki Reinhart ve kurt İsergim’de ortaya çıkıyor. Saf oryantal kökenli birçok *La Fontaine* masallarını Robert mükemmel çalışmalarında kanıtlanmıştır. Lokman da bulunmayan, Äsop (eski Yunanlı fabl yazarı) ve Phädrus (Romalı fabl yazarı)’un kaynakları bile doğuda bulunur. Temelde *Ağustos Böceği* ve *Karınca* masalıyla aynı olan, *Bülbül* ve *Karınca* masalının ne kadar yüksek ahlaki değeri olduğu Fars konuşma sanatları

410 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 25/44

tarihinde gösterildi⁴¹¹. Amacımızdan çok uzaklaşmamak için Oryantal orijinli şu ana kadar La Fontaine tarafından kanıtlanmış bir tane daha söyleyelim. Mesela; Cengiz Han'ın oğulları için bir vasiyeti olan ki, bir imparatorluk elçisinin karşısında bir Türk çavuşun ağzına konan/ağzından (birçok başlı ejderha ve birçok kuyruklu ejderha - le dragon à plusieurs têtes et le dragon à plusieurs queues) ve böylelikle Reşideddin ve Mirhuand'da korunmuş olan (eserdir). Beydaba'nın şu ana kadar sadece Avrupa'da bilinen masallarına ek olarak, tanınmayı en az onlar kadar hakeden, bilhassa (safılık kardeşlerinin⁴¹² en iyi düşünülmüş makalesi, ansiklopedik çalışmalarının tacı) insanın hayvana üstünlüğünü akıl ve ruhsal eğitimin asalet diplomasına koyan, hayvanlar ve insanlar arasındaki rekabeti anlatan birden fazla oryantal hayvan destanı vardır. İçerikleri hakkında edebiyat yıllıklarında⁴¹³ bilgi verilmiş olan detaylı raporlardan dışında ne Rosenkranz'ın ne de Gervinus'un bundan bilgi almamaları şaşılacak şeydir. Aynı şey bu mükemmelleştirilmiş gelişim içinde *Kelile ve Dimne*'nin daha önceki varoluşu olmaksızın hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Arapça hayvan destanının bu kubbesi önceki temeller üzerinde yer alır/temel alır, fakat insan sadece aklının üstünlüğü içinde görünürken, hayvanlar tamamıyla insanların hayvansı tabiatında zuhur ettiği mükemmelleşmiş bir sanat eseridir. Gerçi aynı felsefi ve tarihsel bilginlik ve İslam'ın tüm öykü ve menkıbeleri ile devam eden ilişki şiirin sadeliğine zarar veriyor. Ama sadece hayvanların adetlerinin tasvirinin çok daha kesin doğal tarihi Beydaba masallarının ötesinde aynı şeyin değerini artırmıyor. Bilakis üstünlüğünü şu aşağıdaki iç içe geçirilmiş öykü ve hikâyelerden oluşan keyfi yan yana dizilmiş ana parçalarla değil, bilakis başından sonuna kadar felsefi bilgi ve retorik süslemelerin zenginlikleri ile donatılmış, dramatik icra edilen, yekpare bir bütünü temsil eden tek bir fikir savunuyor. Lâmi bunu Türkçeye tercüme etmiştir.

411 s. 207. yine şurada s. 222. Ona iyi öğretiler veren Kuş şarkıcısından kaçan kuşun hikayesi, ben Ferhani'den ve s. 183 Rückert tarafından gözden geçirilmiş ejderhanın, devenin, iki farenin ve kuyulara düşen adamın hikayesi

412 50 makalenin tamamının adı *resail ihvan es-safa'dır*; ama yukarıdaki hayvan destanı: *şehrsolinsan* yani insanın asaleti başlığını taşır, ingilizce başlığı, *Hievon 1812'de Calcutta'da (Kalkuta)* yayınlanmış basım: *ihvan-os-sufa*, tamamen saçmadır çünkü Arapça olan *tuhfet-el-ahvan es-safa'nın*, yani *Pak olan Kardeşlerin Hediyesi'nin* ilk kelimesi ihmal edilmiştir.

413 II. Cilt s. 87-119

16. Kahraman Efsaneleri⁴¹⁴

Biz, yarı mensur yarı manzum yazılmış olan Ön Asya şiirinin alegorik romanı ve diğer ahlaki eserleri olan hayvan destanlarından, bu konularla daha yakından tanışmak için, tamamıyla nazımlanmış söylev/nasihat olarak mesnevinin zirvesinde duran kahraman ve tarihsel-romantik destanlara geçiyoruz. Doğunun ve batının ortak paydası olan Alexander (İskender) şiirde olduğu gibi gerçek dünyada da doğu ile batıyı kahramanca/destansı öykülerle bağlar. Nasıl Batılının bir düzine Alexandriad göstermesi gerekiyorsa/gösterebiliyorsa⁴¹⁵ aynı şekilde tafsilatlı bir Farsça, Türkçe ve Arapça edebiyat tarihi düzenlemesi kolaylıkla onunla eşit sayıda bir araya getirebilir. *Şahnâme*'den sonra bilinen en eski Farsça kaynak, Genceli Nizâmî'nin (ö. 576 (1180)) hamsesinin sonucu olan *İskendernâme*'dir. Onu, *İskender'in Aynası*⁴¹⁶ başlığını taşıyan İskender kitabıyla hamsesinde büyük şair Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 715 (1315)) takip etti. Son olarak, diğer ikisi gibi Câmî'nin hamsesinin beşinci bölümü olan *İskender'in Cirednâme'si*, İskender'in hikmetler kitabı takip etmiştir. Bu eser mükemmel bilgelik öğretileri içerir⁴¹⁷ ve bu açıdan bakıldığında İskender'ini dünyanın beyhudeliğine dair düşüncelerle Süleyman yeteneğiyle (şiir) yazmış olan eski Romalı Albrich'in İskender'ine eşdeğerdir. Albrich'in izinden de Alman Lamprecht'in gitmiştir.⁴¹⁸ Arapça çalışmalar *Siret-i İskender* yani İskender'in hayat hikâyesi başlığı altındadır ve Antar ve Zulhimme'nin şövalye hikâyeleri gibi kahvehanelerdeki öykü anlatımları için zengin malzemelerdir. Türk şiir sanatında ise tarihinin daha ilk döneminde Ahmed-i Dâî'nin İskender'i destan olarak, kardeşinin nesir şeklindeki Hamza'sıda ayrıntılı bir roman olarak ortaya çıkmıştır. Ancak İskender'in hikâyesi, Almanca'da da Kahramanların Kitabı ya da İmparatorluk Kroniği olarak da adlandırılabilen Eski Fars kahraman öyküleri olan *Şahnâme* ya da Kraliyet Kitabı'nın sadece küçük bir

414 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 27/46

415 1) Julius valerius'tan bilinmeyen yazar tarafından antik Latince kaynak; 2) walters von castiglione'nin latince düzenlemesi; Fransızlar 3) pfaffen lambert ve 4) bernay'in Alexander'sı; 5) maerlands'dan jakob'un handrische'i; 6) juan lorenzo segura de astora'nın İspanyolcası; 7) arezzo'dan İtalyan qualichino'ları; 8) kent'ten ingilizce alexander's; Almanlar: 9) berthold'un; 10) biterolf'un; 11) seifried'in; 12) lamprecht'in, gervinus'ta takdir edildi; Endlicher'dan ispanyolca juan loxenzo'dan alıntılar, wolf'dan italyan qualichionlar, hammer'den türk ahmed'ler, Edebiyatın Yıllıkları'ndan, cilt LVII. Reklam dergisi

416 Geschichte der persischen Redekünste (Fars Hitabet Tarihi) s. 230

417 Aynı yerde s. 335

418 Gervinus'daki bölüm s. 223

kısımdır. Orta Çağın Avrupalı kahramanlık şiirlerinin çok az ortaya çıkarılan bu zengin altın damarları Batı dünyası'nın bilgisine sunuldu ki onun şimdiye kadarki bilgisi, batı ortaçağ kahramanlık öyküsü ile doğu arasındaki ilişkiyi yeterince göstermiştir. Çilingir sofrasının on iki şövalyesinin, şehnamenin on iki kolunda ve bunların savaşında önemli rolü vardır. Bunlar daha sonra büyük Fars kralı Nuşirvan'ın sarayındaki Antar'ın şövalye romanlarında da yer alırlar. Rüstem ve İsfendiyyar'ın yedi macerası, devlerin, cinlerin, ejderhaların, sihirbazların savaşlarında tekrar karşımıza çıkar. Binbir Gece Masallarından Mıknatıs Dağları efsanesi ve Şehnâme'deki Zümrüdüanka'nın Soygunu ayrıntılı olarak anlatılmıştır.⁴¹⁹ Tapınaklar tarafından oluşturulduğu gibi gnostik olarak, kutsal kabın efsanesi bile, Cemşid'in kadehinin⁴²⁰ ve Mısırlı Yusuf'un kadehinin prototipi, Herakles'in kadehi, Hermes'in kadehi ve bütün gnostik bilgeliğin efsanesinde doğu kökenlidir. Peris'teki Periler'de, Anka'daki Yunan Ongka'da ve Simurgtaki Anka Kuş'unda olduğu gibi Fata Morgana'nın mercan kraliçesi Mercan da değeri görünmeyecek gibi değildir. Eski Türkçedeki yağmur taşı hikayesi meteorolojik olayların yapıldığı bir taştan bahseder ve bu efsanedeki Tatarlar'ın yağmur yapımcısının (Ceddecı) kullandığı kurna ve taş yöntemi Muhammed bin Mansur'un eserindeki değerli taşla tasvir edilir. Muhtemelen Chevalier de Lion ve Hartmann'nın Iwein eseri yukarıda mevzu bahis olan efsadeneden esinlenilmiştir. Bu eserlerde taş su döküldüğünde şimşek, yağmur ve dolu meydana gelmekte imiş.⁴²¹

17. Destanın Malzemeleri/İçeriği⁴²²

Rüstem'in Şehnâme'si⁴²³ ve onun maceraları tüm Pers kahramanlık efsanesinin çekirdeği olmasına rağmen, en eski Pers hikâyesinin/tarihinin ve antik kahramanlık

419 Anka tarafından çalınmış Sani'nin resmi, *Fundgruben des Orients'de (Doğunun definesi)*, III. cilt s. 657

420 Cami Cem, *Evhadi'den Cem'in kadehi*; *Fars Hitabet Tarihi*, s. 199

421 *Irwein, kâmişli/sazlı şövalye*, Bay Hartman tarafından bestelenmiş, Benecke tarafından yayınlanmış, Berlin 1827, V. 635-653; aynı şekilde *Chevalier de Lion de Phistoire des Troyes'dan ilaveler*, V. 555-562

422 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 29/48

423 *Görres'in Şahname'den naklettiği özetle, Rüstem daima Rusthm olarak tahrif edilmiştir, tüm kelimelede h olmadığından, tamamen baskı hatası olabilir. buna rağmen bu aşıkâr tahrifi Rosekranz'da not etmiştir ve I. s. 106, Erzleibigen, rujinten tschmuthen!!! olarak tahrif edilmiş.*

döneminin döngüsünü tamamlayan İskender kadar Fars ve Türk şairlerine özel kahramanlık şiirleri için malzeme verememiştir. Aşkenaz hanedanının kısmi, karartılmış ve muğlak döneminden sonra, Sâsânîlerin egemenliğiyle Muhammed öncesi yeni şövalyelik dönemi, şövalyelerin ideali, eşsiz avcı, binici ve kadınların sevecen aşığı olan (dönemin) çiçeği Behramgur ile başlar. Yedi prensesle, eşleri ve güzel Dilaram (kalbin sükûneti) ile olan aşk maceraları Heft Peyker'in materyalini oluşturur. Yani Hâtîfî'nin Heft Manzar'ında ve Mir Hüsrev'in Dokuz Kalkan'ında (Nüh Sipîhr) taklit ettikleri Nizâmî'nin⁴²⁴ *Heft Peyker*'ini oluşturur. Bununla birlikte tüm kadınsı mükemmelliğin ideali ve bütün Sasanîlerin en görkemlisi olan Hüsrev Perviz'in karısı, Ferhad'ın sevgilisi Şirin ve onun hikayesi de köken olarak Şehname'den alınmıştır.⁴²⁵ İlk olarak Nizâmî tarafından, daha sonra Fars şairleri Câmî, Hüsrev, Hâtîfî, Kâzım, Çağataylı Mir Ali Şir⁴²⁶ ve Türk Şeyhî tarafından şiirleştirilmiştir.⁴²⁷ Şimdiye kadar Şehname'nin tanınmış hazinesi; diğer antik Farslar'dan günümüze ulaşmıştır: Vâmık u Azrâ, en eski Farsça romantik destan. Daha Sasanîler zamanında Pehlevîce'de yazılmış, daha sonra Ensarî ve Fasîh Cürçânî ve Samirî Farsça, Farsçadan da Lâmî Türkçe çalışmıştır.⁴²⁸ Eski Farsça aşk hikâyelerinin; Veys ü Râmin, Absal ile Selman, Varka ile Gülşâh vs. en yüksek yıldızı olan eski Pers tarihi karakterlerin bu yüce ordu aracı altında Vamık ile Azra ve Hüsrev ile Şirin, bu büyük romantik ordu aracı İncil yahut Arap tarihi malzemesinden alınmış bulunuyor. Bunların başında Firdevsî ve ondan sonra yarım düzine Farslı şairlerin şiir yazdığı⁴²⁹ Mısırlı Yusuf'un Potifar'ın karısıyla olan aşk hikâyesi Yusuf ile Züleyha gelir. Lakin Türkçede hemen hemen aynı yoğunluktaki çalışmalar Hâmîdî'nin Nizâmî'nin şiirini çevirmesinden sonra oluşmuştur. Süleyman ve Belkıs, yani Süleyman ile Saba kraliçesinin hikâyesi, Fars ve Türk şairleri tarafından işlenmiştir. Uzun Firdevsî tarafından daha önce kimsede olmadığı kadar yetmiş ciltlik Süleymannâme olarak etraflıca çalışılmıştır. Bu iki İbranice konuya saf Arapça olanlar katılıyor; yani Çölün

424 *Güzel Hitabet Tarihi'nin içeriğine bkz., s. 114*

425 *Fundgruben des orient's 'de (Doğu'nun Hazinelei), c. II. s. 421*

426 *Ferhadname*

427 *Şirin, oryantal romantik bir şiir. Leipzig, 1809*

428 *Vamık u Azra, En Eski Farsça, Romantik Şiir, Viyana*

429 *Genc'ten Nizami, Cami, Amik, Raşidi, Kun'dan Mesud, Muhammed-Selim*

Orlando Furioso'nun Leyla ile Mecnun'u⁴³⁰, Kesiret ile Asa, İmrulkays ile Üneyse, İrvet ile Afra, Emher ile Tefe ve sadece Arapça kasidelerde yaşayan diğer aşk hikâyeleri⁴³¹. Yusuf ile Züleyha ve Leyla ile Mecnun'un özellikle gizemli bir şekilde ele alındığı bu iki taşıyıcı/araç romantik tarihi konudan sonra, kahramanları yalnızca kişileştirilmiş alegori olan mistik romantik şiirlerin Pleias'ları⁴³² (...) gelir. Bunlar: Gûy u Çevgân, Şem u Pervane, Hüsn ü Aşk, Gül ve Bülbül, Gül ü Nevruz, Mihr u Vefa, Şah ve Derviş, son olarak da kahramanlarının tarihsel isimleri değil, şairlerin kendi icat ettikleri romantik şiirlerin yıldız topluluğu gelir. Bunlar ise: Mihr u Müşteri, Behram u Anahid, Gül ü Gülendâ, Hümâ vü Hümâyün, Gül ü Hürmüz, Nafir u Manfur, Ahmed u Mahmud, Hayal u Yar, Şahid u Mana, Nigar u Hayal gibi. Farslar'ın ve Türkler'in tarihi romantik ve mistik destanları bu çevreğinde hareket ederken bunların Araplar'da olmadığı gibi dram da eksiktir.

18. On Dördüncü Yüzyılın Başından On Altıncı Yüzyılın Sonuna Kadar

Osmanlı Şairlerinin Kuralları /Kanunu(Kanon)⁴³³

Şiir sanatı tarihi ve şairlerin kendileri hakkında konuşmadan önce şiir türüne ve materyallerine ısınmamız gerekiyordu. Aklî eğitimin ifadesi olan Osmanlı'nın tarihi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki insanlık vaziyetinin tablosu politik tarihine ayak uydurur ki bu genellikle her zaman böyle değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme, yükselme, yavaş yavaş gerileme ve yıkılış dönemleri aynı zamanda Osmanlıların, politik durumlarını adım adım takip eden şiir sanatı tarihinin de dönemleridir. İmparatorluğun başlamasıyla 14. yüzyılın başlangıcında Âşık Paşa, Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinden esinlenerek yazdığı büyük mistik şiirlerle ortaya çıkmıştır. Ki bu mesnevi Osmanlı'nın en eski sözlü anlatısı olup hatta aynı dilde yazılan, yani bilinen Selçuklu başyapıtı olan Ambrosiana da Avcılık ve Balık Tutma Kitabı'ndan çeyrek veya yarım asır daha eskidir. Mesnevi'nin taklidi bu büyük mistik çalışma ve aynı zamanda Şeyh Elvan tarafından yazılan Gülşen-i Râz, yani Şeyh Muhammed Şebisteri'nin gizemli güllerinin tercümesi, Osmanlı Şiir Sanatı tapınağının

430 Nizami, *Cami, Hüsn ü Aşk, Kasım'dan Farça*

431 Wastaf, *Salghuren tarihindeki Arap ve İranlı en ünlü aşk çiftlerini özetler*

432 Pleias = Antik İskenderiye'de yedili trajedi yazarı grubu

433 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 31/50

Boas ve Joachim iki sütunudur ki ilk kökeninde tamamen mistik bir ürün olarak Fars şeyhlerinin ve şairlerinin etkisini bildirir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Sultan Orhan döneminin sonlarına doğru dervişlerin, imparatorluğun ilk eğitimi üzerindeki etkisi, hakkında söylenenlerle uyum içindedir.⁴³⁴ I. Bayezid döneminde ilk Mevlid'in şairi ya da Peygamberin doğum kutlaması şairi Süleyman ve büyük, dünya çapında tarihsel olarak doğal-tarihsel ve mistik bir destan İskendernâme'nin şairi Ahmed-i Dâî, I. Mehmed döneminde ilk büyük romantik destan şairi Hüsrev ile Şirin'in yazarı Şeyhî, II. Murad döneminde İslam'la ilgili büyük bir didaktik şiir olan Muhammediyye'nin yazarı Yazıcıoğlu ortaya çıkmıştır. İstanbul'un fethine kadar geçen bu dönem Osmanlı şiir sanatı şiirlerini yükselten mistik ve dinî didaktik şiirdir. Fatih II. Mehmed imparatorluğuna Avrupa'daki İstanbul'un sağlam temellerinin yanı sıra hem hukuki hem de öğretimin anlaşılacağı siyasal kurumlar ve hukuk bilginleri hiyerarşisini kattı. II. Bayezid döneminde Necâtî ve Hayâlî tarafından aşılacak olan ilk büyük lirik şairi Ahmed Paşa onun döneminde çıktı. Revânî betimleyici şiirlerde parladı, Hamdi Yusuf ile Züleyha çevirisiyle romantik destanın ikinci şaheseri olan Şeyhî'nin Hüsrev ile Şirin'ini kenarda bıraktı. Zâtî biri bahar başlangıcında diğer ikisi bayramlarda olmak üzere her yıl üç kaside yazmakla mükellef olan ve bunun için iki bin akçe ve üzerinde kırmızı bir bez olan bir elbise aldığı saray şairliği görevine getirildi. Uzun Firdevsî üç yüz altmış ciltte oryantal efsane ve menkıbelerin evrensel eseri olan Süleymannâme'yi yazdı. Ne yazık ki, sadece 70 cilt korunmuş ve bu yetmiş ciltten de sadece yedi tanesinin içeriği bilinmektedir. Mesîhî şehrengiz ve bahar şiirini yazdı. Lirik şiirinin atılımı imparatorluğun Kanuni Sultan Süleyman ve oğlu II. Selim dönemlerindeki yükseliş ile yükselme döneminin zirvesine çıktı. Daha öncesinde Süleyman'ın babası I. Selim şiir sanatını ve tarih yazıcılığını şair Zâtî'ye sunduğu zengin tımarla teşvik etti. Şairlerin ve akademisyenlerin ona eşlik ettiği seferlerinin tarihinin yazılması için bilge Kemalpaşazâde'yi görevlendirdi. Lakin Süleyman döneminde şairlerin himayesinin güneşi en dorukta duruyordu. Son seferlerin büyük eylemleri ve imparatorluğun kuruluşundan beri ilk yönetimleri periyodik destan olarak şiirselleştirilmiştir. Bu tarihi destancılar şehnameci olarak isimlendirilir⁴³⁵. Bunların şiirsel değerlerden yoksun

434 *Osmanlı tarihi, I.s. 152-157*

435 *Böyleleri İranlı Arif, Hadidi, Hezarparapar, Şehdi idiler*

oldukları şey Fazlî'nin en sevilen fenomeni Gül ile Bülbül'ü olan alegorik ve mistik destanda bulunur. Yahya şehrengizlerin betimleyici hikâyesinde kendisinden önceki bütün şairleri geçmiştir. Bâkî Osmanlı'nın en büyük lirik şairi onur tacını ve Ali Vasi Hümayûn-nâme -Beydaba'nın efsanesinin Türkçe çevirisi- yazarı olarak en parlak romancı unvanını kazanmıştır. Fuzûlî ve Gazâlî afyon severlerin damak zevkleri ve müstehcen hazlar için yazmışlardır. Halîlî ayrılığın melankolik kitabını yazmıştır⁴³⁶. Celîlî yine Farslı şairlerin en çok sevdiği Hüsrev ile Şirin ve Leyla ile Mecnun'u çalıştı ve Fikrî Firdevsî'nin Şahnâme'sini Türkçeye tercüme etmiştir. Üç divan şairi olan Sürûrî, Hâfız, Sâdî, Câmî ve Attar'ın büyük eserlerini tercüme etmiş ve yorumlamıştır. Farsça romantik şiirlerin en verimli ve en büyük çevirmeni, Nizâmî'nin, Câmî'nin, Ensârî'nin romantik şiirlerini Türkçe dizelerde aslını bozmadan taklit eden; Bursa'nın şehir isyanında Yahya ile rekabet eden; birçok mistik eserleri, öyküleri ve ihvan-ı safa'nın hayvan destanlarını Türkçeye tercüme eden; ister nazım ister nesir olsun Osmanlı güzel sanat severlerin en verimlisi ve çeşitlisi Lâmî'dir. Osmanlı şiir ve hitabet sanatı imparatorluk gibi yükselmenin zirvesinde duruyordu.

19. On Altıncı Yüzyılın Sonundan On Sekizinci Yüzyılın Sonuna Kadar

Osmanlı Şair Kanunu/Kanonu⁴³⁷

III. Murad'ın cülusundan IV. Murad'ın kendi başına idare edinceye kadar akıp giden yarım asır esnasında imparatorlukla beraber edebiyat da gerilemeye başladı. Bu dönemde şair biyografileri arasında sayılan üç yüz şairden sadece üç tanesi Osmanlı şair kanunu içinde zikredilmeyi hak ediyor. Bunlar kendisinden önce Türk şairler Muîdî ve Behîştî'nin de naklettikleri hamse yazarı Atâî; Bürde'nin ve Gaffârî'nin Nigârîstân'ını tercüme eden ve bir divanın yazarı Şeyhulislam Yahya; kader oklarının ölüm cezasını başından aşağı sallandırdığı en büyük hicivci olan Nefî. IV. Murad Osmanlı saltanatının parçalanmış uzuvlarını tiranlığın kazanında kanlı bir şekilde yine bir bütün haline getirdi. IV. Mehmed döneminde Avrupa'nın kalbine kadar korku yayan Türk ordusunun dalgası Tuna'yı geçilmeyecek sınır yapan Karlofça antlaşmasına kadar son kez Viyana surlarına dayandı. Geçici çabanın bu beşinci

⁴³⁶ *Firakname*

⁴³⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 34/53

döneminde imparatorlukla beraber şiir sanatıda özellikle Köprülü'nün sadrazamlığı esnasında önceki dönemin seviyesinden daha da yükselmiştir. Bu dönemin diğer bütün şairlerinin arasından şair kralı ki gerçekten döneminin şairlerinin kralı olan Nâbî parlıyor. Köprülü'nün bilimlere ve şiirlere olan sevgisi yalnızca hukuk bilginlerini değil devlet görevlilerini de şiirlere teşvik etmişti. Bu nedenle sadrazamlığı sırasında şairler topluluğunda İmparatorluğun en seçkin görevlileri; dört müftü⁴³⁸, padişah imzası için iki devlet sekreteri⁴³⁹, bir reis efendi⁴⁴⁰, bir dilekçe ustası⁴⁴¹, bir vergi sekreteri⁴⁴² ve daha birçoğu bulunuyordu. Arap ve Fars şairler, Kab b. Züheyr'in, Tuğracı'nın ve Bürde kasidelerinin çevirmenleri ve yorumcularını da buluyorlardı. Cevrî ve Mısrî mistik, başkaları⁴⁴³ periyodik ve bir başkası da göğhe yükseliş şiirlerini⁴⁴⁴ yazdı. Almanca düzenlemede dördüncü dönemin olduğu gibi iki cilde bölünmüş olan Osmanlı tarihinin altıncı dönemi Karlofça Antlaşmasından Kaynarca antlaşmasına kadar olan yetmiş beş yılı kapsıyor. Tüm bunların ortasında Prut nehrinin ve Belgrad'ın meşhur kapıları vardı, ancak bunların imparatorluğun refahı için hiçbir verimli sonuç yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tam çöküşünün gerçek devri, Rusya'nın ezici etkisinin başladığı Kaynarca Antlaşmasıdır. Böylece Edirne barışı sadece bir doğal sonuç ve bunun tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir. İmparatorluk Karlofça Antlaşmasından Kaynarca'ya kadar yavaş yavaş çöktü. Ancak bu durum hala şatafat ve sarayın gösteriş oyunuyla mümkün olduğu kadar örtbas edilmişti. Bu dönemde hala anılması gereken, Vehbî, Tâlib, Kânî, Âsım (tarihçi Çelebizade); yeni Farsça (lirik) şairi yorumcuları Sâib, Urfî, Şevket; en meşhur Arap kasidelerin⁴⁴⁵ yorumlayıcısı ama herşeyden önce büyük sadrazam, büyük bir filolog ve filozof bir şair olan dönemin sonunda şair biyografilerinde sultanın Rum ilinin şairi şeref ünvanıyla ödüllendirildiği ve vezirlerin başkanlığıyla süslenmiş olan Ragıp Paşa gibi bazı önemli şairler vardır. Kaynarca Antlaşmasından Edirne Antlaşmasına kadar olan dönem halkın yeni

438 Behahi, Aziz, Saad ve Faizi

439 Hazim ve Abdi

440 Talibi

441 Mesaki

442 Fenni. Osmanlı tarihi, VI. s. 326 ve 327

443 Fazlî, Medihi

444 Ârif

445 Lamiyet (toghrai's) runiyet, hemsiyet

reformlar nedeniyle milliyetini kaybetmeye başlaması gibi aynı ölçüde Osmanlı edebiyatı ve şiirinin daha da gerilediği dönemdir. Şiir sanatı saf kronografiye (süreyyazarlığa) tedenni etti. II. Vehbi, Neşet ve Nevrez hala anılmayı hak etseler de, büyük bir şair ünvanını sadece kronogram küllerinde batmakta olan geçtiğimiz yüzyılın sonlarındaki Osmanlı şiir lambasının sönmeden önce parlayan son alevi olan mutasavvıf (Şeyh) Gâlip hakediyor.

20. Osmanlı Şiir Sanatının Yedi Komutanı⁴⁴⁶

Adı geçen kırk isim Osmanlı Edebiyatı'nda şair ünvanında hak iddia eden ve böylece (büyük ölçüde kazanmadan) şair biyografileri tarafından yüceltilen birkaç binin kanunu olarak kabul edilebilir. Osmanlı şiirinin kraliyet sarayının bu kırk sütunu içerisinden yedisi, bu tarihin yedi dönemini gösteren ihtişamın dikilitaşları olarak vurgulanabilir. Goethe Batı-Doğu Divan'ının daha iyi anlaşılabilmesi için notlar ve makalelerle etik-şiir ilişkisini ortaya koymuştur. Yedi büyük İranlı şairin tarihinin üzerinden geçen beş yüz yılda yer alan ve "Şayet geride kalan eserler onların gerçek varoluşlarına tanıklık etmeseydi hangisi kurgusal görünebilirdi." demiştir. Aynı durum beş yüzyıllık Osmanlı şiir tarihi⁴⁴⁷ için de geçerli. Biz de özellikle Goethe'nın İranlılarla yaptığı gibi bu amaçla yedi koro liderini, burada ele alıyoruz. Ahmed-i Dâî, Doğu beşeri bilimler ve Fars mistik şiirinin tüm bilgisiyle zengin bir şekilde dekore edilmiş bir dehanın bütünlüğünde, ilk dönemin en büyük şairi olarak ansiklopedik destanla birlikte ortaya çıkar. O denli kapsamlı olmamakla birlikte Firdevsi'den sonra aynı fikirle yalnızca İskender'in kahramanlık eylemlerini değil tüm doğa ve insanlık tarihi, felsefesi ve mistisizmi de barındıran bu eser daha sonra gelenler tarafından taklit edilmemiştir. Zira tarihsel destanların sonraki tüm sanatkarları Sultanların eylemlerinin/zaferlerinin kafiyeleşmiş nesirdeki saf periodik sanatkarlarıdır. Fars şiirinde ikinci dönemdeki (büyük) destanın büyük şairi olan büyük meddah Enverî'i olduğu gibi, büyük hicivci Zâtî'i Ahmed-i Dâî'nin izinden gitmiş, saray şairi ve Sultanın sabit şairi olmuştur. "Nizâmî," diyor Goethe, "onun bölgesinde sevgili ve yarı mucizevi şeylerle alakalı olan ne varsa her şeyi sevimli bir güçle ele aldı". Bu böyleyiş

446 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 35/54

447 1300'den 1800'e kadar

çok daha büyük bir ölçekte üçüncü dönemin büyük romantîği Lââmî'ye uyar ve sadece Nizâmî'nin ve Câmî'nin hamselerinin yani Ferhad ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi romantik konularını değil aynı zamanda diğer tanınmış İranlı şairler tarafından işlenmiş daha az tanınan konular olan Vâmık u Azrâ, Veys ü Râmin, Abdal ile Selman ve Hüseyin'in Kerbela'daki şehadeti epik tartışma konusu olarak seçilmiştir. Gerçi çağdaşı Bâkî daha önceki büyük lirik şairleri Ahmed ve Zâtî'yi vecizlik ve atılımda aşmıştır. Fakat sadece şairdir ve şiirin en verimli üçüncü döneminin (Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının yarım asrı ve oğlu I. Selim'in dönemini kapsar) temsilcisidir. Lakin yalnızca aynı Lââmî'nin en verimli ve çeşitli olması gibi en değerli olarak görünebilir. Şimdiye kadar Fars ve Türk retoriğinin ilk üç döneminin büyük şairleri yan yana durmaktadır. Ancak dördüncüsünde farklılık vardır: Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük bir mistik yerine belki de İranlılar arasında pervasızlık ve inançsızlık noktasında sadece Ömer Hayyam'la karşılaştırılabilecek olan büyük şair ve hicivci Nefî ortaya çıkar. III. Murad ve IV. Murad arasındaki dönem anarşi ve çöküşün dönemi idi. Beşinci dönemin lideri olan ve *Hayriye*'de tamamen ahlâkî bir şair olarak karşımıza çıkan Nâbî (çok yönlülük ve etik eğilimde) daha ziyade bilge Sâdî'nin yanına konulabilir. Farsça şiirin altıncı döneminden olan Hâfız'la, sadece diğerleri gibi bir şair olmakla beraber halkının en büyüğünden daha az olmayan altıncı dönemin en iyisi olan birinci Vehbi yarışamaz. Aynı şekilde her ne kadar ikiside mistik ve romantik şairler olsalar da yedinci dönemin en büyük Farslı şairi Câmî ile yedinci ve son dönemin en büyük Osmanlı şairi Gâlip karşılaştırılmaz. Tüm Osmanlı şiirinin, Farsçanın sadece bir gölgesi olması gibi bu sadece diğerinin bir gölgesidir. Böylece sonuncusunun tarihinde tropiklerle ilgili söylenenlerin burada tekrar edilmesi lüzumsuzdur. Osmanlı Şiir Sanatının tahtının etrafında duran bu yedi ölümsüz bilgeden sonra bunların yedi dönemi didaktik destan, methiye, romantik destan, hiciv, etik, lirik ve mistik olarak tanımlanabilir. Bundan sonra ise artık tek başına yönetimin kronografiğinin (süreyazarlığının) karışıklıkları takip etti.

21. Sultan Ve Şehzade Şairler⁴⁴⁸

448 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 37/56

Eğer özellikle tercih edilen en yüksek yerde, iktidarın dikkatli bakımı altında olgunlaşmıyorsa şiirin tohumunun ekinden olgun bitkilere geçmesinin imkansız olduğu açıktır. Bu yüzden yedi en yüksek saray ve devlet kategorisinde şairler topluluğunun liderleri de bulunuyor; sultanlar, şehzadeler, sadrazamlar, vezirler yani üç at kuyruklu paşalar, müftiler, kazaskerler ve devlet sekreterleri. Bu kategorilerin her birinden tarihsel olarak en çok bilinen yedi tanesini tespit etmekle yetiniyoruz. Bunların hiç biri büyük şairler arasında sayılmamasına rağmen, bazıları ünlüler arasındadır ve yukarıdaki kırk akademik kanonun yanında bu ellisi duruyor. Şiirin bir kanonu olarak değil hatta şiirle iştigal etmiş olan sultanlar, şehzadeler, devlet bakanları, şeyhülislam ve diğer üst düzey devlet memurları için bir kanon da olmamakla beraber Türklerden (şayet gerekirse) şiire saygı duymayı ve şairleri takdir etmeyi öğrenebilirler. Oğlunun elleri hükümetin dizginlerini elinde tutacak kadar güçlü olunca tahttan Manisa'nın felsefî sakinliğine (Manisa'da inzivaya) çekilen Fatih'in babası aynı zamanda Varna fatihi olan II. Murad bile haftada iki kez sarayında bilginleri ve şairleri bilimsel ve şiirsel müsabakalar için toplar, bu bilimsel çalışmaların sonuçlarını ve dehaların ilhamlarını onur giysileriyle ödüllendirir ve kendisi de şiir yazardı. Büyük oğlu, birçok cami ve akademinin kurucusu, şair olarak Avnî yani yardımcı mahlasını kullanan ki bu mahlası bilimsel açıdan hak eden adamlara ve her şeyden önce düzenli maaş verilen otuz şaire bahşettiği yardımla kazanan Mehmed Fatih'tir. Zamanının en büyük Hintli akademisyenine, Farsça mektup tarzının örneğine/temsilcisine, büyük Hoca Cihan'a ve Fars şiiri baharının kilit taşı olan Câmî'ye emeklilik maaşı olarak yıllık bin düka altını veriyordu. Oğlu, Adlî mahlasını kullanan II. Bayezid bunu devam ettirmiş ve babası gibi sarayında otuz şaire maaş bağlamıştır. I. Sultan Selim ve oğlu Kanuni Süleyman birisi kendi ismi Selim ile anılan, ikincisi Muhibbî mahlasıyla yazılmış olan divan geride bırakmışlardır. III. Murad şair değil mistik bir yazar idi. Kendisini Muradî diye adlandıran IV. Murad, mahlasının kendisine Türk Hâfız'ı olma cüretkâr düşüncesini ilham eden sadrazamı Hâfız'la şiirsel içerikli mektuplaşmışlardır⁴⁴⁹. Son olarak talihsiz III. Sultan Selim kalbi parçalayan, hüznü zindan şiirlerini yazdı. Talihsiz III. Selim'le şair sultanların

449 *Osmanlı tarihi IV. s. 660 ve 661*

dizisinin kapanması gibi tahta çıkamayan, şiirleri bir divanda toplanmış saray ve devlet memurlarının (nişancı, sekreterler ve defterdar) hepsi şair olan talihsiz Cem şehzadelerin başında görünüyor⁴⁵⁰. Sultan Bayezid'in oğlu Korkud'un sarayı, amcası Cem'inki gibi aralarında Deli Birader ve Osmanlı'nın Aretino'su gibi en önemli figürlerin de bulunduğu şairlerle çevrili idi. Süleyman'ın üç oğlu Mustafa, Bayezid ve Cihangir üçü de beyitlerle Türk şairlerinin biyografilerinde bulunuyorlar. Son olarak, kardeşi III. Mehmed'in cülusunda idam ettirilen, on dokuzun en umut veren şehzadesi olan talihsiz Mustafa'dır ki babasının mesajından öldürüleceğini anladığı bir beyitinden anlaşılmaktadır⁴⁵¹. Bu yedi şehzadeden Cem bir divan yazarı olarak sadece şiirsel kabiliyetinden ötürü en mükemmeli değil aynı zamanda tarihi olarak Avrupa siyaseti ile kaderinin iç içe geçmesiyle de en dikkat çekenidir.

22. Sadrazamlar, Vezirler ve Devlet Sekreterleri (Divan Katibi yada Reisülküttab)⁴⁵²

Sadrazamların sırasına II. Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşa öncülük ederken I. Mahmud'un sadrazamı Ragıp Paşa bu sırayı kapatır. Mahlas olarak Adnî'yi kullanan Mahmud Paşa'nın sadrazamı, cami ve medrese yaptırmış son danışmentlik öğrencilerine beş yüz akçe maaş vermiş ve her Perşembe öğünü bir tas, pirinç ve bezelyesi altın ve gümüşten olan akşam yemeği vermiştir. Bunların dağılımı tesadüfe bağlı olarak kaşığa az ya da çok gelmesine bakıyordu. Paşa: "*çünkü talihin olan altın kendiliğinden ağzına gelir*" diyordu⁴⁵³. II. Mehmed'in altıncı ve son (II. Bayezid cülusunda, yeniçeri isyanında) öldürülen sadrazamı Muhammed Karamanî şair olarak Nişânî mahlasını kullanmıştır. Babası büyük dilbilimci ve vaiz Hacı Baba kürsüde sık sık sadrazam olan oğlunun şiirlerinden dizeler alıntı yapmıştır ve konuşmasının akışı gözyaşlarıyla kesilmiştir⁴⁵⁴. Mahmud ulemaların sırasının, Mehmed Karamânî de devlet dairelerinin belirleyicisi idi. Süleyman'ın on büyük vezirinden biri olan Lütfi

450 Aynı şekilde orada, II. s. 242

451 "Loos'un alnıma ne yazdığını bilmiyorum. Ah, gül çitinde bana hiç gülümseme kalmadı!" Osmanlı tarihi, IV. s. 241

452 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1 (Giriş) s. 39/58

453 Habert'ten Latifi, s. 231

454 Osmanlı Tarihi, II. S. 247

Paşa bir bilgedir ve sonuncusuna dizeler karıştırdığı tüzel ve tarihi eserlerin yazarı olduğu için dolayısıyla şairler arasında sayılmıştır. Okuma yazma bilmeyen Sokullu (Zigetvar'ın fatihi) ise şairlerin bir koruyucusu değilse de birçoğunun çalışmalarını ona ithaf ettiği bir bilim adamı hamisi idi. Sadrazam Piri Paşa Remzî mahlasıyla şiir yazmıştır. Sadrazamı Hafız ve Sultan IV. Murad arasında yapılan şiirsel mektuplaşmalar yukarıda belirtilmişti. Yirmi sekizincinin oğlu, Paris'e vekâletle gönderilen ve oradan matbaayı İstanbul'a getiren büyükelçi, hatta Fransa büyükelçisi, daha sonra nişancı, Kahya, sadrazam olan ve favori çalışması⁴⁵⁵ Farmakolojide (ilaç bilimine) değerli bir çalışmanın yazarı Said Mehmed bizzat şiir yazmış ve Nakşibendî Mir Eşref'in Farsça divanını yayımlamıştır. Son olarak her türlü filolojik hazineyle yüklü geminin yazarı ve ülke valileri olan vezirlerin takip ettiği sadrazamları taşıyan felsefik şiirlerin divanının yazarı büyük Sadrazam Ragıb Paşa bu diziyi kapatıyor. Veliyuddin'in oğlu, önce lala daha sonra da II. Mehmed'in veziri olan Ahmed Paşa bu ismi hak eden ve hak iddia eden Osmanlı'nın ilk büyük lirik şairidir. Ahmed Paşa bu ünvanı daha büyük olan Zâtî ve Necâtî'ye, onlar da Bâkî'ye devretmek zorunda kalmışlardır. II. Mehmed'in veziri Safî mahlaslı Cezeri Kasım Paşa Ahmed Paşa'nın gazelleriyle yine Ahmed Paşa'ya karşı rekabet etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Zigetvar'a karşı düzenlenen seferde idam edilen talihsiz Arslan Paşa bir şair olarak Sinanî ismini kullanmış ve vezir Cemâlî de şiirlerinde bunu sürdürmüştür. III. Murad'ın gözdesi olan Şemsi Paşa Osmanlı tarihini destan olarak şiirselleştiren/söyleyen Hadîdî'nin, Ârifî'nin, Hesarparapar'ın, Şehdî'nin izlerini döngüsel bir şair olarak takip etmiştir. Beş Köprülü sadrazamından birincisi yaşlı Mehmed bilginlerin hâmisî fakat birden fazlasını idam ettirdiği şairlerin düşmanı idi. Dilekçe ustası, vergi tahsildarı ve Reis Efendisi şair olan büyük oğlu Ahmed'de babasına göre bilginlerin daha büyük koruyucusuydu.⁴⁵⁶ Diğer üç köprülü sadrazamlar Mustafa, Hüseyin ve Numan da bilginlerin ve şairlerin hâmisiydi. Lakin kendileri şair olan iki köprülü ise Abdullah ve Esad idi ki bu Müfti Feyzullah'ı⁴⁵⁷ övmek için meşhur bir kaside yazmıştır. Bu, hatta sadrazama devlet hizmetlerinden azledilmesi için

455 Aynı şekilde orada, VIII. s. 243

456 Mesaki, dilekçe ustası; Talibi, Reis Efendi; Fenni, vergi tahsildarı. Osmanlı Tarihi, VI. s. 326

457 Aynı şekilde orada, VIII. s. 524

mısralarla yazılmış dilekçesini bile göndermiştir⁴⁵⁸. Defterdar ve nişancılar kendi aralarında şair olarak rekabet ederlerdi. Şiir sever şehzade ve sadrazamların etrafında toplanırlardı. Sâdî nişancı olarak, talihsiz şehzade Cem'in döneminde şair Haydar ve Şâhidî defterdar olarak, şair Hayâlî ve Mesâkî dilekçe ustası/arzuhalci olarak, şair Tâlibî Reis Efendi olarak ikinci Köprülü döneminde şiir yazmışlardır. Son olarak Nâbî, önce Sadrazam Mustafa'nın sır katibi, daha sonra da sadrazam Ahmed Köprülü'nün dilekçe ustası, Kaminiec'in (Kamanice) fetih tarihinin yazarı ve beşinci dönemin lideridir.

23. Müfti (Şeyhülislam) ve Kazaskerler⁴⁵⁹

Yasanın en yüksek makamına sahip olan şeyhülislam arasında birçok büyük âlim ve çok sayıda eser yazarı vardır. Bunların birçoğu şair ünvanıyla onurlandırılmış ve bunlardan birkaçı bu ismi gerçekten hak etmektedirler. I. Sultan Selim'in döneminde mükemmel müsamaha dersleri verdiği⁴⁶⁰ hayırsever müfti Ali Cemâlî bile şairlerin biyografilerinde bunlar arasında görülür. Romantik destanda Yusuf ile Züleyha'nın yazarı olarak Nizâmî ve Câmî ile ve Nigaristan'ın yazarı olarak Sâdî'nin Gülistanıyla rekabet eden Kemal Paşazâde Ali Cemâlî'nin halefi olarak daha büyük bir hakla şairler arasında sayılır⁴⁶¹. Kemal Paşazâde'nin halefi Sâdî Çelebi ve ikinci halefi olan Kadir Efendi'ler⁴⁶² de şair idiler⁴⁶³. Böylece peş peşe gelen bu dört şeyhülislam şiirin yükselme saltanatının en güzel zamanına biat ettiler/saygı gösterdiler. Sultan Süleyman döneminin son şeyhülislamı en önemli devlet kurumlarının imzasını taşıyan Hâfız Divanı'na yasak getirmek isteyen mutaassıpları reddeden fetvasıyla⁴⁶⁴ büyük Ebussuud da aynı şekilde şiir sanatına yabancı değildi. Şeyhülislam Yahyâ gerçek bir şair, bir divan yazarı, Bürde'nin ve Gaffârî'nin tarihsel Nigârîstân'ının çevirmenidir⁴⁶⁵. Allame olan şeyhülislamlardan birisi de tarihçi,

458 *Osmanlı Tarihi'nde VII. s. 377, Çelebizade'nin İmparatorluk Tarihi'nden dizeler*

459 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 41/60

460 *Osmanlı Tarihi, II. s. 535*

461 *Latîfî'nin biyografik bildirileri, s. 811*

462 *Aynı şekilde orada, s. 264*

463 *Aynı şekilde orada, s. 205*

464 *Hafız; Stuttgart I. cilt S. XXXIII*

465 *Osmanlı tarihi V. S. 310*

Raşid'in İmparatorluk Tarihi'nin devamının ve çok değerli bir divanın yazarı olan İsmail Çelebizâde'dir. Geçen yüzyılın ortalarında ölen⁴⁶⁶, iki değerli kasidenin, *Bülbül Kitabı* ve Türkçe sözlük *Kelimelerin Sesi*'nin yazarı bir alim ve şair olan Esat Efendi onunla yarışmıştır. Kanunun en üstün makamına (şeyhulislamlığa) seksen yaşında ulaşan fakat sadece altı ay iştigal etmiş olan Asaf Abdullah mesnevi tarzında yazılmış Vaaznâme'nin⁴⁶⁷ yazarıdır. Yeni şairler arasındaki Müfti Şerif de bir divan yazarıdır. Kanunun en üstün makamına (şeyhulislamlığa) sadece şeyhulislama en yakın duran üst düzey kanun memurları olan Rumeli ve Anadolu Kazaskeri yükselebilirdi. Bu açıdan bakıldığında şu yedi müftî de şeyhulislamlar arasında sayılabilirler. Kanunun en üstün makamının bir parçası olamamış olanlar şunlardır: Osmanlı Sapho'su⁴⁶⁸ şair Mihrî ile platonik ilişkisinden ötürü bilhassa anılmaya layık olan II. Bayezid dönemindeki şeyhulislam Müeyyedzade. Ancak Osmanlı'nın en büyük lirik şairi olan Bâkî diğer bütün şeyhulislam şairlerden temayüz etmiştir. Câfer Çelebi hem devlet sekreteri hem de kazaskerlerden sayılabilir. Sultan Selim onu divanın makamından kanunun makamına terfi ettirmiştir. *Hevesnâme*'nin ve *Keşfnâme*'nin⁴⁶⁹ yazarı olan mükemmel bir şairdir ve dilini serbest bıraktığından cellat kılıçları altında I. Selim'in zalim politikasının masum kurbanı olmuştur. Talihsiz II. Osman'ın kraliyet-kitap sözcüsü olan Nâdirî padişahın Polonya seferini yazmıştır. Hemen aşağıda kaynaklarda bahsedeceğiz Antolojinin yazarı Kafzâde. Bu ismi kullanan ikinci kişi olan Şeyhî, ilk büyük romantik şair ve kendisinden sonra gelen birçoğundan farklı olarak Allame mahlasını taşımıştır. Esad Efendi'nin oğlu Said ve diğerleri. Şair ünvanını alan müftî ve kazaskerlerin çoğunu bir kez daha saymak kolay olurdu⁴⁷⁰. Hukukun bilginlerinin alt makamlardaki sayısı yani kadılar ve müderrisler sınıfı, sancakbeyi ve sekreterler gibi alt devlet memurları sınıfı, şeyhler sınıfı, bütün derviş tarikatlarından şiire en uygun olanı, daha çok mistik şiirlerin yazarları ve ilahi övgüleri, üyeleri arasında sayılan bilhassa Mevlevi Tarikatı'nın sayısı, daha da büyüktür. Hem derviş tarikatının

466 Aynı şekilde orada, s. 116, 250

467 Osmanlı tarihi VIII. S. 252

468 (Mitoloji) Lesbos adasında Erebos şehrinde doğmuş efsanevi bir kadın şair

469 Latîfî'nin Biyografik Raporlarından/İletilerinden s. 122

470 Müfti Esad ve Ebu Said, Sadeddin Azizi'nin oğulları, yani müfti Kara Çelebi Aziz Efendi, Feyzi, Feyzullah, Şerif

iç düzeni hakkında hem de bürokrasinin sırası hakkında, özellikle son zamanda hukuk bilimcilerinin biyografi kaynaklarının daha zengin akması gibi bazı biyografiler yeni bir ışık yaymaya başlayacak. Şimdi bu tarihin meydana getirildiği kırk kaynağı daha yakından tanımanın zamanıdır.

24. Kırk Kaynak⁴⁷¹

Bu Türk şiir sanatı tarihinin kırk kaynağı dört sınıfa ayrılır: Birincisi, Türk şairlerinin biyografileri, ikincisi antolojiler, üçüncüsü tabi ki aralarında dışlanmış değil bilakis daha ziyade mükemmel bir şekilde vurgulanmış şairler olan Şeyhülislam biyografileri, dördüncüsü şairin özellikle bahsettiği Osmanlı Tarihi. Türk şairlerinin biyografileri ilk olarak on altıncı yüzyılda Süleyman'ın hükümdarlığı döneminde zuhur etti. 1. Eserine *Sekiz Cennet*⁴⁷² başlığını vermiş olan Sehî bunların en eskisidir ve muhtemelen aynı unvanı taşıyan İdris'in tarihi eseriyle rekabet etmek içindir; 2. Bağdatlı Ahdî, üç bahçedeşairlerin hayatlarını⁴⁷³ tasvir etti; 3. Âşık Çelebi, şairlerin listesinin ve klasiklerin özel adetlerin kurallarına göre yazılmış olan sanatçıların örneğinin yazarı⁴⁷⁴; 4. Latîfî'den şairlerin hatıraları⁴⁷⁵. Bu dört biyografinin tümü, imparatorluğun ve şiir sanatının en yüksek dönemi olan Sultan Süleyman ve oğlu II. Selim dönemlerine aittir. 5. Hasan Çelebi Kınalızâde'den Şairlerin Anıları⁴⁷⁶; 6. Biri sultanları diğeri ise diğer şairleri içeren iki bahçede Riyâzî'den şairlerin bahçeleri⁴⁷⁷; 7. Rıza'dan şairlerinin anıları⁴⁷⁸; 8. Riyâzî ve Rıza'nın biyografisinin devamı olan Safâyî'den şairlerinin anıları⁴⁷⁹; 9. Aynı şekilde Riyâzî ve Rıza'nın devamı olan Salim'in anıları⁴⁸⁰; 10. Bursa'da ölen tüm ünlü erkeklerin biyografilerini ki birincisi,

471 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 43/62

472 *Heşt Behişt*, ö. 955 (1548), 200 şairin biyografisini içerir

473 *Gülşen-i Şu'arâ*, Ahmed b. Şemsi'den, Ahdî ismiyle tanınıyor, 902 (1496)'ten 971 (1563)'e kadar yaşamış olan 250 şairi içeriyor

474 *Tezkeretüş-şuara ve meşairul furefa li kavaidi edabil-küttab min el fufela*; (*Meşâ'irü's-şu'arâ*) ö. 979 (1571); 420 şair içerir

475 *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Latîfî'den, ö. 990 (1582), 188 şair içerir, Herr Chabert bunlardan sadece 102 biyografiyi özetle/alıntıda çevirmiştir

476 *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Molla b. Hasan Çelebi b. Ali b. Emrullah Kınalızade'den, ö. 1012 (1603), 607 şair içerir

477 *Riyâzü's-Şuara*, Riyazi'den, ö. 1054 (1644), 384 şair içerir

478 *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Rıza'dan, 16. Yy. İlk yarısından 266 şair içerir

479 *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Safayî'den, ö. 1138 (1725), 579 şairden bilgiler içerir

480 *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Salim'den, 410 şair içerir

Osmanlı hanedanından sultanlar ve şehzadeler, ikincisi şeyhler, üçüncüsü müderrisler, dördüncüsü şairler, beşincisi müzisyenler, hekimler ve hikâyecileri kapsayan Beş Gül demeti'nde nakleden Bursa'nın vaizi adıyla bilinen Seyid İsmail'den malumat bahçesinin gül demeti⁴⁸¹. İkincisi antolojiler: 11. İlk olarak F. W. Jones'in bilgi verdiği Kafzade'nin antolojisi, beş yüz on dört şair içerir⁴⁸²; 12. Nazmî'nin Büyüğü⁴⁸³, birkaç yüz Türk şairin hece ölçüsüne göre düzenlenmiş dört bin üç yüz seksen dört gazel içerir; 13. Nevadiri Asar⁴⁸⁴, bir süre önce ölmüş Cevdet Efendi'nin en son antolojisi, bir asırlık şairlerin dört bin beytini içermektedir. Üçüncüsü şeyhülislam ve vezirlerin biyografileri; 14. imparatorluğun başlangıcından Süleyman döneminin sonuna kadar⁴⁸⁵ olan ansiklopedist Taşköprüzade'nin Şakayık-ı Numaniyye; 15. Ali b. Bâlî'den Rum tarihinin anlatılmasında iyi sıralanmış inci düğümü⁴⁸⁶, Sultan III. Murad'ın saltanatına kadar bir önceki çalışmanın Arapça devamı; 16. Şakayık'ın tamamlanmasında hakikat bahçeleri, Taşköprüzade'nin biyografisinin Sultan IV. Murad dönemine kadar olan devamı, yedi sınıfa ve yedi cilde bölünmüş durumda⁴⁸⁷; 17. Sultan II. Ahmed'e kadar Uşakizade Efendi'den önceki eserin devamı⁴⁸⁸; 18. III. Ahmed dönemine kadar Şeyhî'den Atâî'nin devamı⁴⁸⁹; 19. Oğlundan Şeyhi'nin Biyografilerinin devamı, III. Ahmed döneminin sonuna kadar⁴⁹⁰. Kıymetli ve nadir olan bu beş zeyilcilerin/tamamlayıcıların toplanması/koleksiyonu Taşköprüzade'nin temel eseriyle birlikte 4194 biyografik makale içermektedir. Dördüncüsü, genel ve özel tarihi eserler: 20. Müstakim Efendizade'nin zeyilleriyle birlikte Müftî Biyografileri; 21. Baldürzade'nin Bursa'ya defnedilmiş Şeyhülislam biyografileri. 22.-25. Osmanzade Taib'den sadrazamların biyografisi ve Dilaverağazâde Ömer Efendi'nin,

481 *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân, Seyid İsmail'den, ö. 1142 (1729), 460 biyografisi içerir*

482 *Subdet Erbabı Maarif, yani bilginin efendisinin örneği, Kafzade'den, ö. 1031 (1621)*

483 *Mecmautü'n-Nezâir, yani benzer şiirlerin derleyicisi, Nazmî'den; K. K. Saray kütüphanesi ve Roma Barberini kütüphanesi'nde*

484 *Nevadiri assar*

485 *Şakaikon naamanyet, 529 ulemanın ve 50 şeyhin biyografisini içerir. Taşköprüzade 998 (1598) yılında ölmüştür.*

486 *Akdol-Mensur fî fikri asasili rum, Molla Ali b. Bali'den, ö. 992 (1584); 86 biyografi içerir*

487 *Hadaikul-Hakaik Fi Tekemüllet-Eş-Şakaik, Atallah b. Yahya Nevizade'den, ö. 1044 (1654), 990 biyografi içerir*

488 *Zeyli Attayi li Uşakizade Efendi, ö. 1065 (1654), 527 biyografi içerir*

489 *Zeyli Nevizade Attayi lit Şayhi, 1780 biyografi içerir*

490 *Zeyli zaili Şeyhi, 2012 makaleyle birlikte, iki folio cildinde diğerlerine bağlı olan 232 içerir*

Şehrizade Muhammed Said Efendi'nin ve Canibeg'in bu biyografiye yazdıkları zeyiller; 26. Oğlu Ziya'dan doktor oğlu Ali Paşa'nın Biyografisi; 27. Sadeddin'den hikâyelerin tacı. 28. Âli'den tarihlerin hazine sandıkları. 29. Solakzade'nin tarihi. 30-31. büyük ve küçük Nişancı. 32. Hacı Kalfa'nın Fezleke'si ve 33. onun kronolojik tabloları; 34-39. Na'îmâ'nın, Râşîd'in, Çelebizade'nin, Subhî'nin, İzzi'nin ve Vâsıf'n basılmış altı imparatorluk tarihi⁴⁹¹; son olarak 40. Nûrî'den bunların henüz basılmamış

⁴⁹¹ Tarihçilerle ilgili bu bibliyografik notları tekrarlamak gereksizdir, zira bunlar hem Osmanlı tarihinde, hem de kaynakların içindekiler kısmında ve X. ciltteki el yazmaları kataloğunda ayrıntılı olarak verilmiştir. İfetti, Himmetzade ve Kefeni'nin diğer biyografileri gibi, Asım'dan Kafzade'nin Antolojisi'nin devamı da, sadece el yazması olarak bulunan imparatorluk tarihçisi Esad'ın kronograflarının biyografilerini elde etmek mümkünken, yıllarca devam eden çabalara rağmen az keşfedilmiştir.

devamı.⁴⁹² Kırkpınar denilen⁴⁹³bu İda'nın eteklerinde Skamander'in kaynakları Toros Alpleri'nde canlı sularla dolu olan kırk kaynak⁴⁹⁴ gibi bu kırk kaynak da çağılıyor. Çeşitli şairlerin uçuşlarının denemesine bağlı olarak bütün suları şiirlerin geniş bahçesinde bir şiir çeşidinden diğerine kıvrılıyor. Argathon dağlarındaki Drakon taşkınları gibi Torosların boğazlarındaki ve Sabulen Kanalı'nın yani çalıkavak dağ

⁴⁹² Hammer kırk kaynak kısmında eser isimlerini farklı verdiğiinden doğrusu aşağıda verilecektir:

1. Heşt Behişt
2. Gülşen-i Şu'arâ (BağdatlıAhdî)
3. Meşâ'irü's-Şu'arâ (Aşık Çelebi)
4. Tezkiretü's-Şu'arâ (Latîfî)
5. Tezkiretü's-Şu'arâ (Kınalızâde)
6. Riyâzü's-Suara
7. Tezkiretü's-Şu'arâ (Rıza)
8. Tezkiretü's-Şu'arâ (Safayî)
9. Tezkiretü's-Şu'arâ (Salim)
10. Gûldeste-i Riyâz-ı İrfân (İsmail Belîğ)
11. Zübdetü'l-eş'âr (Kafzâde)
12. Mecmautü'n-Nezâir (Edirneli Nazmî)
13. Nu'hbetü'l Asar li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'ar (İsmail Belîğ)
14. Eş-Şekâ'îku'n-Nu'mâniyye (Taşköprüzade)
15. El-Ikdu'l-Manzum fi Zikri Efazûlî'r-Rum (Ali b. Bali)
16. Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik (Nev'îzâdeAtâî)
17. Zeyl-i Şekâ'ik (UşşâkîzâdeSeyyid İbrahim Hasîb)
18. Vekâiyu'l-fuzalâ (Şeyhî Mehmed Efendi)
19. Vekâiyu'l-fuzalâ'nın Şeyhî'nin oğlu tarafından tamamlanan üçüncü cildi
20. Devhatü'l-Meşâiyih (Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi)
21. Baldürzade'den Bursa'ya defnedilmiş Şeyhülislam Biyografileri
22. Hadikatü'l-Vüzerâ (Osmanzâde Ahmed Tâib)
23. Gül-iziba (Dilaverağazade Ömer Efendi)
24. Gülşen-iMülûk (Şehrîzâde Mehmed Said Efendi)
25. Canibeg
26. Metâliu'l-Âliye fi Gurreti'l-Gâliye (Tarih-i Ali Paşa) (Hekimoğlu Ali Paşazâde İsmail Ziyâeddin Bey Ziyâ'î)
27. Tâcü't-Tevârîh (HocaSâdeddin Efendi)
28. Künhü'l-Ahbâr (Âlî Mustafa Efendi)
29. Târih (Târih-i Solakzâde) (Mehmet Hemdemî Çelebi Solakzâde)
30. Hadisât Nişancı Mehmet Paşa Tarihi ve Osmanlı Tarihi Zeyli
31. Târihi Nişancı (Ramazanade Mehmet Paşa (Küçük Nişancı))
32. Fezleke (Kâtip Çelebi)
33. Keşfü'z-Zunûn (Kâtip Çelebi)
34. Târih-i Na'imâ' (Na'îma Mustafa Efendi)
35. Râşid Tarihi (Râşid Mehmed Efendi)
36. Râşid Tarihi'nin Zeyli (ÇelebizâdeÂsım Efendi)
37. Subhî Tarihi (Subhi Mehmed Efendi)
38. İzzi Süleyman Efendi Tarihi
39. Vâsîf Târihi (Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr) (Vâsîf Ahmed Efendi)
40. Nûrî Tarihi

⁴⁹³ Kırkbunar

⁴⁹⁴ Kırkgöz

sularındaki Çakid taşkınları gibi her yerde Kırkgeçit⁴⁹⁵ adını taşıyan Hâmos/Hamos geçidinden kıvrılıyor. Lakin nasıl bu dağ akarsuları kayalıklardaki su terazisinin bozulmaz kurallarına göre olan bu kıvrılışlarını izliyorlarsa, bu tarihte de aynı şekilde her bir şairin biyografı ve eserlerinin kronolojik düzeninin⁴⁹⁶ bozulmaz yasasını Farsça da olduğu gibi izlemektedir. Farsça olan Goethe'den şu övgüleri kazanmıştır: "*insan normalde genel olarak değişen sis katmanları arasında gördüğü şeyi, bütün ortaya çıktığında, sanki kendisini aniden bildiği, ayrıntılarını tanıyabildiği ve gözlemleyebildiği bir dünyada bulur.*" Yazar, Fars şiir sanatı tarihine dair bir şair kralın ağzından dökülen bu sözlerden, şu ana kadar Avrupa edebiyatında yalnızca değişken sis tabakalar aracılığıyla görülebilen Osmanlı şiir sanatı tarihinin de faydalanabileceğine inanmaktadır.

25. Osmanlı Şiir Sanatının Karakter ve Sembolleri⁴⁹⁷

Büyük ustanın iddiasına dayanan yazar aynı zamanda oryantal şiirin en yüksek karakterinin biz Almanların ruh (geist) dediğimiz şey olduğuna itiraz eder⁴⁹⁸. Bunların en üstün karakteri devasa büyük bir kadın fantezisi.

Aynı Rückert'ta olduğu gibi, kadınla kucaklaşmalarında zevkten kendilerinden geçerken tanrı çocukları yaparak, en mutlu anlarından birinde doğuya has tarzla tasvir edilmiştir. Fakat hiç bir Alman şair onun gibi bu sanatsal anlatımı/konuyu tasvir edememiştir. Ne ruh, ne zeka, ne de daha düşük oranda olan hissiyat, sadece hayal gücü tüm oryantal şiirlerde öne çıkmakta. Ne yazık ki sadece Türkçede bu kadar sık gösteriş ve absürt hale dönüşüyor. Bu örnekleri alıp vermiş olanların kınanması yazarı etkilemeyecektir. Zira yazar krestomati değil, ancak bütün şairlerden belgeleriyle

495 Kırk geçit

496 Ölüm yılları bilinmeyen şairler, oryantalistlere aramayı kolaylaştırmak için, her dönemde, ölüm yılı bilinenlere göre kaynakların alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Alman alfabetik sırasında, hepsi toplu bir şekilde listede görünecektir.

497 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1 (Giriş) s. 47/66

498 Batı-Doğu Divanının daha iyi anlaşılması için notlar ve makaleler, s. 78. Böyle bir açıklamaya karşı değilse, filolog kendini aşağıdakilere karşı savunmalıdır, buradaki paragraf, oryantal şiirin temel unsurlarından başlar: "*Arap dilinde, doğrudan olmasa da, ancak küçük dönüştürme ve yeniden şekillendirme sayesinde deve, at ve koyunlara atıfta bulunmayan, çok az asıl ve kök kelimeler bulunur.*" Göthe'ye bu etimolojik büyük yanılgıyı kim söyledi? Yoksa Hr. V. Diez? - aynı derecede büyük bir kronolojik hata s. 59 Celâleddîn-i Rûmî'nin 1272'nin yerine 1162'deki ölümüdür, zira o 672'de (Hacı Kalfa'nın (Katip Çelebi) kronolojik tablolarına göre) öldü.

biyografilerini paylaştığı, tarafsız gerçekliği ve eksiksiz bir bütünlüğü hedefleyen Osmanlı Tarihi gibi bir Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi yazmıştır. Her ne kadar Mısır sfenksi, yarı kadın yarı aslan, klasik sanata göre, insan ve hayvanın ortası bir şey olarak tiksindirici olsa da yine de bu eski pagan/doğacı dinlerin kutsal bir sembolüdür. Bu sembol dinlerde insandaki hayvani duygulara olan yönelimi tasvir etmekte. Bu yönelim tüm doğu edebiyatında derin bir sır olarak karşımıza çıkmakta. Mısırlı rahiplerin tıpkı Herodot'a tapınak öğretilerinin sırlarını ve hikâyelerinin öykülerini anlattığı gibi yazar -işin hakkını vererek- bu hikâyede Alman okurlara Osmanlı Şiir Sanatı'nın şimdiye kadar bilinmeyen sfenksini gün ışığına çıkarabilmiş ve yorumlayabilmiştir. Eserinin girişini bir yıl önce *Osmanlı Tarihi*'nin son sözünü bitirdiği, aşağıda gelecek olan damgaya oyulmuş Kuran-ı Kerim'in 30. suresindeki ayetle kapatıyor: "Bu yüzden, Mısır topraklarında Yusuf'a, olayları yorumlayıp anlatmayı öğrettik." *Osmanlı Tarihi*'nde ortaya konan olayların anlatısını burada *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'ndeki efsanelerin yorumu takip eder.

Yazar sonuncusunun (*Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin) son derece uygun bir sembolünü, yeni cülusa tebrikler için gönderilen elçi Ahmed Paşa'nın eline vermiştir. En zarif efendisine ithaf edilen *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi*'nin kapağı için uygun bir vinyet isteyip istemediği mevcudiyetinin son saatinde sordu ve alışılmış sancak ve standartlarının yanı sıra Türk müziğinin aletleri, fes (yeni şapka) tarafından taçlandırılmayı yani şiirin sembolü olarak müziği, reformun sembolü olarak fesi önerdi ve öneri minnetle kabul edildi. Başlık (serpuş) seyahatnamelerden ve diğer eserlerden bilindiği üzere doğuda sadece ırklar ve dinlerin değil bilakis konumlar ve devlet memurlarının da en karakteristik ayırt edici özelliği olmuştur. III. Selim döneminde yapılan ilk reform Bostancı'nın üniformalaştırılması iken, daha sonra Sultan Mahmut döneminde de hükümetin tüm üyelerine (ulema hariç) rütbe farkı olmaksızın ve hepsini reform şapkası altında birleştirebilmek için kesilmiş kırmızı şapkayı mavi püskülle yükselterek devlet şapkası yapmıştır. Fes, padişahın iç içe geçmiş imzasıyla çevrelenmiş rozetinin olduğu defne yapraklarıyla çevrilidir ve defne eskiden beri şiir için kutsaldır. Osmanlı Şiir Sanatı'nın ve kafiyeleşmiş nesrinin en uygun sembolü olarak Türk müziği kendiliğinden konuşur: gazeller klarnettir, obua üfleyenler

Peygambere medhiyedir, sultanların ve vezirlerin övgüsünde Ayan'lar⁴⁹⁹ ve emirlerin çaldıkları trompetler amaçlı şiirlerdir veya kasidelerdir, mersiyeler mezar trombonlarıdır. Borular (zurnalar) yorumlara ve kıt'alara eşlik ederek çınlıyor ve şehrengizler zillerde gürültü yapıyor, mistik ayinde bilindiği gibi merkez olarak oturan şeyhin önünde onu çevreleyen, ay ve yıldız olarak eğilen dervişleri flütler (neyler) yönetiyor. Minarenin ucunda azametle durması gibi hilalle taçlanmış zil çubuğu, doğumun ve yükselişin kutsal korosunun şarkıcılarını tanıtıyor. Üçgen ses veren nirengi ülkeler ve mekân tasvir eden şiirlerdir, küçük çift kös ise kafiye gösterirken aynı zamanda yılı da bildirir. Fagot, Loos üzerindeki en büyük derinlikten tek bir beyit olarak tek bir vuruşta inler ve bu ve diğer çoban kavalında büyük davul destan olarak ses çıkarır. Osmanlı tarihinden tanındığı gibi minber duaları ve madeni paranın hemen ardından yerini alan ilk yöneticilik haklarından biri sarayın kapılarında veya padişah çadırının önünde günde beş kez işitilen ordu müziğidir. İmparatorluğun kurucusu Osman'ın ilk onayı 600 yıl önce Selçukluların son sultanı tarafından denenmiş beş seferlik ordu müziği tarafından yapıldı⁵⁰⁰. Bu yüzden Avrupa'ya ayak uydurmuş olan Türk müziğinin aynı zamanda Sultan Mahmut'un yeni reformlarının da başında olmasına⁵⁰¹ ve İstanbul'da alışılmış ganimet yerine vinyet⁵⁰² olarak kullanılıyor olmasına şaşırılmamalıdır. Orada, sembolünü Fethi Ahmed Paşa'nın başarılı bir şekilde Osmanlı Şiir Sanatına taşıdığı defne dallarının sardığı fes yeni reformun armasını tanıtıyor. Defnenin çevrelediği şapka şairlerin başlığıdır. Bu eserde olduğu gibi kendi başkanlığı altında, Tutti bütün üflemeli ve vurgulu sazları çınlatıyor ve kükretiyor, açıyor ve durduruyor. Doğunun eski incil varsayımına göre etkilenmenin alevi, peygamber ve şair ruhaniyetlerinden yükselirken ve onların cisimleri şöhrete bürünmüşken, Türk şiir sanatı için çok uygun yeni bir tablodur.

499 Ayanlar, geri kalmışlar ve gelişmişler olarak seyahatnamelerden yeterince bilinmektedir.

500 Osmanlı Tarihi, I. cilt s.156

501 J'ai ouï dire que la musique impériale fait chaque jour de nouveaux progrès; c'est jusqu'à présent ce qu'il y a de plus avancé dans la réforme ottomane, correspondance d'Orient par M. M. Michaud et Poujoulat II. T. p. 237

Emperyal müziğin her gün yeni bir gelişme kaydettiğini duydum; Şu anda Osmanlı reformunda en ilerlemiş olanı, Oriente'nin M. Michaud ve Poujoulat II tarafından yazışmasıdır. T. s. 237

502 Büyükelçi, bu yeni vinyeti muzıka arması yani müziksel arma olarak adlandırdı.

Buraya kadar Hammer'in eserinin giriş bölümünü oluşturan yirmi beş başlığı tercüme etmiş bulunmaktayız. Tercüme yaparken yazarın metnine müdahale yapılmadan çeviri yapılmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki tercümede de görüleceği üzere Hammer'in üslubunun anlaşılabilmesi için din açısından mahsurlu olan cümlelere dahi dokunulmamıştır. Hammer, dikkatli bir okuma sonucunda fark edilebilen İslam dini ve kültürü açısından hassas olan konulara dair kendi fikir ve düşüncelerini doğru olan bilgiler arasına sıkıştırdığı bir üslupta yazmıştır. Durum böyle iken buna rağmen yapmış olduğumuz çalışma ilmi bir çalışma olduğu ve Hammer'in görüşlerini okuyucuya aktarabilmek için metin müdahale edilmeden olduğu gibi tercüme edilmiştir.

3.2. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'nden Biyografi Örnekleri

Şair biyografilerini tercüme ederken Hammer eserinde neyi ne şekilde kaleme almışsa bizde o şekilde aktardık. Kelime seçimleri ve cümle yapısı her ne kadar oryantalist bakış açısını yansıtsa da eserin orijinal halindeki gibi aslına sadık kalarak metin olduğu gibi tercüme edilmiştir. Bu hususa dair aşağıda nakledeceğimiz yirmi biyografi örneğinden sonra bir değerlendirme yapılacaktır. Tercümesine müdahale etmediğimiz kısımlar örnekler verilerek tekrar dikkatlere sunulacaktır.

1. XIV. Mevlânâ Hamzavî⁵⁰³

Şair Ahmed'in kardeşi, I. Bayezid'in imamı olan şair Süleyman'ın arkadaşı ve Şemsî'nin yeğeni Cenâbî'nin yakın arkadaşısıdır. Kendisine Hamzavî ünvanını kazandıran [H.z] Peygamberimizin amcası Hamza'nın muhteşem hikâyesini 24 ciltte yazmasıdır. Konuşmacıların kahvehanelerde toplumu eğlendirdikleri tüm muhteşem hikâyeler ve masallar bugün hâlen Suriye ve Mısır'da 1001 Gece Masalları'yla olduğu gibi Müslüman Türklerin yaşadığı şehirlerde *Hamza-nâme*'yle desteklenmektedir. Yine aynı şekilde hacimli ciltlerde *Kıssa-i İskender*'i de yazmıştır. Bu eserden daha sonra kardeşi Ahmed-i Dâî'de İskender'in kahramanlık hikâyelerini yazarken faydalanmıştır.

503 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 71/90

2. XXVI. Şâh Handân⁵⁰⁴

Talihsiz Nesimî'nin kardeşidir. Kardeşinin gizli ilimlerini açıkladığını duyunca aşağıdaki beyitle onu uyarmıştır:

Gel bu sırrı kimseye fâş eyleme
Hân-ı hâşşî 'âmmeye âş eyleme

Nesimî cevap vermiştir:

Deryâ-yı muhîṭ cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi

Sırr-ı ezel oldı âşikârâ
'Âşık nice eylesün müdârâ

Yer gök arası Hâk oldı muṭlak
Söyler def ü çeng ü ney ene'l-hâk⁵⁰⁵

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

İşk u meşk itmez gönül ol gözleri âhû saña
Çîn-i zülfi bendidür var ise miskîn bu saña

Âşık-ı âşüfteveş mihrüñle ser-gerdân olup
Her gice meh taña kalur ey hilâl-ebrû saña

Gördi dîdâr-ı şerîfüñ kılmayup bir dem karâr
Akdi bu gönülüm su gibi ey-kadi dil-cû saña

Çîn-i zülfinden dem urursın çün ey müşk-i Hıtâ
'Ömrüñ oldukça yeter 'âlemde miskîn bû saña

Şâhid-i mey varuñı harc itdürüp yakdı seni
Gör nice al itdi Nazmî ol delükanlu saña⁵⁰⁶

3. XXXII. Atâyi⁵⁰⁷

504 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 115/132

505 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, S. 513

506 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 127

507 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 121/138

Sultan I. Mehmed ve Sultan II. Murad döneminde yaşamıştır. Âlî ve Kınalızade'den gelen bilgiye göre; Latîfî'nin, Atâyî'nin Süleyman Çelebi'nin kardeşi, Hacı Paşa'nın oğlu olduğu beyanı doğru değildir. Ya da Atâyî, Gazi II. Murad döneminde değil de I. Murad Hüdavendigâr döneminde yaşamış olmalıdır. Padişah güzel delikanlıyı saraya almak istediğinde Atayı bir gazelle namının istismar söyletillerinden aklanması için bir gazel yazıp Sultana sunmuştur.

'Adline sığınur idi zulm-i zamânedен
Şimdi 'Atâyîye güci Sulţân ider dirîğ

Ahmed Paşa güneş kasidesini Atayı'ye nazire olarak yazmıştır. Atâyî'nin kasidesindeki beyit:

Buldı baħr-ı dilde mihrûnden 'Atâyî nazmı zeyn
'Âdet-i meşhûr olduğı budur perver güneş

Ahmed Paşa'nın cevabı:

Baħr-ı ğamda görmedi mihrûnden akan gözyaşın
Pes neden dirmiş 'Atâyî k'oldı dür-perver güneş

Atâyî'den:

Zâhid ihlâş ile gel secde kıl işbu şaneme
Var rişâ ile heves itme tavâf-ı hâreme⁵⁰⁸

4. XXXIX. Avnî, Sultan II. Mehmed⁵⁰⁹

Tarih onu Ebu'l-Feth, Ebu'l-Hayrat ve Ebu'l-Hüsnat olarak adlandırır. Şiirde Avnî mahlasını kullanmıştır. Hiçbir Osmanlı sultanı Fatih kadar âlim ve şairler topluluğunda bulunmamıştır. Fatih kadar onlar için vakıf, mederese ve emeklilik zamanlarında ihsanda bulunmamıştır. Kendi adı ile anılan İstanbul'daki camisindeki sekiz medrese ve ona ait olan aynı zamanda Sahn diye tabir edilen, sekiz ek bina (Tetimme), hukuk bilginlerin sekiz cenneti idi ki bunlardan en iyileri yine burada bakımları iyi birer müderris olarak görev alıyorlardı. Her birisinin becerilerini bildiği; güçlü veya zayıf

508 Dr. Rıdvan Canım, *Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara 2018, S. 373

509 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 137/154

yanlarının not edildiği ve elif-ba hocasından tüm filoloji hocasına⁵¹⁰ kadar bütün müderrislerin hangi minberlerde bulunduğunu bildiği otuz şair ayda bin akçelik emeklilik maaşı alırlardı. Dikkati dış ülkelerdeki bilhassa İran'daki bilginlere de uzanmıştır. Bunlardan bazılarını mesela matematikçi Ali Kuşcu ve tarihçi Lari'yi İstanbul'a davet etmiştir. Diğer bazılarını ise mesela büyük hintli bilgin vezir Hoca Cihan ve şair Molla Cami'yi hediyelerle iltifata boğmuştur. Molla Cami'ye yıllık bin altın sikke göndermiştir. Âlim ve şairlere karşı cömertliğini duyan bir derviş sadaka alabilmek için ondan yüz yirmi dört bin peygamberin aşkına akçe istemiştir. Sultan, *“bana adlarını söyle, her bir isim için sana bir akçe vereceğim.”* deyince derviş Kur'an'da bahsedilen yirmi dört peygamberin on veya on ikisini zar zor sayabilmiş padişah da saydığı kadar akçe vermiştir.

Aşağıdaki beyitler onundur:

Sâkiyâ mey sun ki bir dem lâlezâr elden gider
İrişüp fasl-ı hazân vakt-i bahâr elden gider⁵¹¹

Sâkiyâ mey sun ki bir gün lâlezâr elden gider
İrüşür fasl-ı hazan bâğ ü bahâr elden gider

Her nice zühd ü salâha mail olur hâtırum
Gördüğümce ol nigân ihtiyar elden gider

Şöyle hâk oldum ki âh itmeğe havf eyler gönül
Lâ-cerem bâd-ı sabâ ile gubâr elden gider

Gırma olma dilberâ hüsn ü cemâle kıl vefa
Baki kalmaz kimseye nakş ü nigâr elden gider

Yâr için agyâr ile merdâne ceng itsem gerek
İt gibi murdar rakîb ölmezse yâr elden gider

510 *Emselet'ten İsfahani'ye kadar der Latîfî; İsfahani adı altında büyük filolojik eser Ragib el-İsfahani'nin Muhadarat'ı anlaşılır.*

511 Dr. Namık Açıkgöz, **Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara 2017, s. 27

Nazmî 'nin antolojisinden gazel

Şâh-ı eîşkâm gam beyâbânı baña kişver yiter
Âteş-i âhum livâ-yı ejdehâ-peyker yiter

Dâm-ı mihnetde gönül murgı remîde olsa ger
Zülf şeh-bâzını sal kim ol zamân irer yiter

Hey kıyâmet gamzeden diller perîşân olsalar
Târ-ı zülfün êukdesi cemèyyet-i mahşer yiter

İki eâlem nakşını görmek dilerseñ âşkâr
Devr içinde şîşe-i mey câm-ı İskender yiter

Avniyâ cismün yanup küllî kül oldıysa eger
İşk odın hıfz itmek için uşbu hâkister yiter⁵¹²

Istanbul Fatihî'nin gazelleri sadece bir gazelin tercümesiyle yetinmeceğimiz kadar değerli bir hazinedir. Bu nedenle Nazmî'de bulunan ikinci bir gazeli aşağıdadır.

Şâhid-i gül bâgda çün geydi gül-gûn pîrehen
Dügmeler takındı aña zînet için gonçeden

Gerçi kim agız bir itdi güller ile gonçeler
Ol şeker-leb söze gelse anlara degmez sühen

Salını seyr-i gülistân eyleseñ yüz nâz ile
Şâhlarda salını kalur göricek yâsemen

Göricek güller yoluña dökilüp saçıldugın
Varını ol dem nisâr itdi öñünde nesteren

Tâ ki ol gül-ruh gelüp seyr-i gülistân eyleye
‘Avniyâ dâyim ter olsun eşk-i çeşmümle çemen⁵¹³

5. XLIII. Hızır Bey, ö. 891 (1486)⁵¹⁴

II. Mehmed döneminin en nüfuzlu ve en saygın kadılarındandır ki padişah onu henüz 20 yaşında iken Edirne'ye müderris, daha sonra hocası olarak cemiyetinde ve daha da

512 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ’ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 491

513 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ’ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 1118

514 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 142/159

sonra İstanbul Kadısı olarak görevlendirmiştir. Sultan Hızır Bey'in matematik bilimlerine de yönelmesini istemiştir. Bu nedenle öğrencisi Molla Lütü'yi o zamanın en büyük matematikçisi Ali Kuşçu'ya göndermiştir. Lütü'nin yardımlarıyla matematik bilimlerinde Kadızâde Rûmî'nin Çağmînî'sine⁵¹⁵ haşiye yazabilecek kadar kendisini geliştirmiştir. Sultan'ın kendisine bir kütüphaneci önermesi talebine binaen ona II. Mehmed'in ilk kütüphanecisi olacak olan Molla Lütü'yi tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Sultan'ın gözünden düşen ve tutuklanıp hapsedilen Hızır Bey kadıların bir araya gelerek arkasında durmasına binaen Sultan tarafından serbest bırakılmış ve Sivrihisar'a müderris olarak gönderilmiştir. Sultan peşinden İznik'e sözde akılsızlığına deva olsun diye günlük elli sopa reçete yazan bir doktor göndermiştir. Bu zulme karşı Molla Hüsameddin Sultan'a yazılı bir talepte bulunarak ondan ona ya daha hafif davranmasını ya da onu ülkeden sürmesini rica etmiştir. Sultan Mehmed'in ölümünden sonra Sultan Bayezid onu günlük 100 akçe mukabilinde Edirne'deki Darülhadis'e görevlendirmiştir. Orada Mevakıf şerhine haşiye, Teftâzânî'nin eserleri üzerine tartışmalar, Türkçe münâcatlar ve menkıbeler yazmıştır. Kabri şair Necâtî'nin yanında İstanbul Vefa'da bulunmaktadır. Kısmen gazeli vesilesiyle hak ettiği bir komşuluk:

Kıl lâle sohbetini ki çağındadır dahi
Var gel müsâfirine ki bâğındadır dahi

Gül leşkeri haberlerini lâleden işit
Kim şimdi geldi tozu ayagındadır dahi

Virmiş sabâ benefşeye peygâm-ı zülf-i yâr
Ol 'izzetün hevâsı dimâğındadır dahi⁵¹⁶

6. LII. Korkut, mahlası Harîmî⁵¹⁷

515 Hammer'in Kadızâde Rûmî'nin Çağmînî'si diye aktardığı bilgide yanlışlık vardır. Kadızâde Rûmî'nin Çağmînî diye bir eseri yoktur. Çağmînî'nin el-Mûlahhâş fi'l-hey'e'sinin şerhi olan Şerhu'l-Mûlahhâş fi 'ilmi'l-hey'e isimli bir eseri mevcuttur. Bkz. İhsan Fazlıoğlu, "Kadızâde-İ Rûmî", **DİA**, c. 24, s. 98-100

Hammer'in Çağmînî'den kastı bu eser olsa gerek.

516 Dr. Aysun Sungurhan, **Kinalizâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara-2017, s. 334

517 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 158/175

II. Bayezid'in, despotizm⁵¹⁸ şüphesiyle kardeşler arasındaki taht kavgasına amcası Cem gibi kurban giden ve en az onun kadar bahtsız olan oğludur. Dedesi Mehmet'in ölümünden sonra babası Bayezid padişah olana kadar sadrazam İshak Paşa tarafından tahta çıkartılan Korkut on sekiz gün tahtta kalmış ve onun ricası üzerine Yeniçerilerin ulufelerini yükseltmiştir. Buna rağmen Yeniçeri ayaklanması neticesinde yerine savaşçı karaktere sahip olan kardeşi Selim tahta çıkarılmıştır. Korkut kendisini ilme vermiş *Korkudiyye* olarak bilinen ve ulema tarafından rağbet edilen Fetva derlemesini kaleme almıştır. Müziği sever, kendisi de icra eder ve beste yapardı. Bestelerinden birisi *Gıdâ-yı Rûh*'tur.⁵¹⁹ Aşağıdaki örnekte olduğu gibi şiir de yazardı:

Tâc u kabâyı terk idüp 'uryân olayın bir zemân
Gurbetde seyrân eyleyüp mihmân olayın bir zemân

Çeng ü rebâbun sohbeti mutrib tamâm oldu hemân
Bezm-i belâda ney gibi nâlân olayın bir zemân

Geh düşeyin gâhî turup geh güleyin gâh ağlayup
Geh kan yudup serhûş olup sekrân olayın bir zemân⁵²⁰

Selim'in tahta çıktıktan sonra beş yeğenini öldürttüğünü gören Korkut, kardeşlerini de aynı sonun beklediğini görünce mektup yoluyla Sancakbeyleri ve Yeniçerileri kazanmaya çalışmış fakat Selim on bin atlıyla ona Manisa'da baskın yapmıştır. Korkut, Cem gibi oradan Avrupa'ya kaçabilmek ümidiyle Teke'ye kadar kaçmıştır. Fakat Sancak Beyi olan Kasım Bey onu teslim etmiş ve Kapıcıbaşı Sinan ise ölüm fermanını imzalamıştır. İnfazının bir saat ertelenmesini isteyip Selim'in yeğen ve kardeş katli ve gaddarlığını⁵²¹ kınayan bir şiir yazmıştır.

7. LX. Halîmî, ö. 924 (1518)⁵²²

518 Bu kelime yorumsuz olarak Hammer'den olduğu gibi tercüme edilmiştir.

519 Hammer bunun bir eser olduğunu söylemiştir. Oysa Gıdâ-yı Rûh'un bir saz olduğu söylenmektedir. Bkz, Feridun Emecen, "Korkut", *DIA*, c. 26, s. 205-207

520 Dr. Aysun Sungurhan, *Kinalizâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara-2017, s. 154
Not: Hammer'de bu gazel dörtlük olarak alınmış fakat birinci beyit bu gazelden değil.

521 Bu kelimeler yorumsuz olarak Hammer'den olduğu gibi tercüme edilmiştir.

522 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 185/202

Kastamonuludur. Sahn-ı Seman'da mülâzemet derecesine geldikten sonra uzun süre kalacağı İran'a ve Kâbe'ye gitmiştir. Trabzon beyi iken I. Selim tarafından bilinen Halîmî'yi hocası olma görevine getirerek onu tahta çıktıktan sonra da bütün ehemmiyetli işlerde tavsiyesine başvurulmuş bir konuma yükselmiştir. Mülâyimliğiyle Sultan'ın vahşetini yumuşatan kişi olmuştur. Mısır Seferi'nde Suriye'de vefat etmiştir. Sultan bizzat kendisi kıymet verdiği hocasına kabrine kadar refakat etmiştir. Şiirlerini çok gizlediği için çok az bilinmektedirler.

Elüme girmiş idi dün gice o zülfi dü-tâ
Sanki destümde idi memleket-i Çîn ü Hıtâ

Ol mâh-ruh ki halkı yakan hüsni tâbıdur
Germ olmasun mı yer yüzünü âftâbıdur⁵²³

8. LXXVIII. Behiştî⁵²⁴

Adı Sinandır. Karışdıranlı Süleyman Bey'in oğludur. II. Bayezid döneminde bir suç nedeniyle İran'a sığınmıştır ve kendisini büyük şair Câmi'nin hizmetine adanmıştır. Câmi'nin ricası üzerine affedilmiştir. Bunun için Sultana aşağıda bazı beyitlerinin aktarılacağı bir kaside ile teşekkür etmiştir:

İsâ'et ehline sen eyle ihsân
Kul olur hürriken ihsâna insân

Bu halkı şanma ki insân kılıdur
Ne insân her biri ihsân kılıdur

Kiçiler gerçi cürm itmek haâtıdur
Ulular 'afv-ı cürm itmek 'aâtıdur⁵²⁵

Şem'dür ol şâh-ı hûbân kim yakar pervânesin
Ey Behiştî bunlara câ'iz degüldür intisâb⁵²⁶

523 Dr. Namık Açıkgöz, **Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü's-Su'arâ**, Ankara 2017, s. 125

524 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 212/229

525 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 153-154

526 Dr. Aysun Sungurhan, **Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Su'arâ**, Ankara-2017, s. 244

Behiştî ilk Türkçe hamsenin yazarıdır. Bu hamse farslı şair Nizâmî, Câmi, Hüsrev-i Dihlevî, Hoca Kemal, Namî Hatifî ve çağataylı Nevâyî örnek alınarak yazılmış romantik şiirlerden oluşan bir derlemedir. Behiştî'nin hamsesi şu beş hikâyeyi içerir:

1. *Vâmık u Azrâ*: Gazneli Mahmud'un dönemindeki şairlerin sultanı Ensarî'nin eski kaybolan şiirlerinden yapılan nakillere göre
2. *Yûsuf u Züleyhâ*,
3. *Hüsn ü Nigâr*,
4. *Süheyl ü Nevbahâr*,
5. *Leylâ vü Mecnûn*.

Bunların bitişinde şöyle demiştir:

Didüm hele ben cevâb-ı hamse
Dimedi bu dilde dahî kimse⁵²⁷

Gazellerinin birinden.

Yâr bî-pervâ dirîgâ gussadan hâlüm harâb
Sevmesün 'âlemde kimse dil-ber-i 'âlî-cenâb

Şem'dür ol şâh-ı hûbân kim yakar pervânesin
Ey Behiştî bunlara câ'iz degüldür intisâb⁵²⁸

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Vakt-i güldür bülbül olmaz bir nefes gülzârsuz
Ayrulıktan geçdi eömrüm veh baña dildârsuz

527 Dr. Rıdvan Canım, *Lâtîfî - Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara 2018, s. 154

528 Dr. Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Su'arâ*, Ankara 2018, s. 189-190

Ayrıca bkz. Âşık da gazelin tamamı bulamamaktadır. Gazelin tamamı Nazmi de şöyle geçmektedir:

Yâr bî-pervâ dirîgâ gussadan hâlüm harâb
Sevmesün eâlemde kimse dil-ber-i eâlî-cenâb
Hişm ider yalvardugumca nâz ider itsem niyâz
İltifât itmez sözümi diñlemez virmez cevâb
Şâh-bâz-ı evc-i devletdür nigârüm ben meges
Bâl açup bâz ile pervâz idemez hergiz zübâb
Biz de insâf idelüm yâr oldugiçün n'eylesün
Zerre-i nâ-çizden eâr itmesün mi âftâb
Kibriyâsın bilürem yârûñ budur incindüğüm
Müddeâiler dahı bizden eyler oldı ictinâb
Mihnet oklarından oldı cism-i efgârüm kafes
Her taraftan murg-ı rûhum çıkmaga eyler şitâb
Şemêveş ol şâh-ı hûbân çün yakar pervânesin
Ey Bihiştî şehlere câyiz degüldür intisâb

Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir (İnceleme - Metin)*, 2017, s. 201

Bir nefesde biñ kez ölmekden ziyâde derdi var
Kalmasun yâ Rab cihânda kimsene dildârsuz

Çün günâh imiş seni sevmek beni redd itme kim
èAybı yok yâr isteyen èâlemde kalur yârsuz

Vuslata èahd itmiş idüñ niçün inkâr eyledüñ
Turmaduñ peymâna hey îmânı yok ikrârsuz

Ey Bihiştî vuslata irişmege bir çâre bul
Geçmesün hecr ile bu èömrüñ senüñ dildârsuz⁵²⁹

9. LXXXVIII. II. Cemâlî⁵³⁰

Kimilerine göre Karamanlı kimilerine göre Bursalı olsa da memleketi belirsizdir. II. Mehmed'e romantik bir mesnevi olan *Hüma vü Hümayun*'u ithaf etmiştir. Fakat Cemâlî'nin divanı gibi bu eseri de Müeyyedzade'nin daha sonrasındaki aynı isimli eseri dolayısıyla unutulmuştur. Latîfî, Cemâlî'nin bu denli arı duru ve düzgün beyitlerinin bu kadar az bilinmesine hayret etmiştir.

Tañlamañ her gice şem'a yandüğün pervâneyi
Komağ olmaz bir arada od ile dîvâneyi

Lebüñ itmedi devâ itdi gözüñ hasta beni
Billâh ey Îsî-nefes ya seven ölsün mi seni

Akdı gön'lüm şu gibi bir dilberüñ dîdârına
Tûr-ı Mûsâdan beter yandum tecelli nârına⁵³¹

En meşhur gazeli şudur:

Tâ ki girdi ol nihâl-i tâze 'işret bâğına
Döndi şem'-i meclisüñ beñzi hazân yaprağına

Nâle-i 'uşşâkdan âhenk uğurladuñ diyü
Tutuben kâmiş yürütdiler neyüñ barmağına

Mâyil olsa gön'lüne n'ola Cemâlî tîğ-ı yâr

529 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 638-639

530 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 217/234

531 Dr. Rıdvan Canım, *Lâtîfî - Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara 2018, s. 178

Meyl ider ‘âdet budur ki şu yirüñ alçağına⁵³²

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Zülfüñ gibi uş bir bölük evbâşlaruz biz
Sevdâ-zedeyüz hem cigeri başlaruz biz

Şeytân gibi gördükçe rakîb-i segi dâyim
Lâ-havl okıyup laânet ile taşlaruz biz

Göz yaşını efşân idevüz n’ola çü sakkâ
Zîrâ o şeh işigine ferrâşlaruz biz

Ey Leyli-sıfat gel berü yaşınma iñende
Mecnûn ile eîşk içre çü adaşlaruz biz

Mey-hânede her dem içerüz câm-ı harâbât
Zâhid dimeñüz bize ki kallâşlaruz biz

Bülbül gibi feryâduñı fâş itme Cemâlî
Bir gonçe-dehen yâr ile sırdaşlaruz biz⁵³³

10. XCII. Çâkerî Sinân Bey⁵³⁴

II. Bayezid’in sancakbeylerinden birisidir. Mahlasını soyundan almıştır. Bir hastalıktan ötürü beyazlayan sakalını boyaması üzerine Sultan ona sakallarını neden bir suçlu gibi kararttığını sorunca şu cevabı vermiştir: “*Efendim, sakalım yaşımı olduğumdan daha büyük göstererek yalan söylüyor, bu yüzden ben de onu cezalandırmak için kararttım*”. Aldığı cevaptan memnun kalan Sultan onu ödüllendirmiştir.

Sâkî piyâle şun ki felek bî-amân imiş
Ol dahî dilberüm gibi nâ-mihribân imiş

Derûn-ı dilden ider derd ile nây
Cihân bizden tehî kalsa gerek vây⁵³⁵

532 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 178

533 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ‘ir (İnceleme - Metin)**, 2017, s. 685

534 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 219/236

535 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 168

Hacı Kalfa Bibliyografik Sözlüğü'nde⁵³⁶ Nizami'nin isteği üzere hamse yazan ilk Osmanlı şairi olduğu konusunda Çâkerî Sinan Bey ile Behiştî'yi karıştırmıştır. Bu hamse şu eserleri içerir: 1. Vâmık u Azrâ, 2. Yûsuf u Züleyhâ, 3. Hüsn ü Nigâr, 4. Süheyl ü Nevbahâr, 5. Leylâ vü Mecnûn.

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Çün cihân maêmûrını bildüñ olur âhir harâb
Âkil iseñ koma elden bir nefes câm-ı şarâb

Mutribüñ kavlini diñle mey ayagina el ur
Kılmadın gam âteşinden bagruñı devrân kebâb

Âlemüñ hâli hiyeldür gel işit bu nükteyi
Söyler uş saña zebân-ı hâl ile çeng ü rebâb

Gaflet ile virme dil eâşık cihâna gey sakın
Çerhe sor bir kanda vardı Rüstem ü Efrâsyâb

Âlimüñ eîlmiyle eâlemde eâmel kıl Çâkerî
Bu durur pendüm saña va'llâhü aâlem bi's-savâb⁵³⁷

11. XCIX. Haydar Çelebi⁵³⁸

Bahtsız şehzade Cem'in defterdarı olan şair, Cem'e Fransa ve İtalya'daki tutsaklık döneminde eşlik etmiştir. Sivrihisar doğumludur. II. Bayezid dönemi başlangıcında talihsiz efendisinin naaşıyla geri geldiğinde beyaz bir papağana şu Farsça sözleri öğretmiş: "*Emir Allahın'dır, Şah'ın hayatı daimi olsun.*" ve tüylerini siyaha boyayıp onu sultana sunmuştur. Sultan buna binaen ona Germiyan'da iyi bir timar vermiştir. Fakat hediyeden memnun olmayıp bundan bir kaside de şikayet etmiştir. Dizeleri şu aşağıdakiler gibi süssüzdür:

Haydarâ 'ârif isen tevbe-i câm itme sakın

536 Yani; Kâtip Çelebi Keşfu'z-Zünun'unda

537 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 183

538 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 222/239

Şol işi işleme kim sonra peşîmân olasin⁵³⁹

Çekmiş kılıcın gamzelerüñ kan ide beñzer
Her lahzada biñ bî-dili bî-c'ân ide beñzer

Kurmuş kaşı yasını cef'Â-keşlere dil-ber
'Âşıklarınuñ c'ânını kurb'Ân ide beñzer⁵⁴⁰

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Sayd iden dil murgını bu turre-i tarrâr imiş
Gâret-i cân eyleyen ol nergis-i eayyâr imiş

Gamze-i hûn-rîz ile her dem beni eyler helâk
Bî-vefâdur bir e'aceb eâşık-küş ü hûn-h'âr imiş

Leşker-i hat ile tutdı mülk-i hüsnî ser-be-ser
Ol şeh-i Yûsuf-likâ taht üzre hoş serdâr imiş

Cânum alup yüzini göstermek isterdi dirîg
İtmedi tâliè meded bâzâr ilk bâzâr imiş

İşve vü nâz ile her dem eâşık-ı bî-çâreyi
Bî-dil ü cân eyleyen ol Türk-i meh-ruhsâr imiş

Seyr iderken nâ-gehân gördüm perî-ruhsârûñı
Gerçi insâna perî görmek e'aceb düşvâr imiş

Vâdi-i eîşk içre biñ mihnet baña oldu nasîb
Düstlar eîşkuñ yolında çok belâlar var imiş

İtseler ger seyr-i bâg u geşt-i gülşen yârsuz
Sebze neşter dîde-i eûşşâka güller hâr imiş

Yârını gördükde Haydar eyledi cânın fidâ
Veh ki ol dil-haste cân virmekde minnetdâr imiş⁵⁴¹

539 Dr. Aysun Sungurhan, **Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara-2017, s. 312

540 Prof. Dr. Halûk İpekten, Prof. Dr. Günay Kut, Prof. Dr. Mustafa İsen [Prof. Dr. Hüseyin Ayan-Prof. Dr. Turgut Karabey], **Sehî Beg Heşt-Bihîşt**, Ankara 2017, s. 122

541 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 719-720

12. CXIII. Rûşenî⁵⁴²

Lakabı olan Rûşenî kelimesinin işaret ettiği Aydınlıdır. Gençliğinde haşarı bir hayat yaşamıştır. Ders verdiği Bursa'da öğrencilerinden Hızır'a âşık olmuştur. Öğrencisine duyguları karşılıksız kalınca hakiki Hızır ona görünür ve bulunduğu yerden önce İran'a sonra Bakü'ye seyahat eder. Şirvan bölgesinde Şeyh Yahya'ya mürit olur. Bakü'den kabrinin ziyaret edildiği Tebriz'e gelir. Geriye mesneviden ziyade gazel tarzında birçok şiir bırakmıştır. Bunlardan birisi şudur:

Gel ey dîvânesi biryân u nânuñ
Delûsi lahm u şahm u şîrdânuñ

Gelûsı kulı âabdü'l-batn-ı miskîn
İden özine yiyüp içmegi dîn

Pirinc ü kalye halvâ derdmendi
Tıfl-veş cezv ü muzun müstmendi

Pilâvuñ suhtesi zerdâ esîri
Seg-i nefis ü tenûñ hizmet-pezîri
Cihânuñ lezzetin şehvet sananlar
Behâyim mertebesinde kalanlar

Yelen fecr ü gelûsı hizmetinde
Behâyim gibidür Ârif katında⁵⁴³

13. CXXXV. II. Şemsî⁵⁴⁴

Kastamonuludur. II. Mehmet ve II. Bayezid'in defterdarı olarak Cenderecizade ismiyle bilinir. II. Mehmet'in hizmetlerinin mükafatı olarak kendisine hediye ettiği çiftliğe bugün hala Cendereliköy denilmektedir. II. Mehmet onu, Osmanlı tarihinin Acemli tarihçisi olan büyük Molla İdris'e çalışmalarına yardımcı olarak atamıştır.

Dervîş-i nemed-pûş gibi bülbül ırakdan

542 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 235/252

543 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 85

544 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 251/268

Gül-ruhlarının vasfın okur al varakdan⁵⁴⁵

Var iken gülzâr-ı hüsnün gül-sitâna bakmazın
Mihr-i ruhsârun tururken âftâba bakmazın⁵⁴⁶

Güzelden umulan budur şafâ pehlûya şarmağdur
Güzellik olmadın zâyî‘ sezâ pehlûya şarmağdur

Ne hoş hıfz eylemiş Şemsî kelâmu’llâhı şadr-ı yâr
Anuñ gibi güzel şadrı sezâ pehlûya şarmağdur⁵⁴⁷

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Olur sûz-ı derûnumdan dehânumda zebân âteş
Söz açarsam şîrârından idiserdür ziyân âteş

Derûn-ı dilde ışk odı toludur olur âh itsem
Serâdan tâ Süreyyâ’ya ser-â-ser bu cihân âteş

Göñülde ışk odı cânâ nihân olmaz ne mümkindür
Bu bir fikr-i muhâl ancak kaçan olur nihân âteş

Miyân-ı hırmî-i cânâ bir âteş urdı ıškuñ kim
Vücûdum şehrini bir gün tutısar nâ-gehân âteş

Zebânumdan ki âteşler olur her dem şîrâr-efşân
Görinür dîde-i hûn-bâruma kevn ü mekân âteş

Beni bir resme hiddetle yakar kim âteş-i eîşkuñ
Yanup hâk olduğum yirde yanardı bir zamân âteş

Bir âteşdür derûnı eîşk ile âşıkларуñ Şemsî
Cinâna varsa eâşıklar tolar elbet cinân âteş⁵⁴⁸

14. CXL. Şehdî⁵⁴⁹

545 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 300

Not: bu beyit Lâtîfî’de II. Şemsî başlığı altında değil, Şemsî-i Kadı başlığı altında zikredilmektedir.

546 Dr. Aysun Sungurhan, **Kmalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ**, Ankara-2017, s. 474

547 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 299

548 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 727-728

549 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 255/272

Kastamonuludur. Âli'nin zamanındaki ünlü Cendrecizade'nin dedesidir. Mehmed ve II. Bayezid döneminde defterdar ve zengin bir tüccarın oğludur. II. Mehmet döneminde İran'a seyahat etmiş ve dönüşünde birçok hediye ve nadir eşya getirmiştir. Farsça ve Arapçayı eşit derecede akıcı konuşurken şiirlerini basit bir Türkçe ile yazmıştır.

Var iken gülzâr-ı hüsnüñ gül-sitâna bakmazum
Mihr-i ruhsaruñ tururken âsumâna bakmazum

Farsçası o kadar mükemmeldi ki II. Mehmet'e yazdığı *Şahname*, Firdevsi *Şahname*'si ile aynı hece ölçüsündedir. Fakat sadece dört yüz beyite tamamlayamıştır.

Be-nâm-ı Hudâvend-i dâdâr-ı pâk
Ber-ârende-i âteş ü bâd u hâk

Hudâvend-i cân u hudâvend-i hûş
Hudâvend-i rûzî dih ü râz pûş

Hudâvend-i rûz u Hudâvend-i râz
Hudâvend-i sûz u Hudâvend-i sâz

Ez u tâb-ı kandil-i hâver fûrûz
Ez u kısmet-i rûzî vü şem-i rûz⁵⁵⁰

Gazelinden.

Gönlümi kapdı zülf-i 'anber-bâr
Zağı gör ki hümayı itdi şikâr⁵⁵¹

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Zülfini refè itmeyince virmedi ruhsârı h'âb
Zulmet-i şeb gitmeyince zâhir olmaz âftâb

Zülf ü ruhsârın görüp dil leblerine meyl ider
Hûn olur zîrâ şeb-i meh-tâbda içmek şarâb

Devr-i güldür sûfîyâ nûş eyle câm-ı mey müdâm
Ârif iseñ bâde-i sâfiden itme ictinâb

550 Dr. Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Ankara 2018, s. 611-612

551 Dr. Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Ankara 2018, s. 612

Dûzeh-ı hecrüñde ben miskîne ide nice bir
Cennet-i kûyüñdan ayru âteş-i hicrân èazâb

Ter èaraklar lebleri üstinde yâruñ sanasın
Şerbet-i şehd üzre saçılmışdur aktâr-ı gül-âb

Nâvdândur eşk-i çeşmüm vâdi-i gam içre ben
Olmışam nâlân u ser-gerdân çü seng-i âsyâb

Âteş-i èişik içre Şehdî her gice tâ subha dek
Raks urur yaşlar döküp nâleyle mânend-i kebâb

Gonçe leblerden su'âl-i bûse eyler haste dil
Bu su'âle laèl-i şîrînüñ virür cânâ cevâb⁵⁵²

15. CXLI. II. Şeyhî Çağırıcı⁵⁵³

Bu lakapla *Hüsrev ve Şirin*'in yazarı büyük Şeyhi'den yeterince ayrılır. Bilgisi olmaksızın müthiş çarpıcı hazırcevap yeteneğinden ve doğaçlama kabiliyetinden dolayı da iyi bir şairdir. Bursa'daki dükkânı her zaman sanatseverlerle doludur ve büyük şair Ahmed Paşa'nın yakınlığından ve onun himayesinden zevk duymuştur. Âşık'ın çokça naklettiği şakaları kelime oyunlarından ve kısmen uygunsuz veya hicivden başka bir şey değildir. Erotik⁵⁵⁴ şiirlerinden örnek bir beyit aşağıdadır:

Hicrûn düninün uzunluğundan
Vaslun seheri umulmaz oldu

Nergislerinün firâkıyla
Kırpikli gözüm yumulmaz oldu⁵⁵⁵

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Vaktidür bülbül gülistân bezmine hoş-h'ân ola
Kim gül açup bir nefes cân u gönül handân ola

Tagıdup zülfin benefşe saçına èanber saça
Saçını sünbül çözüp müşk ü èabîr-efşân ola

552 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 202

553 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 256/273

554 Bu kelime yorumsuz olarak Hammer'den olduğu gibi tercüme edilmiştir.

555 Dr. Aysun Sungurhan, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Ankara-2017, s. 484

Gamzesinden nergisüñ èakl u göñül mest ü harâb
Sûzişinden lâlenüñ cân u cigarler kan ola

Bülbül ü gül vaktine baş saldugına şâh-ı şûh
Gonçeler dem-bestedür reyhân gerek hayrân ola

Gel gel ey cân-ı cihân çün yeñi cân buldı cihân
Cân virüp èiş itmeyen cânân ile bî-cân ola

Sebze vü yâr-ı perî-ruh olsa câm-ı mey bu dem
Âb-ı hayvân isteyen âdem degül hayvân ola

Âlemi seyrân ider zülfüñ hevâsına nesîm
Tañ mı sevdâda yilen ger deng ü ser-gerdân ola

Hoş görüñ gül sohbetin sohbet ganîmetdür bugün
Hâssa bu bezm içre kim ol cân gibi sultân ola

Hüsn ü lutfın güllerüñ bir zerre hâke saymaya
Hâk-i pâyi şemmesi ger Şeyhi'ye ihsân ola⁵⁵⁶

16. CLXV. Gamî, ö. 903 (1497)⁵⁵⁷

Mevlana Ali bin Yusuf el-Fenarî'dir. İlmin peşinde İran, Semerkant ve Buhara'ya uzun yıllar seyahat etmiştir, fakat II. Bayezid döneminde Rum'a geri dönmüştür. Önce Manastır daha sonra Muradiye müderrisi, son olarak da 877 (1472) yılında Bursa kadısı olmuştur. Kastel kadısı olduktan sonra ikinci defa Bursa kadılığında getirilmiş ve en sonunda 878 (1473) yılında ise Hasan Samsunî'nin yerine kazasker olmuştur. Bu görevinden, üç yıl sonra azledilmiş fakat ikinci defa 894 (1488) yılında Rumeli kazaskerliğine, 900 (1494) yılında da Anadolu kazaskerliğine tekrar getirilmiştir. Daha sonraları ise günlük 70 akçe emekli maaşıyla memleketi Bursa'ya dönüş yapmış ve burada atalarının yaptırdığı camide defnedilmiştir. Şeyh Muhammed Cezerî'nin torunu ile evlenmiştir ve oğulları Mehmed Şah Fenarî ve Muhaşşi Hasan Çelebi Fenarî'dir. Babası Şemseddin Mehmed Şah bin Fenarî, amcası Yusuf Bâlî'dir. Bu ikisinin babası Molla Şemseddin Muhammed Fenarî bin Hamza'dır. Son olarak da Ali

556 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1555

557 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 274/291

Fenarî'nin Mahmut Fenarizade Şah Efendi oğulundan olan torunudur. Bu yedi Fenarî Osmanlı hukuk bilimin yedi kollu şamdanıdır. Zira bu alanın bütün dallarına dair yorum ve haşiyeleri mevcuttur. İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sine ve *Aritmetik*'ine haşiye yazmıştır. İran'dan döndüğünde on binden daha fazla gazeli ezbere bildiğini kendisi söylemiştir. Ayrıca kendisi de bir şairdir.

Gazel

Ben umardum ki cihân içre bana yâr olasın
Yârlık işi tamâm oldu begüm var olasın

Beni âzâde iken 'ışka giriftâr itdün
Göreyin sen de benüm gibi giriftâr olasın

Beddu'â itmezem ammâ Hudâdan dilerüm
Bir senün gibi cefâkâra hevâdâr olasın

Ey Gamî nâle vü zâr ile ölürsen yiridür
Sana kim didi ki her bir güzele yâr olasın⁵⁵⁸

Sûz-ı dil artur müdâm ol rûy-ı âteş-tâbdan
Âteş-i sûzân egerçi sâkin olur âbdan

Tîr-i bârân atsa gamzen hoş gelür ölmek bana
Haste gönlüm hazz ider yagmurlu günde hâbdan

Âteş-i mihrünle ey meh dâg-ı sûzânüm benüm
Rûşen olmuşdur cihânda mihr-i 'âlem-tâbdan⁵⁵⁹

17. CLXVI. Firdevsî⁵⁶⁰

Bursalıdır. *Şahname* yazarı büyük fars şairinden ayırt edebilmek için Uzun Firdevsî olarak anılmıştır. Zira bu lakabı hem uzun boyuna hem de *Süleymanâme*'sinin uzunluğuna borçludur. Bu eserini II. Bayezid'in emriyle yazmış ve 360 cilde yaymıştır. Eserini sultana sunduğunda sultan 80 veya 90 cildini seçip geri kalanını yaktırmıştır. Bu 360 cilt 1836 menkıbe, 720 Allah'ın birliğini anlatan ilahi ve kasideler

558 Dr. Aysun Sungurhan, *Kıralzâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara-2017, s. 646

559 Dr. Aysun Sungurhan, *Kıralzâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara-2017, s. 646-647

560 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 276/293

içeriyordu. Sultan'ın bu tavrından rahatsız olan Firdevsî, büyük Firdevsî'nin Gazneli Mahmud'a yaptığı gibi Bayezid'den öç almak için sultanı hicvetmiş sonrasında da Acem'e/İran'a gitmiştir. Süleymanname'sinden şu gazel alınmıştır:

Gel ey vâzî ' işt kavlin hakîmüñ
Eger kim vâ r ise tab ' -ı selîmüñ

Dilerseñ vaz ' idesüñ bir ' imâret
Eger kûy u eger şehr ü vilâyet

Gerek seyr eylesün yer yüzinde
Yürüyesün yücesinde düzinde

Bulasuñ bir yeri kim ola ' âlî
Şimâlınden yaña ola cibâli

Açuk ola velî garbî hevâsı
Öñi sahrâ vü tığ ola verâsı

Düşe bir ulu şu garbî yânına
Yüriye anda şandalla sefîne

Yüzinden her kaçan baħrûñ ese rîh
Vire enfâsı ol ârâya tervîh

İñende şovuk olmaya şitâsı
Pek ıssı olmaya yazın hevâsı

Daħî tîz irişür ola nebâtı
Dönüp tîz geçmeye hem hażravâtı

Meşâfîler ola yaylamak için
Meşâtîler ola kıslamak için

Bulıcağ işbu vaşf ile mevâzî '
Revâdur yapsañ anda kaçır u câmi '

Bu şu yerde yapsañ menzil ü dâr
Kapusı şarkâ ola didi mi ' mâr

Binânuñ kim ola kapusı şarkî
Güneş toğsa düşer içine şavkı

Buħâr-ı ' arzdan olan küdüret
Güneş görse gider niteki zulmet

Şu yire kim güneş kılmaz sirâyet
Zarardur eyleme anda iķâmet⁵⁶¹

18. CLXXI. Kadirî, ö. 940 (1533)⁵⁶²

Tezkire yazarı Kınalızâde'nin anne tarafından dedesidir. Şeyh Kutbeddin-i Irakî'nin soyundan gelmektedir ve Ispartazâde adıyla meşhur oldukları Isparta'da doğmuştur. Kara Seydi Efendi'den mülazım iken kadılık kariyerine başlamıştır. O zamanki kazasker Tâcizâde Arapçasının iyi olmadığı gerekçesiyle kadılık görevini reddettiğinde, Kadirî ona Arapça bir hüccet takdim etmiş ve bunun üzerine Tâcizâde ona teklif edilenden daha üstün bir görev verme gereği hissetmiştir. Bursa'da Lâmfî ile bir hafıza yarışına tutuşmuşlardır ki Lâmfî fars şiirinin güzelliklerinin Arap şiirinden daha çok olduğunu savunmuştur. Buna binaen Lâmfî Farsça Kadirî Arapça olmak üzere atışmaya başlamışlar ve Kadirî hiç birini yanıtı bırakmamıştır. Ayrıca mükemmel nesirler yazarmıştır. Rodos yakınlarında kadı iken I. Selim'e hisarı fethetmesi için rapor yazdığında, yeterince silahlanmadan önce bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bunu duymak istemeyen Selim, “*Beyanın güzel tarzı olmasaydı kadıyı bu pervasızlık nedeniyle cezalandırırdım*” demiştir. Sadece torunu değil Latifî tarafından da tasdik edilmiş olan gazel şudur:

Leylî gibi çemende konup gül otâğ ile
Mecnûn yüregi gibi yanar lâle dâğ ile

Hengâme-gîr olursa şürâhî ‘acep degül
Kim nice pehlevânı başa bir ayâğ ile

Dil tıflı gözlerümle düşüp baır-ı eşküme
Öğrendi şuda yüzmegi iki kabâğ ile

Pervâneleler nemed geyüp envâr-ı hüsnüñi
Dervîşler gibi tolanurlar çerâğ ile

Kûyuñda Kâdirîyi rakîb ile dir gören

561 Dr. Rıdvan Canım, *Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara 2018, s. 405-406

562 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 280/297

Bülbül çemende hem-nefes olur mı zâg ile⁵⁶³

Giceler subha degin şevkümi ey mâh saña
Gün gibi rûşen ider meşèale-i âh saña

Tutuşup yanar idüñ odlara pervâne gibi
Söylesem derdümi ey murg-ı sehergâh saña

Dil-berâ zülf ü lebüñ yâdına bir hırka ile
Baña bir lokma yiter mansıb ile câh saña

Sâlik-i râh-ı èadem ol koma göñlüñde vücûd
Tâ hayâl-i leb-i cânân ola hem-râh saña

Kâdirî gam yime kim bir gün ola topraguñı
Kîmyâ ide kılup bir nazar ol şâh saña⁵⁶⁴

19. CLXXV. Kâtibî⁵⁶⁵

Bursalıdır. Mahlasını güzel hattına borçludur. Sultan Mehmet ve II. Bayezid'e övgü için sayısız gazel ve kaside yazmıştır. Aşkî'nin öğrencisidir ve ona öğrenci olabilmesi şairliğine mukabil aldığı tek ücrettir. En meşhur beyti aşağıdakidir:

Yine ey câm-ı musaffâ seni gördük silme
Meclisün revnakısın dünyede art eksilme⁵⁶⁶

Şol turra-i miskîn ki ruh-ı yâre tayandı
Yanarsa n'ola 'ud gibi çok nâra tayandı

Bimâr idi dil zülfüñ ucından ser-i zülfüñ
Destine 'asâ sunalı bir pâre tayandı⁵⁶⁷

Nefsini ibtizâle vakf eyler

563 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 425

564 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 148-149

565 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 283/300

566 Dr. Aysun Sungurhan, **Kımalzâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara-2017, s. 704

567 Prof. Dr. Halûk İpekten, Prof. Dr. Günay Kut, Prof. Dr. Mustafa İsen [Prof. Dr. Hüseyin Ayan-Prof. Dr. Turgut Karabey], **Sehî Beg Heşt-Bihişt**, Ankara 2017, s. 129

Eyleye her ki nân-ı vakfa heves

Kapu kapu gezüp kılur tâpû
Secdegâhı olur anuñ nice kes

Hürriken bendeden olur bed-ter
‘Abd idinürler anı niçe has

Şîr-i garrân ise olur rûbâh
Olur ‘anķâyise haķîr meges

Sana ‘izzet gerekse ķânî‘ ol
Ki haķâretle bakmaya her has⁵⁶⁸

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Mektûb-ı hüsne yazılı dil-ber gubâr hat
Cân u dil ortasına düşürdi gubâr hat

İnen bu yüzi karaya yüz virme dir idüm
Nice ak itdi yüzüñi gör ey nigâr hat

Gülzâr-ı hüsne girdi hatâsını bilmedi
Bilmezlik ile gül yüzini kıldı hâr hat

Mülk-i Hoten’den indi Habeş leşkeri ile
Âhir diyâr-ı Rûm’a olur şehryâr hat

Kalmadı ietibâruñ ezelî hatuñ velî
Dirlerdi kim virür kişiyi ietibâr hat

Nâ-gâh zülf-i ser-keşüñe el ururken âh
Görindi çeşmüme sanemâ pâ-yı mâr hat

Reyhân hatından ide misâlini Kâtibî
Şol kim terakki bulmaga her dem yazar hat⁵⁶⁹

20. CLXXXIX. Melîhî⁵⁷⁰

568 Dr. Rıdvan Canım, *Lâtîfî -Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara 2018, s. 432-433

569 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ‘ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 761

570 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 303/320

Tokat doğumlu bir kadıdır. Melîhî büyük şair Ahmet Paşa'nın çağdaşı ve sırdaşıdır ve onun vesilesiyle II. Mehmet'in iltifatına ulaşmıştır. Sultanın meclisinden ziyade meyhane ve içkide lezzet bulduğundan neredeyse sürekli sarhoştur. Sultan, içki içmesini yasaklayıp hatta içerse onu ölüm cezasına çarptırılacağını söylemiştir. Bir süre kendini zorlasa da sonradan sarhoş olarak Fatih'in huzuruna çıkarılmıştır. Fatih, Ramazan ayında onu böyle görünce hiddeti artmış ve onun ceza olarak denize atılmasını emretmiştir. Melihi, asaya dayanmadan ayakta duramamasına rağmen içki içmediğine dair 4 kitaba, 114 suhufa, 124000 peygambere, Kabe'ye ve Allah'ın arşına yemin etmiştir. Ölümünden korktuğu için inkar ettiğini düşünüp inanmayan Sultan, doğruyu söylerse onu affedeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Melihi orucun yasaklarına ve Sultan'ın sözlerine sadık kalıp içki içmediğini ama şıngayla içkiyi vücuduna aldığını itiraf etmiş, Sultan da onu bağışlamıştır. Bu soruşturma fırsatıyla kendisine yöneltilen sarhoş değilken neden bastona dayandığı sorusuna şu doğaçlama beyitle cevap vermiştir:

Bu Melîhî iki 'asâ götürür
Biri rûhânî biri cismânî

Ol ki cismânîdür ağaçdandır
Ol ki rûhânî la'l-i rümmânî⁵⁷¹

Sultan hala genç olmasına rağmen neden dişlerinin olmadığını sorunca şöyle cevap vermiştir:

Mâh-rûlar leblerine diş bilerdüm dem-be-dem
Ol kadar taş urdılar ağzumda dendân kalmadı⁵⁷²

Pür ideyin sirişk ile kûy-ı nigârımı
Tâ kim sabâ götürmeye andan gubârımı

Ey bâde ger yolun düşe zülf-i siyâha
Lutf eyle yokla anda dil-i bî-karârımı

Dil mülkini sipâh-ı belâ yıkdı ey sabâ

571 Dr. Namık Açıkgoz, **Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü's-Şu'arâ**, Ankara 2017, s. 301

572 Dr. Rıdvan Canım, **Lâtîfî -Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018, s. 494

Âgâh kıl bu vâkı’adan şehriyârımı

Âhum nesîmi irmedi gülzâr-ı kûyuña
Zâyî’ geçürdüm ey yüzi gül rûzgârımı

Ferhâd-ı ‘aşk idügümi añlar Melîhiyâ
Her kim okursa levha-i seng-i mezârımı⁵⁷³

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Micmer göricek sûzumı içi oda yandı
Şemê agladugum gördi yaşı kana boyandı

Âşık ki meded isteye âh ile yaşından
San tekyelenüp yile varup suya tayandı

Bî-vakt bitürdüñ şekerüñ üzre nebâtı
Bu haste ciger kanda lebüñ kandine kandı

Göz karasıla dil çü saçüñ bendine düşdi
Birez kara bahtına ilendi vü karandı

Öpüp lebüñi zülfüñe el urup uzandum
Gûyâ ki hayât âbın içüp eömri uzandı

Dil şîşesini seng-i cefâ ile uşatma
Çün kim bütün olmaz dahı ol şîşe ki_uşandı

Ey dil-ber-i cânâne iriş kim bu Melîhî
Mercân lebüñüñ hecrile cânından usandı⁵⁷⁴

Hammer’in eserinde şair biyografilerini nasıl aktardığını gösterebilmek için yukarıda yirmi şair örneği verilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında daha öncede vurguladığımız üzere Hammer’in yaptığı tercümeyle sadık kalınarak metin olduğu gibi Türkçeye tercüme edilmiştir. Genel olarak tezkirelerde bulunan malumatı aktaran Hammer’in tercüme yaparken kullandığı üslubu gösterebilmek için ele aldığımız örneklerde şu kısımlar dikkati celbetmektedir: örneğin 6. numaradaki Korkut başlığında “destotizim şüphesiyle” diye bir tabir kullanılmaktadır. 7. numaradaki

573 Dr. Namık Açıkgöz, **Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü’ş-Şu’arâ**, Ankara 2017, s. 301-302

574 Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1771

Halîmî başlığında “Sultanın vahşeti” kelimelerini tercih ettiği görülmektedir. Son bir örnek olarak 15. numaradaki Şeyhî Çağırıcı başlığında ise şairin şiirlerini “erotik” olarak tasvir etmiştir. Hammer’ın tercümesi olan bu kelimeler metnin aslının sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için değiştirilmeden olduğu şekilde çevirilmiştir. Bu gibi kısımlara kasten bir müdehale yapılmamıştır.

3.3. Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi’nden Şiir Örnekleri

Çalışmamızın bu bölümünde Hammer’ın eserinde şair biyografilerinin altında ele aldığı şiirlere örnekler verilmiştir. Bu yirmi şiir örneğinde Hammer’ın genel olarak şiirleri nasıl tercüme ettiği ele alınmıştır. Tercümeleri ne kadar düzgün ve isabetli, içerik olarak aktarımı ne kadar gerçekleştirebilmiş ve kafiye konusunda ne kadar başarılı olabilmış bu konular irdelenmiştir.

1. XIII. Niyâzî

Dilemes dil bir nefes aalemde olmak jarsis.

Das Herz wünscht in der Welt zu sein nicht Freunde ohne,
O Gott! Laß keinen Augenblick mich Schönen ohne,
Seitdem das Feuerauge brennt als Anemone,
Verlanget sich die Brust zu sein nie Gluthen ohne,
Wie sollte klagen nicht im Hain Äidone,
Da in der Welt nicht eine Rose Dornen ohne;
Ich weiß nicht, ob die Narrheit eine Zauberfrohne,
Da ich nicht ruhe ohne Schelme, Augen ohne
Ich weine, sprache ich, Schah! Da sprach Äidone,
Es gibt nicht Nachtigall, Niyâzî! Klagen ohne.⁵⁷⁵

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Dilemez dil bir nefes âlemde olmak yârsuz
Yâ İlâhî itme bir lahza beni dildârsuz

Âteşin ruhsâruñı arz eyleyelden sevdüğüm
Bir nefes bu sîne-i sûzânım olmaz nârsuz

Andelîb-i dil nice feryâd idüp zâr itmesün
Bitmedi bir gül cihân bâğında hergiz hârsuz

575 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 71/90

Bilmezem hîç nice sihr itdûñ dil-i dîvâneye
Yok karârı bir nefes sen gözleri mekkârsuz

Aglaram didüm şehâ kûyuñda dir ol andelîb
Ey Niyâzî gülşen içre bûlbûl olmaz zârsuz⁵⁷⁶

Mana olarak bakıldığında şiirin ilk iki beytinde anlam olarak tam örtüşmemekle beraber içeriği büyük oranda şiirin aslıyla benzerlik taşımakta. Yani Hammer takriben aynı manalara gelebilecek farklı kelimeler kullanarak çeviri yapmış. Diğer üç beyitte ise hem mana hemde kelime olarak şiirin aslına uygun bir şekilde tercüme yapmıştır.

İçerik olarak bizce uygun olmayan tercüme ve kelime seçimleri örnekler ışığında açıklanmaya çalışılacaktır:

- a. Birinci beyitin ilk dizesinde Niyâzî'nin *yarsuz* kelimesi yerine Hammer Türkçede genel manada arkadaşlar anlamına gelen *Freunde* kelimesini kullanmıştır. Bu bizce eksik, yanlış ve yetersiz bir tercümedir.
- b. Niyazi'nin birinci beyitinin ikinci dizesinde *dildârsuz* kelimesi yerine Hammer herhangi bir güzel manasına gelen *Schönen* kelimesini tercih etmiştir.
- c. Takriben bir çeviri yapıp tam manayı aktarmadığı/aktaramadığı bir beyite su örnek verilebilir:

Niyazi'nin beyiti:

Âteşîn ruhsârûñı arz eyleyelden sevdüğüm
Bir nefes bu sîne-i sûzânım olmaz nârsuz

Hammer'in çevirisi ve çevirisinin Türkçeye tercümesi:

Seitdem das Feuerauge brennt als Anemone,
Verlanget sich die Brust zu sein nie Gluthen ohne,

576 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 640

Anemon (dağ lalesi) olarak ateş gözü yandığından beri
Göğüs korsuz/narsız olmak istemiyor

2. XXIX. Za'îfî

Atsch nikabüni jaraschmas afitab üsre hidschab.

Lüft‘ den Flor! Für Sonne schickt sich Schleier nicht,
Sonst benimmst du dieser, jener Welt das Licht,
Decke nicht mit Lockenschleier das Gesicht,
Sonnenfinsterniß in Rum Unglück ausspricht,
In der Brust ist ausgespannt der Liebe Zelt,
Das am Pfahle deines Lockenbildes hält,
Zeit ist’s endlich, anzubau’n des Herzens Feld,
Sag‘, wie lange bleibt’s durch Trennung unbestellt?
Dein Befehl ist dem Za’îfî stets gerecht,
Sei es, daß du Unrecht heischest oder Recht.⁵⁷⁷

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Aç nikâbuñı yaraşmaz âftâb üzre hicâb
Dü cihân zulmetde kaldı ref’ olmazsa nikâb

Yüzüñe zülfüñ hicâb itme ki dir ehl-i nücûm
Rûm’da fitne olur ey meh tutılsa âftâb

Hayme-i ’ışkuñ kurup sahrâ-yı sînemde gönül
Rişte-i zülfüñ hayâlin eyledi müşkîn-tınâb

Vaktidür dil mülkin âbâd eyle seng-i cevri ile
Niceye dek tîşe-i hecr ile kılasın harâb

Sanma kim yüz döndürür emründen ey meh-rû senüñ
Tek buyur şâhum Zaîfî’ye hatâ vü ger savâb⁵⁷⁸

Hammer şiiri anlam bakımından ve kelime seçimi olarak genel itibariyle aslına uygun bir şekilde tercüme etmiştir. Sadece ikinci beyitin ilk dizesindeki “ehl-i nücûm” ve üçüncü beyitteki “sahra” ve “hayal” kelimelerini almamıştır. O kelimeleri de mana

577 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 117/134

578 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘U’n-Nezâ‘ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 206

olarak anlaşılabilir bir şekilde aktarmakla yetinmiştir. Bizce bu kelimeleri tercüme etmeyişi bir sebebi de kafiye tutturabilmeye çalışması gibi görünmektedir.

3. XXXVI. Seyyid Nesîmî

Jüsün masshafdür ei nuri munewwer.

Koran ist dein Gesicht, o Weltenlicht,
Gepriesen sei der Herr! Allah Ekber!
Die Brauen, Wimpern und das Haar so dicht,
Sie stellen die acht Thore Eden's vor,
Dein Haar ist dunkler Vers, die Wange Sonnenlicht,
Dein Wuchs ist Eden's Lebensbaum, der Mund Kevser,
Die Schönheit ist der Welt Verklärungslicht,
Sie wird durch dich erleuchtet mehr und mehr,
Die Engel blendet deiner Schönheit Licht,
Was für ein Schacht bist du, was für ein Meer!
Es ist dein Leib das absolute Licht,
Und deine Wesenheit begreift sich schwer,
Es sammelt sich am Mund das Wasser dicht,
In das die Welt sich stürzt als ein Meer.
Aus deinem Thon erschuf der Herr das Licht,
Wie rein ist es! Gepriesen sei der Herr!
Es bethen an das Haar der Wangen Licht,
Der Mond, die Sonnen und der Sterne Heer.
Wer dich nicht kennt, dem sind nur ein Gedicht
Der Hochaltar, des Predigers Minber,
Die Wahrheit durch den Mund Nesimi's spricht,
Die Wahrheit ist nur Gott, der Ew'ge, Er!⁵⁷⁹

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Yüzüñ mushafdur ey rûh-ı münevver
Te'âlâ şânuhü Allâhü ekber

Sekizdür kapusıdur cennât-i 'Adn'üñ
Kaşuñla kirpigüñ zülfüñ mu'anber

Elem neşrah saçuñ ve'ş-şems yüzüñ
Boyuñ Tûbâ lebündür âb-ı Kevser

Meger şem'-i tecellîdür cemâlüñ
Ki nûrından cihân oldı münevver

579 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 125-126/142-143

Felek hüsnünde hayrândur melek mât
Ne deryâsın ne mâ'densin ne gevher

Ser-â-ser nûr-ı mutlakdur vücûduñ
Ne mâhiyyetsin ey zât-ı mutahhar

Ayân oldu lebûñ 'aynında şol su
Ki gark oldu cihân bahrinde yek-ser

Tenûñ tîninden oldu halk ervâh
Teâla'llah zihî pâkîze gevher

Sücûd eyler ruh u zülfûñ katında
Meh ile encüm ü hurşîd-i hâver

Rümûzın bilmeyen Beytû'l-harâm'uß
Ne bilsün kim nedür mihrâb u minber

Nesîmî'nüñ sözi hakdur Hak'ı bil
Ki hakdur kim anuñ dilinde söyler⁵⁸⁰

Tercümesi mana olarak gazelin tamamını kapsıyor. Bununla beraber çevirisinde dikkatimizi çeken bazı hususlar var. Mesela ikinci beyitte dizelerin yerini değiştirerek tercüme etmiş, yani aslında birinci olan dize Hammer de ikinci dize olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu yapmasının sebebi kafiyei yakalayabilmek olduğu açıkça görünmektedir. Yine aynı beyitte “mu'anber” sıfatı için “sık” anlamına gelen “dicht” kelimesini kullanmasının sebebi de yine kafiye olsa gerek. Zira mu'anber kelimesi lügatta amber kokan, amberli, güzel kokulu manalarına gelmektedir.

Beşinci beyitte Nesîmî'nin “mâ'den” ve “gevher” kelimeleriyle anlattığı manayı Hammer sadece madencilikte kullanılan “Schacht” kelimesi ile anlatmıştır. Hammer böylelikle bir kelimeyle iki manayı birden anlatmıştır.

Yine altıncı beyitte “absolute Licht” kelimesiyle hem ilk satırı hemde “mutahhar” kelimesini anlatmıştır. Bu Hammer'in dil bilgisi ve bunu şiire uygulanmasındaki maharetini de göstermektedir.

580 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 542-543

Sekizinci beyitte kafiyei uygulayabilmek/tutturabilmek için “ruh” yerine “nur” anlamına gelen “Licht” kelimesini kullanmıştır. Aynı şekilde yedinci beyitteki “ervah” kelimesi yerinde “Licht” kelimesini kullanmıştır. Ruh kelimesi için kullandığı bu Licht kelimesini asıl manasına denk gelen nur kelimesi yerine kullandığını da görüyoruz, mesela altıncı beyittetki nur kelimesi.

Son olarak dokuzuncu beyit mana olarak anlaşılabilenekte ise de “Beytü’l-harâm” tamlamasını tercüme almamıştır. Bu bir eksiklik olarak direkt göze çarpmaktadır.

4. XL. Adnî

Terrahhum et dile dschana ki bi karardür.

Erbarme, Liebchen, dich des Herzens,
Gefangen in den langen Ketten
Das mit dem Bilde deiner Lippen,
Mein Herz zerstöret nur dein Auge,
Was man des Paradieses Lotos
Nichts anders als dein hoher Wuchs
Der Unmuth Mond, der Schönheit Sonne,
Nichts anders als dein hoher Wuchs
Sei's, daß er Treue dir erzeigt,
Beklage dich darob nicht, Herz,
So Leib als Freude seien dir
Bewahre sie in deiner Seele,

Das unbeständig ist,
Der dunklen Locken ist,
Gefärbt von rotem Wein.
Das schwerbetrunken ist,
Und dessen Quelle nennt,
Und Quell des Mundes ist,
In dieser Sternenwelt,
Und deine Wange ist.
Sei's, daß er peinigt dich,
Da es sein Wille ist,
Willkommen, Adnî.
Die alter Freund dir ist.⁵⁸¹

Nazmî'nin antolojisinden:

Terahhum it dile cânâ ki bî-karârûndur
Esîr-i silsile-i zûlf-i tâbdârûndur

Müdâm gönlümi mey-gûn lebûñ hayâliyle
Harâb u mest kılan çeşm-i pür-humârûndur

Göñül ugurlığına mâhtâba karşı gelen
Siyâh câme geyüp hâl-i müşk-bârûndur

Nihâl-i Tûbi vü Kevser didükleri bilürem
Bülend-kaddûñ ile la'l-i âbdârûndur

581 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 140/157

Meh-i melâhat ü necm-i sipihr-i hüsn ü cemâl
Cihân içinde bugün haddüñ ü izârûndur

Gerek vefâ vü gerek cevır ile cefâ kılsun
Şikâyet itme gönül ihtiyâr-ı yârûndur

Safâ ile gam u şâdî-fezâsın ey Adnî
Gönülde cân gibi sakla ki köhne yârûndur⁵⁸²

Hammer'ın tercümesinde Adnî'de bulunan üçüncü beyit tamamıyla eksiktir. Dördüncü ve beşinci beyitlerde ise aslına uygun olmayan kelimelerle dahi olsa büyük oranda mana aktarılmıştır.

Geriye kalan diğer beyitler Hammer tarafından anlaşılır ve bariz bir eksik olmaksızın tercüme edilmiştir.

5. XLIX. Âdli

Tiri ahümden ssakin bu derdmende kil nasar.

Hüthe dich vor Seufzerpfeilen,
Höre Rath, es hat derselbe
Bist, wie Ros', in allen Händen,
Bist, wie Auge, aller Orten
Ob der Nachtigallen klagen
Hüthe dich vor meinen Seufzern,
Zeit ist's, daß vom Mundrubine
Weil auf einen einz'gen Hauch nur
Hemme nicht den Strom der Thränen,
Wenn du, wie Cypress', zu wachsen
Sag', warum der Rubenbuhler
Sonst ist's Sitte, daß der Teufel
Wenn durch Schönheit du vielleicht
Du den alten Âdli, bitt' ich,

Schau mich, Grambegabten, an,
Keinen Schaden noch gethan.
Wirst du lang nicht bleiben rein,
Wirst du angesehen'n nicht sein.
Gab die Rose Blatt dem Wind.
Die gefährlich Schönen sind.
Nur Ein Kuß mir sei gewährt,
Mir die Seele schon entfährt.
Laß sie fließen an der Thür,
Wünschst höher für und für.
Immer dir zur Seite steht,
Vor dem Engel flüchtig geht;
Lang zu leben wünschen sollst,
Stets als Gürtel tragen woll'st.⁵⁸³

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Tîr-i âhumdan sakın bu derdmende kıl nazar
Hey nasîhat diñle kim gelmez nasîhatdan zarar

Gül gibi elden ele varma şehâ solmayasın

582 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 625

583 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 150/167

Gün gibi her-câyi olsañ kadrûñ olmaz mu'teber

Nâlesinden bülbülün evrâk-ı gül virdi yile
Bâd-ı âhumdan sakın gülzâr-ı hüsnün kıl hazer

Bûse-i la'l-i lebün ihsân iderseñ vaktidür
Bir nefes kılmış durur cismümde rûhumdan eser

Yaşumuñ seyl-âbını men' itme aksun kapuña
Serv gibi ser-firâz olmak dilerseñ sen eger

Niçün ey dil-ber saña her dem rakîb olur karîb
Âdet oldur kim melek her yirde şeytândan kaçır

Ger güzellikle dilerseñ bulasın 'ömr-i tavîl
Adli pîrûñ kavlini rahm it bilûñe kıl kemer⁵⁸⁴

Hammer Âdli'nin gazelini oldukça başarılı bir şekilde Almanca'ya çevirmiştir. Bütün beyitler hem içinde kullanılan kelimeler hemde mana bakımından olduğu gibi muhafaza edilerek tercüme edilmiştir.

Sadece ikinci beyitin ikinci dizesinde Âdli'nin "gün gibi" benzetmesini "her yerde olan göz" şeklinde çevirmiştir. Tercümenin bu kısmında orijinalinde söylenmek istenen şey mealen aktarılmıştır ve meramı anlaşılmaktadır fakat sadece başka örnek üzerinden gidilerek tercüme edilmiştir.

6. L. Hamdî

Ja rebb göreimmi ol mehi kim mihrabun olan.

Seh' ich's, Herr! Das jener Mond
Das er mir, dem Fremden, hold,
Auf dem Gaul des Glück's durchmißt
Wenn der Schah ihn würdig halt,
Kalt ist der, den nicht gemaalt
Werth nicht, daß zum Ziele er
Ausgezehrt bin ich durch Schmerz,
Werth, daß deinem Gaul als Bein
Hamdî's Kunde deiner Lippen,
Wer verlangt, daß ihm Kunde

Mir doch gnädig werde,
Seelenruhe werde!
Slave diese Erde,
Daß er sitzt zu Pferde.
Deines Grams Beschwerde,
Deiner Wimpern werde.
Härte und Gefährde,
Ich geopfert werde.
Hör' auf dieser Erde,
Vom Verborg'nen werde.⁵⁸⁵

584 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 350

585 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 156/173

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Yâ Rab görem mi ol mehi kim mihrbân ola
Râm ola ben garîbine ârâm-ı cân ola

Her dem sa'âdet atına ol bendedür süvâr
Kim pâdşâhı anuñ ile hem-'inân ola

Ey dûst derd-i 'ışkun ile bî-nişân olan
Lâyık degül mi gamzeñ okına nişân ola

Cevr ü cefâ vü derd ile oldı tenüm nizâr
Kûyuñ itine hoşdur eger üstüh'ân ola

Gûş eylesün lebûñ haberin Hamdi'den 'ayân
Her kim dilerse vâkıf-ı sırr-ı nihân ola⁵⁸⁶

Gazel müellif tarafından içerik olarak düzgün ve isabetli bir tercüme ile Almanca'ya tercüme edilmiştir. Beyitler iki yer haricinde mana ve kelime tercihi bakımından olduğu gibi aktarılmıştır.

İlk olarak; bütün beyitler dizesi dizesine denk gelecek şekilde tercüme edilmişken ikinci beyitte toplu bir mana verildiği göze çarpmaktadır. Yani dizeleri, beyiti oluşturan iki ayrı cümle şeklinde tek tek tercüme etmek yerine, manayı meczederek tek cümlede aktarmıştır. Hammer'in bu tercüme şeklini diğer bazı beyitlerde de kullandığı aşağıda gelecek olan farklı örneklerde de gözlemlenecektir.

Hammer dördüncü beyitte geçen "köyün itine atılan kemik" örneği yerine "atın ayağı olmak" benzetmesini kullanmayı tercih etmiştir. Mana olarak gazelin aslındakine uygun olduğu ve söylenmek istenen şeyin anlaşıldığı, fakat burada Hammer'in motamot bir tercüme yapmak yerine Almanca'da orijinaline benzeyen başka bir tasvir kullandığı görülmektedir.

7. LXII. Nihânî⁵⁸⁷

Newbehar irdi jene aalemi idrak edelüm.

586 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1560

587 Hammer'de Nihânî ismi kullanılmış, Nazmî'de ise Nihâlî ismi.

Frühling ist da, laßt die Welt uns genießen!
Werfet, wie Rosen, dem Wein euch zu Füßen!
Lasset die Knospen des Schenken uns küssen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!

Laßt uns von dem, was geschehen, nichts wissen,
Zeit ist's, die Rosen, den Wein zu genießen,
Trinket aus Hörnern, aus Ohren, aus Füßen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!

Trinket im Rosenhain unter Narcissen,
Nachtigall bratet als leckerer Bissen,
Hai und Hui! den himmlischen Rissen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!

Ungenützt laßt nicht die Rosen verfließen,
Rosengesichter, nun möcht' ihr umschließen,
Stachel des Spottes bringt nicht ins Gewissen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!

Schenken, o eilet mit fliegenden Füßen,
Laßt uns die Knopfen der Herzen erschließen,
Laßt und die Rose um Schläfe nicht missen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!

Laß uns, Nihani, uns kosend begrüßen,
Und mit dem Wein uns das Leben versüßen,
Daß von uns ferne Geschlechter noch wissen,
Trunken, von Sinnen, den Kragen zerrissen!⁵⁸⁸

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Nev-bahâr irdi yine 'âlemi idrâk idelüm
Varumuz gül gibi mül ayagına hâk idelüm
Gonçe-i sâgarı bezm içre tarabnâk idelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Mâ-cerâyı iki gözüm ko geçenden geçelüm
Dem bu demdür berü gel mey içelüm hoş geçelüm
Gâh aşkar gözi gâh at kulagıyla içelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Yine gülzâra varup bezm-i şarâb eyleyelüm

588 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 186-187/203-204

Bülbüli âteş-i şevk ile kebâb eyleyelüm
Hây u hûy ile yiri gögi harâb eyleyelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Devr-i güldür gülün eyyâmı ganîmet görelüm
Cem' idüp bir nice gül yüzlüyü 'işret sürelüm
Hâr u has ta'nı bize n'eyleyi bilür görelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Sâkiyâ gel götür ayagı senünle kaçalum
Gülşen-i bezmde dil gonçelerini açalum
Şevk ile bir birümüz başına güller saçalum
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm

Gel Nihâlî yine bir sohbeta bünyâd idelüm
Câm-ı bâdeyle revânını Cem'ün şâd idelüm
Yâdgâr olmağîün biz dahı bir ad idelüm
Mest-i lâ-ya'kıl olalum yakalar çâk idelüm⁵⁸⁹

Hammer gazelin ikinci beyitinde geçen “Gâh aşkar gözi gâh at kulagıyla içelüm” dizesini tercüme ederken göz, kulak dedikten sonra tercümeyle birde ayak kelimesini ekliyor. Buradaki ayak kelimesi kafiyeyle ötürü eklenmiş gibi görünmektedir. Zira gazelin aslında ayak kelimesi geçmemektedir. Kafiyeyle uygun olması için ekleme yaptığı bir diğer kısma ise üçüncü beyit örnek verilebilir.

Sırf beyitteki diğer kelimelerle uyduğu için “Yine gülzâra varup bezm-i şarâb eyleyelüm” dizesinde nergiz kelimesi geçmemesine rağmen tercümede bu kelimeyi eklediği görülmektedir. Mana olarak gazelin aslıyla çelişmeyip, gazelde anlatılmak isteneni aktarmasıyla beraber böyle bir ekleme yaptığı belirtilmelidir. Bu eklemeyi yaparak şiirde olmayan bir kelimeyi eklemesine rağmen ortaya çıkarmış olduğu kafiyeyle gerçekten başarılı olduğu gözlemlenmektedir.

Gazelin diğer dördlüklerinin aksine dördüncü dördlük mealen tercüme edilmiştir. Doğru anlayıp doğru aktarmış olmakla beraber diğer beyitlerde olduğu gibi nokta atışı tercümeyle yerine genel bir tercüme vermiştir.

Son beyiti de gazelin diğer beyitlerinde olduğu gibi isabetli bir şekilde tercüme etmesine rağmen üçüncü satırdaki “biz dahı bir ad idelüm” kısmını çevirmemiştir.

589 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'U'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 1072

Sadece “Yâdgâr olmagiçün” kısmını tercüme etmekle yetinmiştir. Bunun nedeni ise yine kafiyeeye uygun bir tercüme yapmak istemesi gibi görünmektedir.

8. LXIV. Seydî

Seriri külchan olanlar seraji ne etsunler.

Wer auf dem Aschenherde thronet,
Wer sich in Liebesfetzen kleidet,
In Haufen kommen Schöne an,
Was wollen sie mit diesem Herzen,
O Sidi, schreibe deines Grams
Was sollen sie mit Nachtigallen,

Was soll er mit Pallästen machen?
Was soll mit reichem Stoff er machen?
Und treten in den Staub mein Herz.
Das ganz zerrissen bleibet, machen?
Geschichte für die Liebenden.
Die nur von Märchen leben, machen?⁵⁹⁰

Gazel

Seriri külhan olanlar serâyı n'eylerler
Palâs-ı ıskı giyenler kabâyı n'eylerler

Güzeller üşe gelüp pâ-y-mâl ider gönlüm
Bu pâre pâre dil-i mübtelâyı n'eylerler

Hikâyet-i gam-ı hicrânı yaz yiter ‘uşşâk
Be Seydi bülbul-i destân-serâyı n'eylerler⁵⁹¹

Hammer'in çevirisi mana, içerik ve tercümede kullanılan kelime tercihi açısından gazelin aslıyla birebir örtüşmektedir. Sadece şairin son beyitteki mahlasını ikinci dizede değilde birinci dizede nakletmiştir.

9. LXXXIII. Câmi-i Rûmî

Her ne denli bir kischi aalemde ola pehliwan.

Was auch einer sei in dieser Welt
Wenn ihn Ringer Liebe überfällt,
Auge, das sich sehnet nach Genuß,
Ist Dachrinn‘, aus welcher stürzt im Guß
Jeder Schön‘ ist schön gewesen kaum,
Was zu wundern nicht, es sind ein Traum
Sehnsucht nach des Freundes Angesicht,
Wehe, daß das Liebchen ich nicht seh‘,

Für ein Held,
Er doch fällt.
Nach dem Kuß,
Thränenfluß.
Kommt der Flaum,
Zeit und Raum.
Tödt‘ mich nicht!
Weh‘, o weh‘!

590 Joseph von Hammer-Purgstall, a.g.e., c.1, s. 187/204

591 Hazırlayan Dr. Filiz Kılıç, Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ, Ankara 2018, s. 440

Wen du liebst, der ist der Welt bekannt,
Weh‘! wenn Câmî’s Nahme wird im Land

Ungenannt.
So bekannt.⁵⁹²

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Her ne deñlü bir kişi ‘âlemde olsa pehlevân
Küş-t-gîr-i ’ışk elinden nâ-tüvândur nâ-tüvân

Bahyeler sanmañ görinen câme-i ’uşşâkda
Nâvdânlardur ki andan seyl-i eşk olur revân

N’ola her hûbuñ gelürse âhir-i hüsninde hat
Fitneler peydâ olur çün kim ola âhir zamân

Hasret-i rûy-ı nigâram görmedin kılma helâk
El-emân ey hisse-i hicrân-ı cânân el-emân

Añmaduñ nâm u nişânın bildi ‘âlem sevdüğüñ
Vây eger Câmî diseñ bir kez fülân ibn-i fülân⁵⁹³

Hammer birinci beyitin ikinci dizesindeki “Küş-t-gîr” kelimesini asıl manasında pehlivan olan kelimeyle çevirirken birinci dizede geçen pehlivan kelimesini kahraman manasına gelen “Held” kelimesiyle tercüme etmiştir. Birinci dizede Held kelimesini tercih etmesi kafiyei uygun düşürebilmek için kullanılmış gibi görünmektedir.

Üçüncü beyitteki “âhir zaman” yerine “zaman ve mekan sadece sonu olan bir rüyadır” şeklinde takriben bir çevirisini yapabileceğimiz mealen bir tercüme yapmıştır.

Dördüncü beyitte “nigâr” kelimesi yerine umumi bir kelime olan arkadaş manasındaki “Freund” kelimesi kullanmıştır.

Son beyitte ise aslında olan kelimelerin tamamı kullanılmaksızın takriben bir tercüme yapılmıştır. Örneğin; bu beyitteki “nâm u nişânın” anılmama kısmını bırakarak sadece “anılmama” kısmını vurgulayarak manayı aktarması gibi. Buradan

592 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 216/233

593 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1145-1146

Hammer'in gazelin aslında geçen bazı kelimeleri kullanmadan dolaylı yoldan anlaşılabilir şekilde bir tercüme yaptığı görülmektedir.

10. CXXXIII. Şavêrî

Bana oldukdscha ghami ischkile sillet baki.

Da mir durch Liebesgram Ernied' rung dauernd,
Sei Glück und Ehre dir, mein Götze, dauernd!
Sei auf Gelegenheit Verliebter lauernd,
Indem Gelegenheit für Niemand dauernd.
Reich' her, das Lippenglas mir Küsse schauernd,
Gespräch sei zwischen mir und dir nur dauernd,
Das Herz war deiner Liebe so auflauernd,
Daß sie, wenn auch die Seel' entfliehet, dauernd,
Ich fürchte nicht den Tod ins Grab einmauernd,
Stirb, Schaweri, getrennt, bleibt dieses Lied doch dauernd.⁵⁹⁴

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Baňa oldukça gam-ı ışk ile zillet bâkî
Saňa olsun sanemâ devlet ü 'izzet bâkî

Fursat el virmiş iken 'âşkuňa rahm idegör
Çü bilürsin ki degül kimseye fursat bâkî

Hele biz şimdi lebün câmını sun nûş idelüm
Aramuzda senün ile yine sohbet bâkî

Şol kadar 'ıškuňa öğrendi gönül kim umaram
Cân giderse kala gönülde mahabbet bâkî

Şâvurâ öldüğüme acıamazam korkum bu
Ben ölem fürkat ile kala bu sûret bâkî⁵⁹⁵

Birinci beyti noksansız tercüme eden Hammer ikinci beyitteki “rahm idegör” kelimeleri hariç yine bütün beyiti olduğu gibi tercüme etmiştir.

594 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 250/267

595 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u’n-Nezâ‘ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1709

Üçüncü beyitte “...nûş idelüm” şeklinde kaleme alınan ve mecazi olarak anlatılmak istenen şeyi “bana öpücükler yağdır” diye çevirebileceğimiz kelimelerle açık bir şekilde ifade etmiştir.

Hammer dördüncü beyitte de yine isabetli ve doğru bir tercüme vermiştir. Bununla beraber ikinci satırdaki “muhabbet” kelimesini çevirisine hiç almamış ve bu kelimeyi beyitin ilk satırındaki aşk kelimesine “sie” edatıyla atıf yaparak anlatmayı tercih etmiştir.

Son beyitte ise Şavêrî’nin “kala bu suret bâkî” dediği bölümü Hammer şarkı anlamına gelen “Lied” kelimesiyle tercüme etmiştir.

11. CLXIII. Ahdi

Kanda warsam serwi gülendam wariken.

Wo soll ich gehen, da Cypresse mir
Wem soll ich dienen, da mir gnäd’ger Herr
Es schweift das Herz nicht in Begierden aus
Da des Geliebten Haar als Moschusband
Wie soll ich meinen Kopf nicht auf dem Pfad
Da kühner Raufbold in dem nârr’schen Herzen
Der Herzgeliebte hat Genuß versprochen
O Herz, was soll ich sagen denen dies
Hast du mir nicht gesagt, du werdest Zucker
Indem ein Elender, wie Ahdi’s Herz,

Wie du geworden,
Wie du geworden,
Nach and’re Locken,
Mir ist geworden.
Des Freund’s ausspielen,
Mir ist geworden,
Für Seelenopfer,
Eh’ mir geworden,
Mir nicht verweigern,
Dir ist geworden.⁵⁹⁶

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

Kanda varam sâye-i serv-i bülendüm var iken
Kime kul olam senüñ gibi efendim var iken

Dil tolaşmaz zülfî sevdâsına gayrı dil-berüñ
Kâkül-i cânân gibi müşkîn kemendüm var iken

Nice ser-bâz olmayam ‘ışkı yolında dil-berüñ
Bu delü gönlüm gibi çâbü-k-levendüm var iken

Eylemiş dil-ber salâ vaslına cânlar virmege
Ey gönül ben kime diyem bunu kendüm var iken

Dimedüñ mi itmezem ben lutf-ı dermânüm dirîg

596 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 274/291

Ahdi-i bî-çâre gibi derdmendüm var iken⁵⁹⁷

Genel olarak gazel Hammer tarafından muhteva ve kelime kullanımı açısından bakıldığında oldukça isabetli bir şekilde tercüme edilmiştir. Fakat bazı kelimeleri ekleyip bazı kelimeleri çıkarttığı dikkat çekmektedir. Mesela; gazelin orijinalinde birinci beyitte sadece “efendim” kelimesi olmasına rağmen Hammer “merhametli” kelimesini de eklemiştir.

Hammer üçüncü beyitte “dil-berûñ” kelimesi yerine çok genel bir kelime olan arkadaş veya en fazla dost manasına gelebilecek “Freund” kelimesini kullanıyor. Burada “Freund” kelimesini kullanan Hammer dördüncü beyitte ise “dilber” kelimesi yerine “kalpten sevdiğim/sevilen” diye tercüme edilebilecek olan “Herzgeliebte” kelimesini kullanmaktadır. Bununla görüyoruz ki Hammer kelimenin asıl manasını bilmesine rağmen uyum için alternatif kelimeler kullanmaktadır.

12. CLVVII. Ferîdî

Dschan janar schemi ruchün schewkine perwane kibi.

Aus Gier nach Wangenkerze brennt die Seele,
Den Schmetterlingen gleich,
Es fällt das Herz in deiner Locken Kette,
Den Sinnberaubten gleich.
Zu Ehren dem Rubin und seinen Perlen,
O Bild, das Götzen gleich,
Entrollet meinem Aug' ein Kranz von Thränen,
Dem Rosenkranze gleich,
Als Herzensvogel auf der Schönheit Tenne
Geseh'n das schwarze Maal,
Fiel er ins Lockennetz, vom Maal betrogen,
Dem Korn der Lockung gleich,
Wenn er sich mit der Hand das Haar zerwühlt,
Zerstört er Liebende.
Er wird, will's Gott, des Ostens Herz zerstören,
Gezahntem Kamme gleich,
Verbrennet und zerstört ward Feridi
Vom ungerechten Loos,
Vom Rauche seiner Seufzer brennt der Himmel,
Der Feueresse gleich.⁵⁹⁸

597 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 1212

598 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 277/294

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Cân yanar şemè-i ruhuñ şevkine pervâne gibi
Dil düşer silsile-i zülfüñe dîvâne gibi

Dür dişüñ la'l-i lebüñ yâdına her dem sanemâ
Dizilür eşk-i müjem sübha-i sad-dâne gibi

Murg-ı dil hirmen-i hüsninde görüp hâlin anuñ
Zülfi dâmına düşe dâneye aldana gibi

El urup zülfine eüşşâkı perîşân eyler
Deline şâlî (?) sabânuñ dili de şâne gibi

Yakdı yandurdu Ferîdî'yi bu çerhüñ sitemi
Dûd-ı âh ile felek göklere boyana gibi⁵⁹⁹

İkinci beytin “Dür dişüñ la'l-i lebüñ” bölümünde “inci diş” kısmı Almancaya çevrilmiş fakat “al dudaklar” kısmı çevrilmemiştir. Bu zikrettiğimiz kelimeler haricinde Hammer tarafından şimdiye kadar verdiğimiz örnekler arasında en güzel çevrilmiş olan gazel bu gazeldir. Almancaya çevirisinden okunduğunda da Osmanlıcasından okunduğundaki hissiyatı verdiği düşünülmektedir.

13. CLXXI. Kadirî

Gedscheler ssubhe degin schewkümi ei mah sana.

Nächtlich bis zum Morgenlicht spricht,
Heller, wie des Tages Licht,
Gleich dem Schmetterling' am Licht,
Um des Herzens Schmerzgewicht,
Deinem Haar und Mund zu lieb',
Bissen sei gewähret mir,
Schlage ein den Weg des Nichts,
Daß das süße Bild der Lippen
Gräme, Kadirî, dich nicht,
Durch den Blick des Schahs in Gold,
dir.⁶⁰⁰

O Mond, von Liebbegier,
Meiner Seufzer Fackel dir,
Haben wir gebrennet dir,
Nachtigall zu schildern dir,
Schah, gewähr' ein Kleines mir,
Hohes Glück und Ehre dir!
Und des Daseins Gier gib auf.
Auf dem Weg Gefährte dir.
Denn verwandelt wird dein Staub
Wenn er einst ausschaut nach

599 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 1718

600 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 281/298

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Giceler subha degin şevkümi ey mâh saña
Gün gibi rûşen ider meş'ale-i âh saña

Tutuşup yanar idüñ odlara pervâne gibi
Söylesem derdümi ey murg-ı sehergâh saña

Dil-berâ zülf ü lebüñ yâdına bir hırka ile
Baña bir lokma yiter mansıb ile câh saña

Sâlik-i râh-ı 'adem ol koma göñlüñde vücûd
Tâ hayâl-i leb-i cânân ola hem-râh saña

Kâdirî gam yime kim bir gün ola topraguñı
Kîmyâ ide kılup bir nazar ol şâh saña⁶⁰¹

Hammer gazeli mana ve çevirideki kelime tercihi açısından aslına uygun olarak çevirmiştir. Sadece ikinci beyitin zaman belirten “sehergâh” kelimesini hiç kullanmamıştır.

Yazar üçüncü beyitteki “Dil-berâ” nidası yerine “şâh” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Bunun sebebi belkide gazelin sonunda Kâdirî'nin de “şâh” nidasını kullanmış olmasıdır.

14. CLXXV. Kâtibî

Mektubi Husne jasalü dilber ghubari chatt.

Seit auf dem Schönheitsbriefe erscheint die kleine Schrift,
Ist Seel' und Herz bedeckt mit solcher Staubesschrift.
Ich sprach: Du bist so blendend, laß von dem Schwarzen ab,
Doch daß Gesicht so weißer wird durch die dunkle Schrift,
Nicht kundig des Verbrechens kam in das Rosenbeet
Der Lippen und der Wangen des Bartes Dornenschrift;
Von Choten kamen Neger herab nach Griechenland,
Es herrscht in selben endlich der Bart mit Kiel und Schrift,
Du hast zwar nie geachtet auf deinen Flaum und Bart,
Doch es gewähret Achtung, so sagt man, Kiel und Schrift,
Ich wollte eben wagen die Hand ans störr'ge Haar,

601 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'ı'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 148-149

Als mir erschien, o Götze, als Schlang‘ des Bartes Schrift!
Von schönen Blumenzügen nimmt Gleichniß Kâtibî,
Es schreibet um Vermehrung der Bart die Blumenschrift.⁶⁰²

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Mektûb-ı hüsne yazılı dil-ber gubâr hat
Cân u dil ortasına düşürdi gubâr hat

İñen bu yüzi karaya yüz virme dir idüm
Nice ak itdi yüzüñi gör ey nigâr hat

Gülzâr-ı hüsne girdi hatâsını bilmedi
Bilmezlik ile gül yüzini kıldı hâr hat

Mülk-i Hoten'den indi Habeş leşkери ile
Âhir diyâr-ı Rûm'a olur şehryâr hat

Kalmadı i'tibârûñ ezelî hatuñ velî
Dirlerdi kim virür kişiye i'tibâr hat

Nâ-gâh zülf-i ser-keşûñe el ururken âh
Görindi çeşmüme sanemâ pâ-yı mâr hat

Reyhân hatından ide misâlini Kâtibî
Şol kim terakki bulmaga her dem yazar hat⁶⁰³

Hammer genel olarak doğru ve anlatılmak istenen konunun anlaşıldığı bir tercüme ortaya koymuştur. Bununla beraber Kâtibî'nin ayva tüylerinin gubar hat ile yazıldığını anlattığı birinci beyitte tüy kısmına hiç temas etmeden ilk beyitin birinci ve ikinci dizesindeki gubar kelimelerini küçük ve toz kadar küçük yazı şeklinde tercüme ettiği görülmektedir. Bu kelimeyi sadece yazının ebatı şeklinde anladığı görülmektedir. Buradan Hammer'in tercümesinin bu beyitte tek boyutlu kaldığı anlaşılmaktadır.

Birinci beyitin aksine üçüncü beyitin ikinci dizesindeki "hâr hat" tamlamasını ise hem sakal hemde diken kelimelerini kullanmasından ötürü tam manasıyla anladığı

602 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 283/300

603 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 761

görülmektedir. Buradan Hammer'in aslında Türkçe'ye hakim olduğu, fakat tercüme gereği bazen kelimenin iki manasını kullanırken bazen bilerek tek manasını kullandığı anlaşılmaktadır.

Yine dördüncü beyitte hat kelimesini hem yazı hemde yüzdeki tüyler şeklinde net bir şekilde yazdığını, kullandığı “bart = sakal” ve “schrift = yazı” kelimelerinden görüyoruz. Bu beyitte eklenmesi gereken dikkat çeken bir diğer nokta ise Hammer'in diğer beyitlerde kullandığı usul olan her dizeyi müstakil tercüme etmesinin aksine iki dizeyi tek cümle olarak çevirmesidir. Zira ikinci satırda geçen “diyâr-ı Rûm” tamlaması bir üst cümleye alınarak aktarılmıştır.

Son olarak son beyitte yine Hammer'in hat kelimesini asıl ve edebiyatta kullanılan manaları olan “sakal” ve “yazı” kelimeleriyle kullanması Osmanlıcaya olan hakimiyetine bir diğer örnektir.

15. CLXXVI. Kebîrî

Leblerün dschamini saki öper döne döne.

Der Schenke küßt das Glas der Lippen,
Und so gelangt er zu der Seele,
Wenn in dem Leibe brennt das Herz
Ist's ein Fanal der Phantasie,
Der Strom muß Raum den Thränen geben,
Damit erleichtern sie den Kopf,
Betracht' den Bösewicht die Welt,
Auf meinen Kopf die Schwerter zückt,
Um in des Haares Netz zu locken
Streut Körner aus des Himmels Mühle,
Nie fragst du mich, wie es mir geh',
Wiewohl der Gürtel dich umfängt,
Des Herzens Taub' umflattert dich,
Sie spreitet ihre Schwingen aus,
In deinem Garten steht Kebiri,
Vergießet Ströme, weint und ächzet,

Sich drehend drehend,
Sich drehend drehend,
Von Weh und Wehen,
Sich drehend drehend,
Die gehen gehend,
Sich drehend drehend,
Die schmähend schmähend,
Sich drehend drehend,
Den Herzensvogel,
Sich drehend drehend,
Wie's gehe gehend,
Sich drehend drehend,
Mit Flehen stehend,
Sich drehend drehend,
Als Mühle gehend,
Sich drehend drehend.⁶⁰⁴

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Leblerüñ câmını sâgar ki öper döne döne

604 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 284/301

Ölmiş iken dirilür câna irer döne döne

Girüben raksa tenüm yansa dil içinde derim
Tut ki fânûs-ı hayâl idi yanar döne döne

Gözümüñ yaşına yüz virmelü seyl-âb degül
Ki hemân yüz bula başumdan aşar döne döne

Âlemüñ ‘aynı harâmî gözüñe öykünüben
Başuma günde nice tîg çeker döne döne

Çekmege kara saçuñ agına bu murg-ı dili
Âsyâbı feleküñ dâne döker döne döne

Getürüp ortaya bir gün dimedüñ kim nicesin
Bilüñe gerçi ki tolaşdı kemer döne döne

Dil kebûter gibi ‘ışkuñda mu‘allâk oynar
Ol hevâda per ü bâl açup uçar döne döne

Bâg-ı kûyuñda Kebîrî yine dülâb gibi
Yaş döker zârî kılur nâle ider döne döne⁶⁰⁵

İkinci beyitte bulunan “Girüben raksa” kısmından hariç bütün beyitin tercüme edildiği dikkati çekmektedir.

Üçüncü beyitte Hammer’in eklemesi olan “Die gehen gehend” kelimeleri gazelin orijinalinde bulunmamaktadır. Bunu kafiyeeye uygun olması için eklediği dikkat çekmektedir. Yine bu beyitte dikkat çeken bir diğer husus Hammer’in diğer beyitlerin aksine burada mealen bir çeviri yapmış olduğudur.

Beşinci beyitte “Âsyâb-ı felek” tamlamasını “gökyüzünün değirmeni” olarak çevirmiştir. Felek kelimesini belkide daha uygun olabilecek kader manasına gelen “schicksal” kelimesiyle değil de, gökyüzü manasına gelen “himmel” kelimesiyle tercüme etmeyi tercih etmiştir.

Altıncı beyitte aslında tercümede verilmiş olan “bir gün dimedüñ kim nicesin” kısmı kafiye olsun diye tekrarlanarak cümle sonuna eklenmiş. Burada Hammer’in

605 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1471

uyum sağlayabilmek için inisiyatif kullanarak ekleme yaptığı/yapabildiği görülmektedir.

Son beyitteki “dûlâb gibi” benzetmesi Hammer tarafından yine değirmen manasına gelen “Mühle” kelimesi kullanılarak tercüme edilmiştir.

16. CLXXVIII. Kemâl-i Zerd

Schebi hidschranün ah gündüsi yok.

Die Nacht von deiner Trennung
Verliebter hat auf Erden,
Weil Tulpen sich verglichen
Hat der Narcisse Auge
Peri hat sich verglichen
Doch Menschen zu erscheinen
Nimm in die Hand, o Frommer,
Der rothe Wein hat Farbe,
Den Mund und diese Lippen,
Es widersteht den Reizen

Hat Licht des Tages nicht,
Im Himmel Sterne nicht,
Mit deinem Angesicht,
Für Tulpen Augen nicht,
Mit deinem Angesicht,
Hat Licht genug sie nicht.
Den Becher von Gewicht,
Und dennoch färbt er nicht,
Kemâl, preis‘ im Gedicht,
Ein Mensch hienieden nicht.⁶⁰⁶

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Şeb-i hicrânuñ âh gündüzi yok
Âşıkun yirde gökde yılduzı yok

Lâle öykündüğü içün ruhuña
Nergisün anı görecek gözi yok

Nisbet itmiş perî yüzüne yüzün
Âdemîye görünmege yüzi yok

Zâhidâ al elüne yerme meyi
Ki mey-i ahmerün agı bozı yok

Âferîn ol leb ü dehâna Kemâl
Ki_anlara âferîdenün sözi yok⁶⁰⁷

606 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 286/303

607 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 818

Bu örnekte Hammer’ın isabetli, aslına uygun ve başarılı tercümelerinden birini daha görüyoruz. Değineceğimiz iki nokta haricinde genel itibariyle düzgün bir çeviri yapılmıştır.

Yazar üçüncü beyitin ikinci dizesinde “yüzi yok” kısmı yerine “nuru yok” anlamına gelen “Licht” kelimesi tercih edilmiştir. Nur kelimesini de peri kelimesine istinaden kullanmış gibi görünmektedir.

Dördüncü beyitteki bardak/kadeh anlamında kullanılan “den Becher von Gewicht” tabirinden maksat meydur. Fakat Kemâl-i Zerd’in “yerme” kelimesi Hammer tarafından tercümeye alınmamıştır. Buna rağmen beyitin devamında “şarabın rengi olsada sarhoş etmez” diyerek bu “yerme” kelimesi mana olarak akatarılmıştır.

17. CLXXXIII. Le’âlî

Idi ekber dür bugiun sein oldiler mehparalar.

Es ist heut großes Fest, die Monde sind geschmücket,
Und tausendfacher Liebesreiz das Herz zerstücket,
Ein jeder ist mit farb’gem Kleid des Fest’s bedecket,
Und jede Hand nach Blut der Herzen ausgestreckt,
Ein jeder ist im Reich der Schönheit ein Sultan,
Verliebte steh’n in Reih’n zu seinem Dienste an.
O Gott, du wollst Peri’s Gesicht heut bewahren,
Bis an dem Himmel auf die Heereswagen fahren,
Le’âlî bethe, daß bis an den jüngsten Tag,
Den Mondgesichtern immer wohl es gehen mag.⁶⁰⁸

Nazmî’nin antolojisinden bir gazel:

‘Îd-ı ekberdür bu gün zeyn oldılar meh-pâreler
Her biri bir gamze ile biñ dil ü cân pâreler

Hil’at-i ’îdî geyüpdür her biri bir reng ile
Kanına ‘âşık-laruñ kâsd itdiler al karalar

Her biri hüsn iline sultân olupdur hükm ider
Hizmete bil bağlayupdur ‘âşık-ı bî-çâreler

Yâ İlâhî sen bu gün yüzlü perî-peykerleri
Sakla tâ seyr itdügince encüm ü seyyâreler

608 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 294/311

Ey Le'âlî kıl du'â kim dâyimâ var olalar
Tâ kıyâmet haşr olunca ol büt-i meh-pâreler⁶⁰⁹

Bu gazelde Hammer'in Osmanlıcasına mutabık kalarak yaptığı tercümelerden birisi daha görülmektedir. Genel olarak her beyitinde isabetli bir çeviri yapmış olan yazar sadece dördüncü beyitte cümleleri birbiri içine katarak çevirmiştir. Beyitin ikinci satırında geçen 'sakla' lafzı Hammer'de birinci satırda zikredilmiştir.

Beşinci beyitte de aynı dördüncü beyitte olduğu gibi satırlar birbiri içine girdirilerek tercüme edilmiştir. Beyitin ikinci satırındaki "kıyamet" kelimesi bir üst satırda tercüme edilirken, birinci satırda geçen "dâyimâ var olalar" kısmı ikinci satırda tercüme edilmiştir. Sadece metnin orijinalinde mevcut olan "büt" kelimesi Almanca çevirisinde verilmemiştir. Hammer her ne kadar kelimelerin beyit içerisindeki yerlerini değiştirse de aslında olan kelimeleri kullanması ve manayı aktarması bakımından isabetli, anlaşılır ve okunduğunda hala aynı hissiyatı oluşturabilen bir tercüme yapmıştır.

18. CLXXXVI. Mestî

Dewri gül gibi gidub ah kim ol ghondscha dihan.

Ach! daß von dem Knospenmund',
Seelennachtigall nur
Wenn, o krankes Herz, Sorbet
Ist's ein Wunder, wenn die Seele
Als auf uns'ren Weg gefallen
Ward ducht selben das Revier
Morgenseufzer setzen Morgens
Seit Begier nach deinen Wangen
Wer das Herz gefangen sah
Weiß, daß mich das Wangenlicht
Weh! daß jener süße Mund
Im Gebirg getödtet mich,
Narrheit ist und Trunkenheit,
In des Kammers Brust hält dich

Wie zur Zeit der Rosen,
Zwischen Dornen kosen,
Jener Lippen kreiset,
Nach der Trennung reiset?
Wangenwiderschein,
Paradieseshain.
Eine Welt in Brand,
Ich im Herzen fand,
In der Locken Ring,
Brennt als Schmetterling,
Als Chosrew, Schirin,
Der Ferhad ich bin.
Mesti, dein Geschick,
Seiner Haare Strick.⁶¹⁰

609 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir* (İnceleme - Metin), 2017, s. 430-431

610 Joseph von Hammer-Purgstall, *a.g.e.*, c.1, s. 296-297/313-314

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Devr-i gül gibi gidüp âh kim ol gonçe-dehe
Âşiyân eyledi cân bûlbûline hâr-ı mihen

Dûr olup şerbet-i la'linden eyâ haste göñül
Ne 'aceb ölseñ eger hecr ile cândur çü giden

Düşeli aks-i ruhuñ yollara ey hûri-likâ
Gülşen-i bâg-ı cinân oldu kamu sahn-ı çemen

Her seher oda yakar 'âlemi âh-ı seherüm
Pertev-i şevk-i ruhuñ ideli sînemde vatan

Dili zülfinde gören bildi ki sen şem'-ruhuñ
Beni pervâne gibi bu imiş odlara yakan

Âh kim öldüriser hecr ile Ferhâd-ı dili
Kûh-ı gamda n'idem ol husrev-i şîrîn-dehen

Mesti'yi çün mey-i 'ışk eyledi dîvâne bugün
Resen-i kâkûl aña n'ide ya zindân-ı zekan⁶¹¹

Bu gazeldeki bütün beyitler olduğu gibi tercüme edilmiştir. Üçüncü beyitteki “hûri-likâ” kelimesi hariç bütün beyitler eksiksiz çevrilmiştir. Bu kısım ise muhtemelen kafiye için yapılan tercüme yeterli olduğundan çeviriye eklenmemiştir.

Dördüncü beyitteki “Pertev-i şevk-i ruhuñ ideli sînemde vatan” bölümü Hammer tarafından sadece “kalpte sevginin/arzunun oluşması” şeklinde tercüme etmiştir. Meramı anlaşılmakla beraber mealen bir çeviri yapılmıştır.

Altıncı beyit manen doğru tercüme edilmiş olmasına rağmen orijinal metnin zıddına Ferhat'a ikinci dizede yer verilmiştir.

Son beytin birinci dizesinde Hammer isabetli bir çeviri yapmış olmasına rağmen aynı beytin ikinci dizesinde kelimeler gazelin aslıyla örtüşmese dahi mealen uygun ve doğru olan bir tercüme verilmiştir. Zira “zindân-ı zekan” tamlamasının yerine “ıstırabın göğsü” tasvirini kullanmıştır.

611 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 1219-1220

19. CXC. Münîrî

Hilal abrûni kilmagha temascha.

Um den Neumond deiner Wangen anzuschau'n,
Steiget Jesus in den vierten Himmel traun!
Wegen deines Kinnes Pomeranzenrund
Thut sich auf den Wangen Gelb der Quitte kund.
Weißt du, welches Wort die Wahrheit nicht verkürzt?
Dieses: daß sein Wuchs mich in's Verderben stürzt.
Auf dem schweren Weg der Liebe ist, o Herz,
Meine Thräne der Kumpan von deinem Schmerz,
Wenn Muniri Nebenbuhlern nicht ansteht,
Ist's am besten, wenn der Hund auf Felder geht.⁶¹²

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Hilâl ebrûnî kilmaga temâşâ
N'ola dördinci göge çıksa 'Îsâ

Turunc-ı gabgab-ı yâr için ey dil
Benüm gibi sarartmış beñzin ayva

Sözün togrusu bu kim bini âhir
Belâya ugradur bu kadd-i bâlâ

Reh-i 'ışk içre her vech ile ey dil
Gözüm yaşıdur ancak saña hem-pâ

Münîrî'den rakîb incinüp ey dûst
Şehirden gider ise seg be-sahrâ⁶¹³

Hammer birinci beyitteki “ebrû” kelimesini yanak olarak tercüme etmiştir. Üçüncü beyit ise mealen tercüme edilmiştir. Dize dize değil cümle olarak tüm bir şekilde mana verilmiştir. Yine son beyitte birebir bir tercüme yerine mealen bir tercüme verilmiştir. Bu üç nokta haricinde dikkat çeken veya metnin aslına muğayir bir durum görünmemektedir.

20. CCVII. Vefâyî

612 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 305/322

613 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma‘u’n-Nezâ’ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 153

Deledi ghamsün jüregüm ekdi lebün ana nemek.

Die Wimpern hat das Herz durchbohrt,
Die Lippe Salz darauf gestreut,
Dieß ist's, wenn anders ihr's versteht
Der Freundschaft wahre Dankbarkeit,
Wenn eines seiner Augen schläft,
So ist das and're Auge wach,
Der Himmel kreis't mit seinen Augen,
Und Sonn' und Mond schau'n mir nicht nach.
O glaube nicht, es seien Sterne,
Was du am Himmel schau'st bei Nacht,
Um dich zu schauen hat der Himmel
Sich Löcher in den Flor gemacht.
Wenn richtig abgeschrieben hätte
Der Mond die Schrift vom Angesicht,
Entstellen seine Oberfläche
So viele Maal' und Flecken nicht.
Wefaji hat vielleicht nicht richtig
Den Vers der Schönheit übersetzt,
Weil ihn der Punct des Schönheitsmaales
In Zweifel und Bedenken setzt.⁶¹⁴

Nazmî'nin antolojisinden bir gazel:

Deldi gamzeñ yüregüm ekdi lebün aña nemek
Düstlık hakkı ise ancag ola böyle gerek

Bir gözi uyanur ise yine bir gözi uyur
Gitdi iki gözi ile bize bakmadı felek

Gök yüzinde görinen her gice encüm sanma
Deldi eflâki seni görmek için cümle melek

Mâh eger nüsha-i hüsnüñi senüñ alsa sahîh
Safhasında neden olurdu anuñ yir yir hak

Âyet-i hüsnine i'râb kodı irdi hatı
Nokta-i hâli Vefâyî aña virmiş idi şek⁶¹⁵

614 Joseph von Hammer-Purgstall, **a.g.e.**, c.1, s. 317-318/334-335

615 Hazırlayan Prof. Dr. M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir** (İnceleme - Metin), 2017, s. 882

Üçüncü beyitte “Deldi eflâki seni görmek için cümle melek” diye delme işi meleğe atfedilirken Hammer bu işi “Himmel” kelimesine, yani gökyüzüne ya da diğer bir manasıyla ilahi kuvvete/kadere atfetmektedir.

Son beyitte ise Vefâyî ismi beyitin ilk dizesine alınarak tercüme edilmiştir. Onun haricinde mana ve içerik olarak isabetli ve başarılı bir tercüme yapılmıştır. Bu başarı sadece son beyit için değil gazelin diğer beyitleri içinde geçerlidir.

SONUÇ

Çalışmamız, Joseph von Hammer-Purgstall'in *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* ünvanlı, dört ciltten oluşan eserinin birinci cildinin incelenmesini kapsamaktadır. Bu esere dair yapılmış bir çeviri çalışması bulunmadığından çalışmamız orijinal Almanca metin üzerinden yürütülmüştür.

Üç ana bölüme ayırdığımız çalışmamızın birinci bölümünde bir şarkiyatçı olarak Hammer'ın hayatı, eserleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar ele alınarak tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde eserini oluştururken istifade ettiği kaynaklar aktarılıp, bu kaynakları nasıl kullandığına dair bir değerlendirme sunulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise eser hakkında genel bilgi aktarıldıktan sonra çalışmamızın amacı olan eserin ana metninin mukaddimesi motamot tercüme edilmiştir. Daha sonra yazarın usulünün ve üslubunun anlaşılabilmesi için yirmi şairin biyografisi ve yirmi şiir örneği incelenmeye gayret edilmiştir.

Yazarın mukaddimede değindiği bazı konuların burada irdelenmesinde fayda vardır. Osmanlı şiiriyle hayli haşır neşir olan Hammer bu konuda kendine göre bir tasnifte de bulunmuştur. Ona göre Osmanlı Şiirinde yedi dönem ve bu dönemlerin lideri olan şairler vardır. Bunlara alan ismi de belirleyerek şöyle sıralamıştır:

1. Ahmedî Dâî - didaktik destan
2. Enveri – methiye
3. Lami - romantik destan
4. Nef'î – hiciv
5. Nabi – etik
6. Vehbi – lirik
7. Galip – mistik.

Görüldüğü üzere bu tasnif arasında dram yer almamaktadır. Hammer'e göre Osmanlı şiirinde dram mevcut değildir. Bu nedenle de İran'da olduğu gibi Osmanlıda Kerbelâ hadisesi bir trajediye dönüşmemiştir. Örneğin İran'da Kerbelâ'yı anma törenlerinde olduğu gibi aşırıya kaçılmadığı, edebiyatımızda sadece mersiyelerle yetinildiği doğru bir tespittir. Nitekim Osmanlı şiirinde şairler aşırıya kaçmadan, İslamiyet'in de izin verdiği alanlarla iktifa etmeyi tercih etmişlerdir.

Hammer'in genel olarak yaptığı tespitlerde isabetli olduğu görülse de şu değineceğimiz noktalar onun Osmanlı şiirine olan bakış açısını ve tutumunu gözler önüne serecektir.

Fars şiirinin ve edebiyatının Arap ve diğer toplumlar için zengin bir kaynak olduğunu belirten Hammer İran'a ve Fars edebiyatına beslediği büyük hayranlığını bu eserinde de defaten dile getirmiştir. Biyografisinde, İran'a gitme niyetinde iken kendisini İstanbul'da bulan Hammer'in yakaladığı fırsatlarda Doğu'ya yaptığı seyahatlerle bu hayalini gerçekleştirmeye gayret ettiğini görüyoruz. Osmanlı şiirinin Farsça ve Arapça şiirin sadece bir taklidi olduğunu söyleyen Hammer'e göre Osmanlı şiirinin kendine has bir karakteri yoktur ve varlığını tamamen Farsça ve Arapça şiirinin yapmacık bir taklidine ve bunlar tarafından yerleştirilmiş şiir yöntemi ve kalıplarına borçludur. Oysa diğer bütün dillerde olduğu gibi Türkçeye de başka dillerden geçmiş kelimeler elbette vardır. Dilimize İslam dininin etkisiyle Arapçadan, aynı coğrafya, kültür birikimi ve mevki içerisinde bulunmamızdan ötürü Farsçadan birçok kelime geçişi olmuştur. Bu geçişler ve etkileşim Hammer tarafından ıskalanmış görünmektedir ki bundan mütevellit giriş kısmının ilk bölümünde Osmanlı şiirinin bilinmezliğinin sebebini bu iki dilin şiirinin taklidi olmasına bağlamaktadır. Oysa o dönemde bu üç dil ve millet birbiriyle iç içedir ve birçok ortak noktaları mevcuttur. Dillerin birbiriyle etkileşim halinde olduğu bir dönemde Osmanlı şiirinin diğer şiirlerden etkilenmiş olması ve mevcut olan birikimden istifade etmesi gayet doğal bir neticedir.

Ayrıca Hammer eserinde İslam dininin kutsallarına zıt bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Mesela eserinin girişinde İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i inanan bir Müslüman gibi Allah'tan peygamber aracılığıyla kullarına gelen bir mesaj olarak değil, bilakis Arap peygamberin bir eseri olarak görmekte ve Arapların şiiri olarak nitelemektedir. Peygamber (sav)'i şair olarak tabir etmesi de İslamiyet'in temel kabullerine zıt olan bir görüştür.

Her ne kadar ilk bakışta kişi ve olayları tenkit etmeyen bir tutum sergilememiş gibi görünse de satır aralarında bazı mahzurlu cümlelerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Oryentalist bir bakış açısını yansıtan tavırlarını ortaya koyduğu en belirgin malumatlar Sultan I. Selim ve Sultan II. Mehmet hakkındaki değerlendirmeleridir. Zira eserinde her fırsatta Sultan I. Selim'i tiran veya gaddar

olarak tasvir etmiştir. Bir diğer dikkat çeken husus da sadrazam Mahmud Paşa'nın biyografisini aktarırken yine bir Sultan olan II. Mehmed'in paşayı kıskançlık yüzünden suçsuz bir şekilde idam ettirdiğini yazmasıdır. Hammer'in sultanlar hakkındaki bu konuşma biçimi tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir.

Hammer'in çalışma konumuz olan bu eseri Batı'da Osmalı Şiir Sanatına dair yapılan ilk ciddi çalışmadır. (Dört cildin tamamında) 2200 şairi içeren bu eserde şairlerin biyografileri ilgililerine hulasa bir şekilde sunulmuştur. Osmalı Şiir Sanatı Tarihi'nin I. Cildinden anlaşıldığı kadarıyla Hammer eserini yukarıda listelerinin verildiği birçok tezkire ve tarih kitaplarından faydalanarak oluşturmuştur. Biyografilere dair malumatları tezkirelerden adeta harmanlayarak kendine has özet biyografiler meydana getirmiştir. Bu nedenle bu eser Türk Edebiyat Tarihi muhtevasına dair araştırma yapanlar için olmazsa olmaz bir kaynak değildir. Osmanlıca tezkirelerin icmalî bir tercümesi olan bu eser orijinal bir bilgi içermemektedir. Fakat Hammer bu eseriyle divan edebiyatının Avrupa'da tanınmasında öncülük etmiş ve büyük bir katkı sağlamıştır. Zira Hammer, tezkirelerde yer alan şairler hakkında genel olarak farklı tezkirelerden ve tarih kitaplarından derlediği özet bilgi aktarırken şairlerin öne çıkan şiirlerini nesir olarak tercüme yapmaktan kaçınmış ve manzum yerleri manzum olarak tercüme etmiştir. Bu açıdan bu eserin en büyük özelliği aynı zamanda Hammer'in edebi yönünü yansıtmaktadır. Tercüme ettiği bu eser, Hammer'in şiire olan ilgisini ve vukufiyetini ve manzum bir şekilde şiir tercüme edebilme kabiliyetini de öne çıkarmaktadır. Yaptığı şiir tercümeleri oldukça başarılıdır. Kelimeleri birebir vermeye gayret eden Hammer'in deyimlerin anlamına vakıf olduğu tesbit edilmiştir. Zira şiirlerdeki deyimleri motamot tercüme etmek yerine muhteva olarak eksiksiz anladığı, mealen bir çeviri yaptığı ve bunları kafiyeli bir şekilde Almanca'ya aktarabildiği görülmektedir. Tercümelerinin ekseriyetinde okuyucuda asıl metinden okunuyormuş gibi bir hissiyat oluşturduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık: "Riyâzî Mehmed Efendi", **DİA**, c. 35, s. 144-145
- Aksoy, Hasan: "Esrar Dede", **DİA**, c. 11, s. 432-434
- Akün, Ömer Faruk: Âlî Mustafa Efendi, **DİA**, c. 2, s. 416-421
- Ata Bey, Mehmet: **Joseph von Hammer - Osmanlı Tarihi (2 cilt)**, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul (1991)
- Baykal, Bekir Sıtkı: "Hammer'in Hatıratı", **AÜDTCF Dergisi**, cilt: I, sayı:1, s. 128-131 Ankara (1942)
- Bebek, Adil: "Hayâlî", **DİA**, c. 17, s. 3-5
- Beydilli, Kemal: "Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients Dergisi", **Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan**, c. 1, Ülke Yayınları, İstanbul 2014, s.136
- Beydilli, Kemal: "Fundgruben des Orients", **DİA**, c.EK-1, s. 457-460
- Bilici, Faruk: "Sacy", **DİA**, c. 35, s. 366-367
- Canım, Rıdvan: "Sehî Bey", **DİA**, c. 36, s. 316-317
- Carl-Maria-von-Weber-Gesamtausgabe: Digitale Edition, <http://weber.gesamtausgabe.de/A002730> (Version 3.4.1 vom 3. Februar 2019) [erişim tarihi: 06.02.2019]
- Çevik, Mümin: **Hammer - Büyük Osmanlı Tarihi, (toplam 10 cilt)**, Üçdal Neşriyat, İstanbul (1992)

- Çevik, Mümin: **Hammer - Büyük Osmanlı Tarihi, (toplam 10 cilt),** Milliyet Yayınları, İstanbul (2010)
- Eyice, Semavi: “J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnameleri”, **Belleten**, cilt: 46, sayı: 183, s. 536-550, Ankara, (1982)
- Diez, Heinrich Friedrich von: **Denkwürdigkeiten von Asien aus Handschriften und eigenen Erfahrungen**, Berlin 1811-1815, https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10248725_00005.html https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10248726_00007.html [Erişim Tarihi 09.05.2019]
- Digitale Sammlungen
Der Herzogin Anna
Amalia Bibliothek Fundgruben des Orients, Wien 1809, (Önsöz) s. II-III (https://haab-digital.klassikstiftung.de/viewer/object/1458682331_1809000100/8/) [erişim tarihi:22.01.2019]
- Dörtok-Abacı, Zeynep: “Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall’ın Bursa İzlenimleri (Ağustos 1804)”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 15, s. 395-407, 2008
- Durmuş, İsmail: "Mütenebbî", **DİA**, c. 32, s. 195-200
- Ferrard, Christopher: "Gibb", **DİA**, c. 14, s. 63-66
- Fazlıoğlu, İhsan: "Kadıızâde-İ Rûmî", **DİA**, c. 24, s. 98-100
- Gökyay, Orhan Şaik: "Kâtip Çelebi", **DİA**, c. 25, s. 36-40
- Gökyay, Orhan Şaik: "Meşâ’irü’ş-şu’arâ", **DİA**, c. 29, s. 355-357
- Guth, Karl-Maria: **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852**, Berlin 2014

- Hammer Purgstall,
Joseph von: “Encyklopädische Übersicht der Wissenschaften des
Orients Band I”, Leipzig 1804 (Bayerische
Staatsbibliothek - [https://opacplus.bsb-
muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id
=BV009328790](https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/search?View=default&db=100&id=BV009328790)) [erişim tarihi: 22.01.2019]
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Der Diwan von Mohammed Schemsed-din Hafis**,
Stuttgart ve Tübingen 1812
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852**, Wien und
Leipzig 1940
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere
Zeit**, Pest 1836-38
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Geschichte des osmanischen Reiches**, 1827 Pest
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Geschichte der schönen Redekünste Persiens**, Wien
1818
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Geschichte Wassaf’s**, Wien 1856
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Gül u Bülbül, das ist: Rose und Nachtigall, von Fasli**,
Pest ve Leipzig 1834
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Motenebbi, der größte arabische Dichter**, Viyana 1824
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Rosenöl**, Stuttgart undTübingen 1813
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Samachschari’s Goldene Halsbände**, Wien 1835

- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Schrin, ein persisches romantisches Gedicht**, Leipzig
1809
- Hammer Purgstall,
Joseph von: **Tausend und eine Nacht**, Stuttgart ve Tübingen 1823
- Haz. Dr. Açıkgöz,
Namık: **Riyâzî Mehmed Efendi, Tezkiretü’ş-Şu’arâ**, Ankara
2017,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- Haz. Dr. Canım, Rıdvan: **Lâtîfî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)**, Ankara 2018,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- Haz. Dr. Genç, İlhan: **Esrâr Dede Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)**, Ankara 2018
<Http://Ekitap.Kulturturizm.Gov.Tr/Eklenti/57762,Tezkire-I-Suara-Yi-Mevleviyyepdf.Pdf?0> [Erişim Tarihi 01.05.2019]
- Haz. İpekten, Halûk;
Kut, Günay; İsen,
Mustafa: **Sehî Bey, Heşt Behişt**, Ankara 2017,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/53013,sehibeyhestbihistpdf.pdf?0> [Erişim tarihi: 01.05.2019]
- Haz. Dr. İsen, Mustafa: **Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühû’l-Ahbâr Tezkire Kısım**, Ankara 2017
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- Haz. Kılıç, Filiz: **Âşık Çelebi, Meşa’irü’ş-Şuarâ**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010

- Haz. Dr. Kılıç, Filiz: **Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Su'arâ**, Ankara 2018
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- Haz. Kutluk, İbrahim: **Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Suara**, TTK Yayınları, Ankara 1989
- Haz. Dr. Sungurhan, Aysun: **Kinalizâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Su'arâ**, Ankara 2017,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> [Erişim tarihi 01.05.2019]
- Holzinger, Michael: **Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Erinnerungen aus meinem Leben. 1774-1852**, Berliner Ausgabe, 2014
- Höflechner, Walter; Wagner, Alexandra; Koitz-Arko, Gerit: "Joseph von Hammer-Purgstall Briefe, Erinnerungen, Materialien", **Publikationen Aus Dem Archiv Der Universität Graz**, Graz 2018, c. 46 s. 111
- Höflechner, Walter; Wagner, Alexandra; Koitz-Arko, Gerit: "Joseph von Hammer-Purgstall, Briefe, Erinnerungen, Materialien", **Publikationen Aus Dem Archiv Der Universität Graz**, Graz 2018, Version 2-2018, Teil 1, s. 138
- İlteriş Kutlu, Halil: "Joseph Von Hammer-Purgstall'in Sultan II. Mahmut Methiyesi", **Türkiyat Mecmuası**, c.26/2, 2016, s. 267-285
- İsen, Mustafa: "Kınalızâde Hasan Çelebi", **DİA**, c. 25, s. 417-418
- İsmailoğlu Kacı, Tuğba: "Osmanlı Belgeleri Işığında Hammer", **Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVID)**, V/1, (2016), s. 4
- İşpirli, Mehmet: "Tâcü't-Tevârîh", **DİA**, c. 39, s. 357-359
- Kayabaşı, Bekir: "Zübdetü'l-eş'âr", **DİA**, , c.44, s. 515-516

- Köprülü, Mehmet Fuat: “Hammer’in Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi”, **Hayat Mecmuası**, c. V, sayı: 113, s. 162-163, Ankara (1929)
- Kut, Günay: "Âşık Çelebi", **DİA**, c. 3, s. 549-550
- Kut, Günay: "Heşt Bihişt", **DİA**, c. 17, s. 273-274
- Kut, Günay: **Sehî Bey, Heşt Behişt**, Harvard Ünivesitesi, USA 1978
- Kutluer, İlhan: "Keşfu’zZünun", **DİA**, c. 25, s. 321-322
- Kutluer, İlhan: "Miftahu’s-Saâde", **DİA**, c. 30, s. 18-19
- Küçük, Sabahattin: "KafzâdeFâizî", **DİA**, c. 24, s. 162-163
- Mengi, Mine: “Yüz Yıllık Bir Batı Kaynağı: Gibb’in Osmanlı Şiir Tarihi”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Journal of Turkish Studies** 1999 [erişim tarihi: 30.06.2019]
(<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/8.php>)
- Okuyucu, Cihan: **Osmanlı Şiiri Hakkında Yüzyıllık Bir Batı Kaynağı: GİBB’in A History of Ottoman Poetry’si**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 5, Sayı 9, 2007, 605
- Ortaylı, İlber: "Hammer-Purgstall", **DİA**, c. 15, s. 491-494
- Özcan, Abdülkadir: "Atâ Bey", **DİA**, c. 4, s. 34
- Özcan, Abdülkadir: "Solakzâde Mehmed Hemdevî", **DİA**, c. 37, s. 370-372
- Özcan, Tahsin: "Nazmîzâde Murtaza Efendi", **DİA**, c. 32, s. 461-463
- Öztürk, Ümit: **Osmanlı Mühürleri Joseph Hammer**, Pera Yayıncılık, İstanbul (1999)

- Reiswitz, Johann
Albrecht Freiherr von: "Diez, Friedrich von" in: **Neue Deutsche Biographie 3** (1957), <https://www.deutsche-biographie.de/sfz10098.html#ndbcontent> [Erişim Tarihi: 09.05.2019]
- Schlechta von Wssehrd,
Ottokar Freiherr von: Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, **Allgemeine Deutsche Biographie**, Leipzig 1879
- Sevgi, Ahmet: "Latîfî", **DİA**, c. 27, s. 111-112
- Solbring, Ingeborg
Hildegard: "Hammer-Purgstall und Goethe "Dem ZaubermeisterdasWerkzeug"", Bern ve Frankfurt a. Main 1973
- Schmidt, Jan: "Künhü'l-Ahbâr", **DİA**, c. 26, s. 555-556
- Turan, Şerafettin: "Hoca Sâdeddin Efendi", **DİA**, c. 18, s. 196-198
- Welzig, Werner: "Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall" **Neue Deutsche Biographie**, Berlin 1965
- Wienbibliothek Digital,
Bücher-Auction: "Verzeichniss der hinterlassenen werthvollen Bibliothek weiland des Herrn Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall", Wien 1857, **Wiener Stadt-Bibliothek 15193 A** (<https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/1801579>) [erişim tarihi:22.01.2019]
- Yavuz, Yusuf Şevki: "Taşköprizâde Ahmed Efendi", **DİA**, c. 40, s. 151-152
- Yazıcıoğlu, Mustafa
Said: "Hızır Bey", **DİA**, c. 17, s. 413-415

EKLER

Metin 1: Eserin giriş kapağı

G e s c h i c h t e
d e r
O s m a n i s c h e n D i c h t k u n s t
b i s a u f u n s e r e Z e i t.

Mit einer Blüthenlese
a u s
z w e y t a u s e n d , z w e y h u n d e r t D i c h t e r n
v o n
H a m m e r - P u r g s t a l l .

E r s t e r B a n d
v o n d e r R e g i e r u n g S u l t a n O s m a n ' s I . b i s z u d e r S u l t a n S e l i m ' s
1300 — 1521.

P e s t h , 1836.
C o n r a d A d o l p h H a r t l e b e n ' s B e r l a g .

Digitized by Google

Metin 2: Eserin Sultan Mahmut'a ithaf edildiğini gösterir sayfa

11 Nov. 69 20c.

An
Seine Majestät
Sultan Mahmud Chan,
Sohn
Sultan Abdulhamid Chans,
Sultan zweyer Erdtheile,
Chakan zweyer Meere,
Schah, Padischah und Schehinschah,
siegreich immer.

199446

Digitized by Google

Metin 3: İthaf sayfasından sonraki Müzemmil Suresi 19. âyetin ve Goethe'nin West-östlicher Divan'ından bir kıtanın bulunduğu sayfa

إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ يُشَاءِ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

LXXIII. Sure 18. Vers.

Wer das Dichten will verstehen,
Muß in's Land der Dichtung gehen,
Wer die Dichter will verstehen,
Muß in Dichters Länder gehen.

Goethe im „westöstlichen Divan.“

Metin 4: Eserinin arka kısmında yer alan Hammer'in Sultan Mahmut'a methiyesinin

Almanca metni 1

Ein jed' Jahrhundert schmückt ein Schehinschah ¹⁾,
Der Gegenwart Dschemschid, ein Musterschah,
Der auf die Stirn der Zeit sein Siegel prägt
Und dem gehorsam sie zu Fuß sich legt ²⁾;
Dem zwölften Säculum der Hidschret ward
Ein Weltenschah von so gewalt'ger Art,
Dess Geist beschwichtigt ordnend rings die Welt,
Und dessen Canon ³⁾ sie im Bügel hält.
Dess Strenge schlechtes Blut durch's Schwert entleert,
Dess gute Absicht sich im Reich bewährt.
Der löblichste ⁴⁾ der Herrscher, Chan Mahmud,
Dem Könige und Genien wollen gut ⁵⁾,
Der Zweyte ⁶⁾ zwar, ist er der Vierte doch,
Weil groß Er strebt nach einem Ziele hoch.
Der erste war Mahmud der Ghasnewide,
Der zweyte war Ghasan der Ilchanide,

Digitized by Google

Metin 5: Eserinin arka kısmında yer alan Hammer'in Sultan Mahmut'a methiyesinin

Almanca metni 2

Der dritte Nureddin der Atabeg,
Ein rühmlich Haupt *) als Krieger und als Beg,
Der vierte Größte ist Mahmud Sultan,
Der beste Herr, der prächtigste Chakan.
Sein Genius belebet mörſch Gebein,
Und haucht den Völkern neues Leben ein;
Im ſiebenten Jahrhundert ſing Chasan,
Im dreyzehnten Mahmud Reformen an;
Was mörſch und was beſlecket in dem Land,
Ward von Mahmud dem Anger zugeſandt.
Im dreyzehnten Jahrhunderte erſchien
Mahmud als Herr der Zeit, die fürderhin,
Und da Eintauſend und zweyhundert fällt,
Erſcheint als Unrechtsrächer Er der Welt.
In gleichem Maße mit der Jahre Zahl,
Steht hier der Dichter und der Sänger Bahl.

Digitized by Google

Metin 6: Eserinin arka kısmında yer alan Hammer'in Sultan Mahmut'a methiyesinin

Almanca metni 3

Zweytausend und zweyhundert Dichternahmen,
Die ruhmgekrönt auf die Nachwelt kamen,
Die alle in verschied'nen Sangesweisen
Den Herrn der Welt als so viel Zungen preisen;
Sie fleh'n, daß Gott desselben Reich verwalte,
Daß Schritt das Glück mit Seinem Streben halte,
Daß Gottes Gnade sey von Ihm erprobt,
Und daß Sein Nahme sey stets hochgelobt!
Die Lilie verstummt, die Lob gesungen,
Hier vor zweytausend und zweyhundert Zungen,
Denn alle ziehen sie das Kenntnißschwert,
Sein Lob dolmetschend alle hochgelehrt,
Feldherren sind sie der Beredsamkeit
Und Königsreiter der Wohlredenheit.
Der Lilie gleich zerreißt Jusuf *) das Kleid,
Der Sonnenstäubchen hier dem Schah geweiht;

Digitized by Google

Metin 7: Eserinin arka kısmında yer alan Hammer'in Sultan Mahmut'a methiyesinin Almanca metni 4

Wird nur der gnäd'ge Blick des Schah's nicht fehlen,
Wird dieses Steingerölle zu Juwelen,
Der Jahrsahlreim erheißt mein Inn'reß heut:
Die neue Ordnung *) hat Mahmud erneut ").

Am 6. December 1835.

16. Schaaban 1251.

Digitized by Google

کلور هر یوز سنه ده برشهنشه * که او جیشده دهر و قدوده شاه
زمانک آلتنه تمغا اورور اول * صیهره حکمنی هم اویدورور اول
شیک اکیویوز سزسنده ولادت * جهاندار و جهانبان شهادت
نظام و عدلی ربط نوع انعام * قوانین و شروطی ضبط اکوان
سیاسته دم فاسد ایدر قصد * ریاسته خیر نیت ایدر قصد
سلاطینک بنامی خان محمود * ملایک هم ماوکه اولدی مقصود
اگر تانی ایسه رابعدر اممی * سبب اولدی ره مطلوبه جسمی
برنجی غزنونیک پادشاهی * ایلکجیدر غزان ایلخان شاهی
او جنجی نور آلدین محمود آتایک * که هم فخرشک مری ایش و هم بک
بو در دورنجیسی سلطان اعظم * عدالت کستر و خاتان انجم
قرمحسی حیات ویرور رمیمه * بجات افرا فقیر و هم تخیمه
میره سابعده در سلطان غازان * هم اکی یوز سنه سنه شکی جان
خرابات ویرور سلطان محمود * مدافعه ایدر آفی که آلود
میره ثالث عشرده اولدی موجود * کلوب صندید وقت اول ذات محمود

دخول اتمکله ایکی شیکه چون دور * ایکی یوزده ایرشوب قامع آلبور
سینک اولدی اعدای موافق * دخی مجموع اعداده مطابق
ایکی شیک ایلد ایکی یوزده شاعر * تذکرده اولنلر جمله ماهر
مادم دللرن در ستایش * فدا ویره جهانداره فزایش
امورن صلاحیت پیدا * سعادت بخت و تمت اولدی هما
اگا محض اوله الطاف معبود * جهان طور دتجه نامی محمود
زمان سوسن وش انجق بونده حیران * ایکی بیک اکیوز دلردر کویان
جکوبدر مدد شمشیر عرفان * کلوبدر هر برسی مشق ترغان
فصاحده سپسالار آفاق * بلاغته سپاسیان اشواق
چوسوسن جبین یوسف ایدر چاک * که دکل شایسته شاه ذره خاک
بوسنک ویره اولور البتده کوهر * نگاه ایلر شاه بنده پردر
کلوب تاریخ درونمدن صوابدید * ملک محمود مجد و نظام جدید

۱۶ ش سنه ۱۲۵۱

Metin 10: Hammer'ın *Osmanlı Tarihi* eserinde de kullandığı, bu eserin giriş bölümünün sonunda yer verdiği Yusuf Suresi 21. ayetin bir kısmının (vekezâlike mekkennâ liyûsufe fî-l-ardi velinu'allimehu min te`vîli-l-ehâdîs(i) va(A)llâhu ġâlibun 'alâ emrihi) bulunduğu mühürü

Metin 11: Kullanılan yazı biçimine ve sayfa düzenine örneklik teşkil etmesi için
eserin metin kısmından bir sayfa

113

Wer seinem Geist' nicht feind,
Denn Glück und Seligkeit
O kund'ges Herz, schwing deine Flügel Nach dem was And'ren theuer,
nicht
Wiß du der Einheit Halbe, seh' dich nicht Wie auf die Äßer Geyer ³⁾.

XXI.

Esheri, d. i. der Blühendste.

Sein Name Kureddin (Glaubenslicht), sein Geburtsort Afscheh,
sein Vater ein Gärtner, dessen Stand seinen Dichternahmen veranlaßt zu
haben scheint, lebte unter S. Mohammed I.

Zeige, Thoren haben Silber einen Mudd,
Doch ein Korn hat Mann von Geist und Muth.

Die folgenden passen zu dem Gewerbe des Vaters und dem Dichter-
nahmen des Sohnes.

Es zittert auf der Flur das Zuderrohr, In strohgekocht'nen Überrock gekedet;
Der Zwiebel sah sich für die Kälte vor, Mit mannigfaltigen Rapot bededet ⁴⁾.

XXII.

Nadil, d. i. der Gerechte.

Der Sohn Emir Kalem Esendl's und Nachfolger als Scheich, der
besonders S. Mohammed I. mit Anhänglichkeit zugethan war; zu seiner
Zeit kam Karaman unter osmanische Herrschaft. Von ihm sind die Verse:

Ist Blatt des Herzens von Gemälden rein,
Wird es empfänglich für Geheimniß seyn;
Ein wohlverwahrtes Blatt ist Spiegelträger,
Der zweite Quell' des wahren Licht's Kureger.

Sein Nachfolger als Scheich war sein Sohn, Tschelabi Dschemaleddin

Unter S. Murad's II. Regierung.

XXIII.

Sultan Murad II.

Der erste der osmanischen Sultane, welcher die Poesie, die unter
ihm zu blühen begann, durch sein eigenes Beyspiel ermunterte. Zweymahl
die Woche versammelte er Gelehrte und Dichter bey sich, welche wissen-

¹⁾ Dschelaleddin Rumi's. ²⁾ Latif. ³⁾ Nali. ⁴⁾ Nali hat Geschmack genug, die-
sen Vers zu kritisiren; wenn, sagt er, Esheri gesagt hätte, daß der wilde Rosens-
strauch sich mannigfaltig kleide, so hätte er seinem Distichon Farbe gegeben.

Metin 12: Giriş bölümünde bahsi geçen “Batı Türkçesinin En Eski Dil Anıtları” kısmında ki atasözlerinin Almancası

Von den Oghusen, Ghusen oder Usen wissen wir aus der ältesten Zeit nur so viel, daß sie Volksfänger hatten, welche Usen hießen ¹⁾, und das Buch des Oghus oder der Weisheitsprüche der Väter, sangen. Ein Paar Hundert derselben hat Diez bekannt gemacht ²⁾, andere sind den Sprüchen der Väter in dem morgenländischen Kleeblatt einverleibt worden ³⁾. Alle tragen das Gepräge großer Einfachheit und nomadischer derber Kraft; z. B.

Älteste Sprachdenkmale des Westtürkischen.

Das Pferd gehört dem, der es reitet,
Das Schwert dem, der es führt mit Kraft;
Die Herrschaft dem, der sie erbeutet,
Das Mädchen dem, der es beschläft.

Ein Gruß dich Gott! ist besser, als tausend Behüth dich Gott.

Wenn die Türken (Nomaden) Heilige werden, werden die Städte Propheten.

Viel weiß, wer viel wirkt und webt, und nicht, wer viel genießt und viel lebt.

Reden ist Silber, Schweigen ist Gold.

Der Fremde hat keine Freunde.

Nur Erde füllt das gierige Auge.

Der Araber ißt sich satt, der Türke frißt sich schachmatt.

Der (rußige) Topf sagt dem (rußigen) Topf: Dein Hinterer ist schwarz ⁴⁾.

Man geht hin, wann man will, und geht weg, wann man kann.

Verkaufe nicht den Vogel in der Luft.

¹⁾ Sebaa Mesani. ²⁾ Ferheng Schuuri, I. Band, und nach demselben Meninski. ³⁾ Denkwürdigkeiten von Asien, I. S. 157—205. ⁴⁾ Morgenländisches Kleeblatt. Wien, 1819.

Metin 13: Giriş bölümünde bahsi geçen Batı Türkçesinin En Eski Dil Anıtları kısmında ki atasözlerinin almancaşı (devamı)

12

Was soll der im Hinauffahren thun, der schon im Hinunterfahren
rastet?

Der Nach des Gekränkten wird fett, während er selbst abmagert.

Wer im Bade den Werth eines Tropfen nicht anerkennt, fühlt es
nicht, wenn die Quelle vertrocknet.

Der Fremdling hat keinen Stern am Himmel.

Thue das Gute, wirf es in's Meer;

Weiß es der Fisch nicht, weiß es der Herr.

Metin 14: Eserin Osmanlıca adı (eserin arka kısmında bulunmakta)

جامع محاسن ظرفای
اهل الذوق والعرفان
فی تراجمہ شعرای
دولت آل عثمان
جمعه

یوسف حامر پور غستال
ترجمان دولت حضرت ایم پراطورالامان
پادشاہ اوستریا و ہی فی آلا و رو بہ خراسان
جلد
1